Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська політехніка»
Навчально-науковий Інститут права, психології та інноваційної освіти
Кафедра теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права

НАУКОВІ КОНФЕРЕНЦІЇ
Випуск **12**

ФЕНОМЕН НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА:
УКРАЇНСЬКИЙ ТА СВІТОВИЙ ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ

Матеріали Дванадцятої всеукраїнської наукової конференції

www.lp.edu.ua/idp/zbirnyky-naukovyh-internet-konferenciy-kafedry

4 грудня 2020 р.

Львів – 2020

УДК 314. 151: 34 (091) (063)

Схвалено і рекомендовано до друку кафедрою теорії та філософії права, конституційного та міжнарожного права (ТФКМП)
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти (ІППО)
Національного університету «Львівська політехніка» (протокол № **4** від **30 жовтня 2020** р.).

Адреса оргкомітету:
79008, м. Львів, вул. Князя Романа, 1-3, кім. 333
тел. 067-9.22.33.58
E-mail: i.terlyuk2406@gmail.com

Феномен національної держави і права: український та світовий досвід і перспективи:
Матеріали Дванадцятої всеукраїнської наукової конференції / Наукові конференції. Вип. **12** / Терлюк І.Я. (укладач) / ІППО НУ «Львівська політехніка». Львів: Ліга-Прес, 2020. 168 с.

У збірнику вміщено оприлюднені на інтернет-сторінці **www.lp.edu.ua/idp/zbirnyky-naukovyh-internet-konferenciy-kafedry** матеріали повідомлень учасників Всеукраїнської наукової конференції, проведеної **4 грудня 2020 року** за ініціативою кафедри ТФКМП (теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права) ІППО (Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти) НУ «Львівська політехніка».

Матеріали друкуються у редакції авторів.

Повну відповідальність за достовірність, оригінальність, відповідність діючому законодавству та коректність висновків поданих матеріалів несуть автори, а також їх наукові керівники (у випадку авторства студентів, аспірантів, здобувачів).

Оргкомітет не завжди поділяє думки учасників (авторів).

Збірник індексується в Google Scholar

Усі права захищені.
При будь-якому використанні матеріалів конференції посилання на джерело є обов'язковим.

ISBN 978-966-397-288-2-12

© автори публікацій;
кафедра теорії та філософії права,
конституційного та міжнародного права
ІППО НУ «Львівська політехніка»,2020 р.

ЧАСТИНА І.

Національна держава і право й національне державотворення: питання історії та сучасності

Тарас АНДРУСЯК
andrusiak@bigmir.net

ПРИРОДА РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ
(рефлексії щодо антинаціональної та антиправової сутності радянського ідеократичного державного утворення)

Конфлікти та проблеми, які виникають на всій території колишнього СРСР після його розпаду, потребують осмислення та усвідомлення причин труднощів державно-правового розвитку з якими зіштовхувались та продовжують зіштовхуватись всі народи, які були під владою радянського режиму.

Специфіка та особливість радянської держави полягала в тому, що вона була першою спробою творити державу на ідеології, яка виникла, як реакція на недоліки та негаразди, які мав капіталістичний розвиток людства. Людство, на всіх етапах свого розвитку, натрапляло на різного виду труднощі та проблеми. Це обумовило появу теорій його вдосконалення та перетворення в «утопію» та «місто сонця». Такою ж теорією вдосконалення людства була й теорія створена К. Марксом.

Дещо з цієї теорії впливало на суспільний розвиток країн, які переходили від феодально-середньовічного суспільства до новітнього. Перехідний час сприяв ідеї правової рівності всіх членів суспільства та їх можливість впливу на розвиток через розподіл влади на законодавчу, виконавчу та судову. Кожна країна і кожен народ мав власний шлях історичного розвитку обумовлений його етнічною територією, яка була менше або більше доступна для захоплення кочівниками чи іншими окупантами, які достатньо численно присутні в історії людства. Це дає можливість окреслити XIX ст. як період імперій, які боролись між собою в намаганні поділити між собою територію всієї планети.

Ідеологія імперіалізму, як переконання в особливій місії власного народу та його вищості над іншими народами охоплювала та ставала визначальною для ряду народів, і здебільшого, шкідливо або і вбивчо впливала на його розвиток. Російська імперія, як жодна інша, може бути окреслена як «тюрма народів». Особливість її виникнення і розвитку полягає в постійному винищенні кращої та прогресивнішої частини суспільства від «опричнини» Івана Грозного до страти «декабристів», які були інтелектуальною елітою імперії. Ставлення влади до народу та категоричне несприйняття ідеї правової чи будь-якої іншої рівності усіх людей особливо яскраво проявилось в правлінні останнього правителя Миколи II. Як відомо, його правління розпочалось масовою загибеллю людей під час Ходинської трагедії, коли з нагоди коронації нового імператора було влаштовано таке святкування, під час якого загинуло близько півтора тисячі людей. Останньою подією, яка показала повну відсутність можливості подальшого існування цієї імперії стала «кривава неділя» 1905 р., коли було вбито більше двохсот людей з тих, хто йшов до імператора з проханням покращити безнадійно жахливу ситуацію суспільства.

Саме така ситуація Російської імперії дозволила створити на ній ідеократичну тоталітарну систему, що була антинаціональною та антиправовою за своєю суттю.

Антинаціональною ця система була з огляду на те, що всі народи, які знаходились під владою прагнули Російської імперії, яка поневолювала їх і не гальмувала будь-який прогресивний розвиток, оскільки сама не розвивалась, прагнули звільнитись від неї та створити власні держави для вільного та успішного розвитку народу. В цьому аспекті показовим було те, що після розвалу Російської імперії більшість народів створили власні національно-державні утворення. Винятком був російський народ, оскільки його національну еліту в умовах збереження феодальних пережитків та відсутності рівності всіх громадян складало дворянство, яке думало не про створення нового власного державного утворення, а про збереження імперії. Саме тому при створенні радянської системи представники інших народів займали ключове та визначальне значення. Для того, щоб зберегти під своєю владою всю територію та всі народи Російської імперії було використано та актуалізовано російський імперіалізм.

Однак, утопізм теорії К. Маркса та її подальший розвиток творцями радянської системи дуже швидко проявився у її економічному відставанні. Пояснення причин цього відставання та збереження системи привело до того, що більшість творців радянської системи були знищені. А для переконання широкого загалу, який звик не любити владу, як антилюдську ще за традиціями імперії, вони були розстріляні на вимогу трудящих мас.

Це привело до повної руйнації всієї правової системи з розподілом влади на законодавчу, виконавчу та судову, перетворення їх в елементи єдиного механізму збереження та захисту радянської системи.

Така ж трагічна доля спіткала й науку, яка була перетворена в елемент боротьби з противниками радянської системи. Історія вимагала постійного перегляду, аж до написання диктатором історії правлячої партії, оскільки більшість її творців була знищена, як «шпигуни» та «вороги народу».

Така ситуація назагал була характерна для всього періоду існування радянської системи, бо кожен наступний диктатор критикував попереднього та звинувачував його у всіх негараздах та економічному занепаді.

Крах і розпад СРСР були зумовлені намаганням його «перебудови» без кардинального осмислення всіх проблем, що було неможливим з огляду на відсутність наукових, законодавчих, виконавчих та судових кадрів готових до цього, оскільки вони були тільки елементами збереження та існування цієї системи приймаючи на законодавчому рівні норму, що будь-який виступ проти системи чи її найменша критика є злочином за статтею кримінального кодексу «антирадянська агітація та пропаґанда».

Саме з цієї причини рівень правової та політичної культури і розвитку всього радянського населення були на надзвичайно низькому рівні. Це стало основною причиною того, що більшість радянських виборних органів, які виступали декорацією для надання законодавчої форми рішенням монопольної правлячої партії так і не стали справжніми ефективними парламентами.

Не відіграли своєї значимої, як в інших країнах, ролі для стабілізації та розвитку правової системи країни ті органи, яких не було в радянській системі, але які були створені з радянських кадрів, як от конституційний суд та уповноважений з прав людини.

На закінчення. Тільки усвідомлення антинаціональної та антиправової суті російсько-імперської (згодом – радянської) системи, усунення та звільнення від її залишків та пережитків, є єдиною умовою успішного розвитку країн всіх народів, які звільнились від радянської влади.

Христина ВАВРИК
cristinavavryk@gmail.com

УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ОСНОВА ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Ідентичність нації – цивілізаційний бренд, соціокультурна ніша країни, визначальна засад зовнішньої та внутрішньої політики держави.

Домінуюча ідентичність дає назву країні (державі), наповнює сенсом її буття. Змістом домінуючої ідентичності є самоототожнення людини з певною спільнотою, її цінностями історією, територією, культурою, державними та правовими інституціями, що є визначальним чинником реалізації та захисту внутрішніх і зовнішніх інтересів особистості. Головною метою формування домінуючої ідентичності особистості є досягнення психологічного усвідомлення нею спільності долі всіх членів нації, незалежно від їхнього етнічного походження, формування почуття відповідальності індивідів за існування та розвиток нації, готовності захищати її свободу та незалежність.

Слабкість національної ідентичності призводить до зростання привабливості для представників етнічних груп, що компактно проживають у певних регіонах країни, ідентифікувати себе з народами сусідніх держав, а для багатьох суміжних держав – до спокуси розробки сценаріїв «захисту» «своїх співвітчизників» на цих територіях.

Попри розповсюдженість концепції про втрату національними державами ролі провідних суб'єктів міжнародних відносин, та підтримку багатьма знавцями суспільствознавства думки про подальшу втрату державами рівня власної суверенності на своїй території, песимістичні прогнози щодо майбутнього національних держав видаються дещо перебільшеними. Дійсно, у передових демократичних державах усе міцніше вкорінюється принцип субсидіарності, що визначається рівнем суверенності самоврядної громади та її органів. Але держав, які сягнули такого рівня розвитку, у світі меншість. Більшості ж доводиться концентрувати зусилля своїх інститутів на організації економічного, політичного та культурного життя своїх країн, на вирішенні гострих соціальних та екологічних проблем, дбати про забезпечення власної національної безпеки *[1]*.

Вищевикладене дає підстави стверджувати, що українська ідентичність є визначальною засадою державотворення, яка здатна засвідчити нашу національну безперервність і відмінність, а отже, незворотно легітимізувати факт існування української держави-нації. Українська окремішність має забезпечити появу в нашій державі загальноукраїнських смислів, значень, світоглядної парадигми, цілісності культурного простору – усього того, що об'єднується концептом «ідентичність». Українська ідентичність є визначальною засадою становлення демократичних засад життя суспільства та національної держави, якою відповідно до документів ООН і ЮНЕСКО є Україна.

Визначальним пріоритетом зміцнення української ідентичності та консолідації нації є подолання на території України конкуренції

панросійської та української ідентичностей. Небезпека криється в тому, що панросійська ідентичність, на відміну від європейської, здатна замінити українську національну ідентичність, тому що механізми її конструювання формують ілюзію «нерозрізнення» цих ідентичностей. Багатовікові спільний спосіб буття та життєві практики в побуті, освіті, віруваннях, охороні здоров'я, кар'єрному зростанні сформували у свідомості багатьох наших співвітчизників феномен нерозрізнення російської та української ідентичностей. Докорінна їхня протилежність виникає лише на рівні геополітичних уподобань. Тому кремлівська пропаганда вдало використовує цей феномен у гібридній війні РФ проти України *[2, с. 180]*.

Вагомою складовою цієї війни є обмеження або й утиски українознавчих студій та української мови в Криму й на Сході України. Парадигма «мова – національна ідентичність» є історичним конструктом, який великою мірою зумовлює існуючий поділ світу на держави-нації. У мові формуються змісти, знаходять своє вираження цінності, набувають значення знаки й символи держави. Тому основним завданням зміцнення національної ідентичності та консолідації української нації є ціннісна українізація суспільства, що ґрунтується на мовних та культурних цінностях української нації.

Винятково важливими є певні оптимальні пропорції в обсязі й часі, а також граничні межі, за які українізація не має виходити, аби не стати тотальною та примусовою. Зокрема, йдеться про певні гарантії культурного самовизначення для російськомовного населення. Відсутність таких гарантій і чітких механізмів українізації перешкоджатиме подоланню страху втрати ідентичності цими громадянами, які навіть найдрібніший факт реального чи уявного розширення сфери вживання української мови розцінюють як особисту образу та приниження або зазіхання на їхню ідентичність *[3, с. 124]*.

Зміцнення національної ідентичності та консолідації української нації напряму залежать від реалізації національної ідеї. Вирішення цього завдання може забезпечити виключно правова, демократична, соціальна держава, яка, створюючи гідні людини умови праці та життя, захищаючи основні права людини й громадянина, формує у своїх громадян спільність життєвих смислів, цінностей та інтересів.

Формування спільної загальнонаціональної ідентичності неможливе без ідеології, яку сповідує, відстоює та поширює держава. Відсутність національного самовизначення держави має своїм наслідком те, що нині російські окупанти для більшості українців і досі залишаються, якщо не братами, то ворогами «через непорозуміння». Саме ідеологія держави

визначає стратегію її розвитку, напрями діяльності органів влади, окремішність суспільства. А в ситуації, що нині склалася, також і засади протистояння російській агресивній українофобській пропаганді.

У формуванні української ідентичності, консолідації суспільства важко переоцінити визначальну роль національної еліти, яка формує стратегію й політику розвитку нації-держави та визначає загальні сенси світобуття.

В умовах війни утверджувати українську ідентичність для більшості громадян – це готовність захищати свою країну, у багатьох випадках навіть ціною власного життя. У цьому зв'язку слід відмітити нагальну потребу формування прошарку патріотично налаштованої військової еліти, яка була би віддана ідеї захисту Української держави, її незалежності та суверенітету, утвердження України як повноцінного суб'єкта міжнародних відносин *[4, с. 97]*.

Формування загальнонаціональної ідентичності – довготривалий процес, який і в «старих» націй тривав не одне століття. В Україні він має особливості, зумовлені тривалим періодом бездержавності, перебуванням територій сучасної України під контролем різних імперій і державних утворень, пролонгованою мовно-культурною російською асиміляцією українського населення.

Однак, незважаючи на це, внаслідок теперішньої гібридної війни в Україні з'явилася політична нація. Нині для самовизначення людини її національність чи мова вже не мають значення: головне – як ця людина ставиться до незалежності й суверенітету країни та чи вважає «своїм» перелік українських цінностей. Саме тому сьогодні «українець» – це вже не національно-етнічна категорія, а ціннісна.

В основу державної політики формування загально національної ідентичності має бути покладена ідея незалежності, суверенітету та територіальної цілісності Української держави та Стратегія української гуманітарної політики, розроблення якої передбачалося п. 9 Програми діяльності Кабінету Міністрів України ще в 2015 р. Утім, це вкрай актуальне завдання ще й досі не здійснене. Ухвалення єдиного концептуального документа в гуманітарній сфері визначить єдиний підхід органів державної влади та дорадчих інституцій (зокрема, Міжнародної дорадчої ради, Національної ради реформ, Ради з питань національної єдності при Президентові України, громадських рад при міністерствах культури, освіти та науки, Національної Ради України з питань телебачення і радіомовлення та ін.) до проблем національного будівництва в Україні та може стати важливим консолідуючим чинником для українського суспільства в умовах гібридної агресії з боку Росії.

Література

1. Особливості ідентичності громадян України: проблеми та перспективи консолідації суспільства. URL: http://razumkov.org.ua/upload/Identi-2016.pdf (Дата звернення: 20.11.2020 р.)
2. Степико М.Т., Черненко М.Т. Українська ідентичність як визначальна засада протидії російській агресії. *Стратегічні пріоритети.* 2017. № 3. С. 178–183.
3. Кравцов Ю. Правова ідентичність як вираження духовних початків «іншого». *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії.* 2018. Вип. 18. С. 121-125.
4. Кравцов Ю.С., Якуніна А.О. Правова ідентичність як духовна складова правосвідомості. *Грані.* 2015. № 4. С. 96-99.

Костянтин ВЕРГЕЛЕС, Павло КУЛІШ,
Тетяна ШКОЛЬНІКОВА, Тетяна ВЕРГЕЛЕС
kvergeles@gmail.com

ІДЕЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ ТА ЇЇ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ ОБГРУНТУВАННЯ В УКРАЇНІ КІНЦЯ XIX – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТ.

Світоглядно-філософське та політико-правове обґрунтування ідеї національної української держави як форми теоретичної самосвідомості народу, котра серйозно починає впливати на спрямованість розвитку українського етносу, темпорально співпадає із загальноєвропейським процесом історичного самопізнання і самовизначення народів. Характерним є те, що цей процес виражає своєрідну особливість певного періоду людської історії. Він формується і поширюється як складовий компонент загальноєвропейського національно-культурного і політико-правового руху XIX століття. Саме тоді, приміром, теоретичну розробку німецької національної ідеї започатковує філософ Й.Г. Фіхте, французьку ідею обґрунтовує француз Ж. Мішле, в Іспанії – Г.А. Ганівета, італійську національну ідею представляють В. Куоко, Дж. Марзіні та інші.

В українському просторі ідею національної держави на широкому історико-культурному ґрунті і на значному теоретичному рівні започатковують члени Кирило-Мефодіївського братства (товариства) - М. Костомаров, В. Білозерський, М. Гулак, П. Куліш та інші. Національна ідея стає засадничою для головного ідеологічного документа братства - ”Книга буття українського народу”. У цьому документі накреслюються основні обриси філософсько-світоглядної концепції, яка, в подальшому,

набула ідейно-теоретичного, політичного і художнього вираження у творчості членів братства та їх прибічників. Центральною в концепції постає проблема "Україна і світ", яку намагаються розв'язати, виходячи з основних принципів тогочасного європейського романтизму, поєднаного з укоріненими в українській культурі багатовіковими установками християнської філософії. Фундаментальною для "Книги буття..." є ідея, яку поділяли й західноєвропейські націоналісти-романтики: кожен народ покликаний виконувати свою місію в історії, реалізуючи певні функції "світового духу". Відмінність між європейським та українським розумінням розвою світового духу полягала у визначенні такої місії українців, яка випливала із традиційного українського волелюбства. Україна "не пропала, бо вона не знала ні царя, ні пана, а хоч був цар, єсть та чужий, і хоч були і єсть пани, так чужі, хоча ті пани і з українського роду, однак не говорили по-українські, суть виродки, а справжній українець не любить ні царя, ні пана і знає одного Бога". "І встане Україна з своєї могили, і знову озветься до всіх братів своїх слов'ян, і почують крик її, і встане Слов'янщина, і не позостанеться ні царя, ні царевича, ні царівни... ні пана, ні боярина, ні кріпака, ні холопа... Україна буде непідлеглою Річчю Посполитою в союзі слов'янськім" *[1, с. 258-259]*. Тож, як слідує із стверджуваного, історична місія України полягає у національному і соціальному звільненні слов'янства та його об'єднання у спілку (союз) вільних слов'янських народів. Опираючись на месіанську ідею українства кирило-мефодіївці передусім турбуються чи про не найважливіше з погляду зусиль, спрямованих на відродження національної самосвідомості українців, завдання – ствердження самобутності українського народу, своєрідності національних рис, що визначають його характер, мову, менталітет, культуру тощо. У цьому аспекті, важливою в історії української думки є сама спроба всебічного розкриття характеру народу через аналіз його життя як вияву внутрішньої глибини його духу, що відтворюється і відбивається в його історичному бутті. Проте лише власне спроби виявилося замало. Романтично-ідеалістична заангажованість та наївно-месіанська заідеологізованість не дозволили "товариству" піднятися у ствердженні національної ідеї від культурно-етнографічних тлумачень нації до політико-правових її визначень. До того ж романтично-ідеалістичний європейський духовний туман, який оповив та заполонив голови й серця тогочасної української інтелігенції фактично, на тривалий час, витіснив будь-які міркування про політичну і державну самодостатність України. Приміром, близький до кола кирило-мефодіївців М. Маркевич так розмірковував про політичну самостійність України: "Якщо припустити, що ми склали б окрему державу, то Мазепа був би царем... Щоб ми виграли?.. Із втратою гетьманських прав ми втратили

надії бути гетьманами і нічого більше" *[2, с. 584-585]*. Подібну позицію виражав і автор статуту Кирило-Мефодіївського братства Василь Білозерський.

Соціокультурний підхід, спираючись на західноєвропейський романтичний ідеалізм, все, що відбувалося в Україні, зводив до головної мети – збереження культурно-національної ідентичності українства. Тому засновники та ідеологи Кирило-Мефодіївського братства щиро вірили в те, що достатньо підтримувати і культивувати народний дух, щоб самі по собі розв'язувалися політичні та інші проблеми. Орієнтуючись, переважно, на культурно-просвітницьку діяльність, український національний рух 40-60-х років опирався на віру в Народ, внутрішня сила якого проявиться, коли нація буде відроджена. Мабуть, саме тому цей рух не спромігся не лише розгорнути, але й сприйняти національну ідеологію Пантелеймона Куліша, який ще у 1864 році першим в Україні, по суті, проголосив ідею перетворення української нації з "нації етнографічної" на "націю політичну", і протиставив орієнтації на народну стихію, орієнтацію на свідому національну еліту. Ідеологія П. Куліша виявилася незрозумілою і неприйнятною й для "старшого" покоління "Громадівців", навіть для М. Драгоманова. Вона починає відроджуватися й поступово висуватися на передній план лише в діяльності "молодшого" покоління "Громадівців" - покоління "Молодої України", - зокрема Тимофія Зінківського та Івана Франка.

Осмислення української національної ідеї "молодоукраїнці" Т. Зінківський, І. Франко та інші продовжують теж у контексті історіософії європейської думки XIX століття. І хоча контекст залишився тим самим, акценти в ньому були розставлені дещо інакше. Коли на запитання галичанина, якою має бути політична позиція українця М. Костомаров відповів: "Будьте перше австрійцями, а потім уже слов'янами", то І. Франко, критикуючи українських соціал-демократів дорікав їм за те, що "...вони не уявили собі гаразд свого національного характеру, не відчули того, що вони наперед українці, а потім соціал-демократи". "Все, що йде за рами нації, - стверджує І. Франко, - се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хоробрий сентименталізм фантастів, що раді би широкими вселюдськими фразами покрити своє духовне відчуження від рідної нації" *[3, с. 86]*. Нація, "се колективна одиниця, до того ще природжена, а не штучна, твір історії, а не волі одиниць..., а тому твір об'єктивних початків, а не суб'єктивної волі. Ця одиниця і є реальним суб'єктом історичного поступу людства, який постає продуктом творчого діалогу національних культур. Народ перетворюється

на націю тоді, коли індивідів, що складають її, об'єднує ідеал повного нічим не в'язаного і не обмежуваного (крім добровільних концесій, яких вимагає дружнє життя з сусідами) життя і розвою нації". До того ж цей ідеал – синтез бажань, потреб та змагань, має бути не лише усвідомленим, а й перетворитися на символ віри. Тож, для становлення та розквіту нації "ми мусимо серцем почувати свій ідеал, мусимо розумом уяснювати собі його, мусимо вжити всіх сил і засобів, щоб наближуватись до нього, інакше він не буде існувати і ніякий містичний фаталізм не створить його нам, а розвій матеріальних відносин перший потопче і роздавить нас, як сліпа машина" *[3, с. 87]*. Саме в досягненні політико-правового ідеалу і перетворенні інертної в собі етнічної маси на самостійний і самодіяльний організм вбачають "молодоукраїнці" справжнє покликання інтелігенції. Допоки національне питання до кінця не буде розв'язане, сенсом діяльності української інтелігенції має лишатися праця на ниві національній. І сенс цієї праці не обмежується культурно-просвітницькою діяльністю. Разом з нею має вестися діяльність, спрямована на політичне звільнення народу, без чого неможливий і його культурний розквіт. Саме постановка цього питання передусім вирізняє позицію "Молодої України". Щоправда політичне звільнення народу, все таки тлумачиться як конституційне перевлаштування устрою Росії на засадах федералізму.

Ідею незалежності української нації та державного політико-правового суверенітету України принципово та гостро поставлять лише представники третього покоління "Громадівців", зокрема М. Міхновський, а пізніше Д. Донцов. Свою ідею національної та державної незалежності України М. Міхновський виклав у 1900 році в брошурі, замовленій лідерами РУП (Революційна Українська Партія) – "Самостійна Україна".

Головною ідеєю брошури є усвідомлення того факту, що оскільки Переяславська угода 1654 року не виконана російською стороною, Україна має повне юридичне і моральне право її розірвати і це розв'язує руки українцям. Як гадає Міхновський – "нелюдські відносини росіян до нас освячують нашу до них ненависть і наше моральне право убити насильника, обороняючись від насильства". "Війна провадитиметься усіма засобами, і боротьба культурна уважається також відповідною, як і боротьба фізичною силою" *[4, с. 68, 70]*. Проголошуючи гасло "Одна, єдина, нероздільна Україна від Карпат аж по Кавказ", Міхновський висновує: "Нехай жах ляки та відступники йдуть, як і йшли до табору наших ворогів, їм не місце поміж нами і ми виголошуємо їх ворогами вітчини. Усі, хто на цілій Україні не за нас, ті проти нас. Україна для Вкраїнців, і доки хоч один ворог-чужинець лишить ся на нашій території, ми не маємо права покласти оружія" *[4, с. 71]*. Оскільки, як видно,

політико-правова ідея Міхновського виявилася занадто радикально-націоналістичною, то РУП, після тривалих вагань, від неї відмовилась. Але сама ідея не вмерла, позаяк серед української інтелігенції віднайшлася людина, яка не лише не відмовилася від ідеології Міхновського, а навпаки, поклала її в підґрунтя власної національної ідеї – такою людиною виявився Дмитро Донцов.

Д. Донцов наслідує і продовжує праву ідеологічну традицію, започатковану М. Міхновським. Власну позицію, за його ж словами, він формував у полеміці з цілим світоглядом драгоманівського демократизму і соціалізму Маркса-Леніна, пересякнутого отрутою Москвофільства. Результатом полеміки постало розуміння Донцовим "нації, ідеалом і метою якої був політичний, державницький сепаратизм, повний розрив з усякою Росією, а культурно – повне протиставлення цілому духовному комплексові Московщини, під оглядом соціальним – негація соціалізму". Висновуючи результати полеміки і опираючись на сформоване бачення нації, Д. Донцов формулює три головні питання: "Яка мета нації?", "Як здобути свою мету?" і "Хто має довершити цей процес?" Відповіддю на них має бути: "Незалежність і повний сепаратизм, визнання боротьби, національної революції, як єдино можливого засобу досягнення цієї мети, й зрештою, ствердження людини нового духу, що здатна реалізувати поставлену мету" *[5, с. 89]*. Реалізація цих програмових засад можлива лише за умови рішучого розриву з традиційним просвітницьким підходом до національної ідеї, яка ґрунтується на новочасовій традиції культу розуму. На його переконання розв'язання проблеми нації і обґрунтування національної ідеї можливі лише на ірраціоналістичних засадничих ідеях А. Шопенгауера, Е. Гартмана і Ф. Ніцше, зокрема, ідеях "волюнтаризму", "аморалізму", "вічного повернення", "надлюдини" тощо. В підсумку, в ірраціонально переосмисленому націоналізмові Донцова, ідея політичної нації стає чужою. Для нього існує тільки невизначена духовно-вольова сутність нації, носіями якої є обранці історії, а її втіленням держава. Відтак "Україна для Українців" обертається в гасло "українці для України".

Узагальнюючи викладене слід зазначити, що в становленні та розвитку ідеї національної держави в Україні кінця XIX – першої половини XX ст. чітко виокремлюються три історично обумовлені і взаємозв'язані періоди: ідеалістично-романтичний – зорієнтований на культурно-історичне самовизначення і самоусвідомлення нації; реалістично-позитивістський – з чітко вираженою культурно-просвітницькою та політико-федералістською формою ствердження нації та; ірраціоналістично-волюнтаристський – з ідеєю самостійної, політично і державно оформленої української нації.

Література

1. Кирило-Мефодіївське товариство. К., 1990. Т. 1.
2. Маркевич Н.А. История Малороссии. М., 1842. Т. 1-4.
3. Франко І. Поза межами можливого // Українська суспільно-політична думка в 20 ст. Т. 1. К., 1993.
4. Українська суспільно-політична думка в 20 ст. К., 1993. Т. 1.
5. Донцов Д. Націоналізм. Лондон, Торонто. 1986.

Тарас ГАРАСИМІВ
Garasumiv_@ukr.net

ФЕНОМЕН ПРАВА: ОКРЕМІ АСПЕКТИ НАУКОВОГО ОСМИСЛЕННЯ У XX СТОЛІТТІ

Право є доволі складне й неодностайне явище, котре формує в соціумі його юридичну надбудову. Як феномен воно пронизане певними загальними ідеями, які його єднають в досягненні цілей та пов'язують зі соціальним (культурним, духовним, політичним, економічним) життям. Ці найбільш загальні ідеї узвичаєно вважаються його принципами. Відтак, без їх досконалого розуміння неможливо збагнути всієї сутності правової системи тієї чи іншої держави або ж окремих її елементів. Правова матерія кожної держави, у кожний історичний період – якщо йдеться про демократичне суспільство та справжнє право – включає два напрямки. Перший складає загальну основу і походить з історії, втілюючи спадкоємність права, його загальнолюдську сутність, другий – складає сучасний конкретний зміст, його особливості пов'язані з специфікою кожної держави.

У правознавчій науці постійно здійснюються пошуки осмислення поняття права, його сутності та природи, а теж основних його характеристик – ознак та властивостей, які розкривають місію права як важливої соціальної та регулюючої сили суспільства. Право є динамічним і складним явищем, зумовленим не менш складним характером суспільного розвитку. Ідея багатостороннього, багатоаспектного підходу до осмислення права – одна з визначальних тенденцій сучасної юриспруденції. Праворозуміння – це система знань концептуального характеру про найзагальніші закономірності формування та функціонування права, його сутність призначення й місце в суспільстві. Тому його особливості необхідно розглядати саме в площині праворозуміння.

У правознавчих джерелах як минулого, так і сучасного часу часто акцентувалося на тому, що проблема виникнення та утворення права, себто питання, як і звідки походить право, і до сьогодні наукою позитивно не вирішено. Існує низка гіпотез, жодну із яких не можна сприйняти без істотних зауважень, а пошук єдиної відповіді стосовно формування права, найперше, ускладнено відсутністю спільності розуміння передумов виникнення права. Аналогічні ідеї обґрунтовують і сучасні вчені, які концентрують увагу на тому, що в нинішніх умовах розвитку держави та права актуалізується потреба в науковому переосмисленні цінності й змісту права, механізму його утворення, значимості для розвитку правової системи та оновлення державно-правових інституцій в контексті гарантування верховенства права. Означене обумовлюється низкою проблем розвитку правової системи та системи національного законодавства держав так званого пострадянського простору.

Доволі слушною є думка О. Осауленка, що проблема усвідомлення та походження права визначається правничою наукою як одна з найскладніших *[1, с. 138]*. Висновуючи вчені обґрунтовують доцільність дослідження історіографії наукового пізнання права, мотивуючи це наступним: необхідністю вироблення єдиної цілісної концепції права, подолання розрізненості розуміння сутності права, недопущення дослідження окремих аспектів права, а не явища в цілому, що обумовлює суперечливість та непослідовність наукових досліджень *[2, с. 27]*; доктринальну невизначеність закономірностей механізму права *[3, с. 4]*; необхідність переосмислення права з огляду на сучасні особливості розвитку правової системи *[4, с. 8]* тощо.

Зауважимо, що ефективність права є базисом стабільності та гнучкості законодавчої бази, яка націлена на збереження гармонійного розвитку суспільних відносин, забезпечення режиму непорушності прав й свобод людини та законних інтересів суб'єктів. Зважаючи на це відзначимо, що інтенсифікація реформування та оновлення державно-правових інституцій, модернізація їх правотворчої сфери впливу, вимагає опрацювання адекватного наукового підґрунтя, що дозволить окреслити цілісну картину стосовно теоретико-правових засад права як надважливої юридичної категорії *[5, с. 44–45]*.

Поширення права на суспільні відносини та оперативність його дії визначаються якістю правових норм, їх відповідністю існуючим й перспективним запитам соціуму. Формування права та його функціонування визначається багатьма чинниками, що можуть здійснювати як позитивний, так і негативний вплив на процес створення права, його розвиток, стан розбудови, а теж на наступні зміни правового

регулювання, базиси якого закладено у змісті норм права та його поширеності на суспільні відносини (соціологізації). Тому питання утворення права, чинників, які на нього впливають, стан його якості, відповідність запитам соціуму, питання модусів його розвитку та вдосконалення викликали інтерес з боку дослідників ще у період Античності. Це, звісно, обумовлено появою самого права як феномену, яке динамічно розвивається та викликає дослідницький інтерес, власною цінністю та функціональним призначенням.

На основі проведеного аналізу поглядів мислителів XIX – початок XX століття можемо узагальнити періодом домінування історико-соціологічного розуміння права. У цьому періоді простежується інтенсифікація розвитку наукової діяльності, зокрема й у сфері суспільних наук, а це в свою чергу вплинуло на появу широкого спектру поглядів вчених на проблему формування права, його розвитку та удосконалення.

Відтак, означений період можна охарактеризувати наступними положеннями:

1) філософсько-правові ідеї основані на світоглядних позиціях мислителів минулих історичних періодів, простежується їх наступність в площині характеристики походження права як надважливої його властивості, а теж наявності чинників, які здійснюють вплив на його розвиток та удосконалення. Формування правових ідей у даний період значно інтенсифікується, що обумовлює їх розгалуження. Це пояснюється подальшим поглибленням жвавої дискусії щодо питання розуміння права, невизначеності його особливостей, потребою у переосмисленні проблем розвитку права відповідно до тогочасних тенденцій суспільного буття;

2) виразники історичної школи права визначали право як явище соціально-історичного характеру, що пояснюється об’єктивною зумовленістю його виникнення, розвивається поза свідомістю індивіда синхронно із розвитком суспільства, його цінністю та культурою, відповідає реальному історичному етапу суспільного розвитку;

3) проблематика формування права опосередковано аналізується також у поглядах інших вчених означеного часу, що умовно можемо визначити у межах відповідних напрямів, зокрема: юснатуралізм – характеризує походження права від природи речей, явищ, а його основою є моральні засади суспільного буття; соціологічна школа – розглядає формування права через існування та функціонування соціуму як основи будь-яких соціально обумовлених явищ, водночас й права; історична школа – представники якої виокремлюють дефініцію «правоутворення», характеризуючи його як інстинктивний стихійний процес виникнення, становлення та розвитку права, що здійснюється під впливом соціуму та

історично обумовлених обставин; психологічна школа права – розкриває формування права крізь розуміння психіки та емоційного стану індивіда, що виступає джерелом права, вони забезпечують його об'єктивацію й подальше втілення в свідомості індивідів та реалізації в їх поведінці; концепції позитивізму та нормативізму ідентифікують поняття «творення права» й «утворення права», означуючи під ними нормативно закріплений офіційний процес діяльності уповноважених суб'єктів, внаслідок чого приймаються, змінюються або ж скасовуються правові приписи, разом з тим не відкидають ідеї існування низки чинників правотворчості, які її обумовлюють та визначують зміст права.

4) розгляд правових аспектів формування права у працях мислителів означеного періоду здійснюється здебільшого через комплекс праксеологічних концептів, якими й встановлюються вимоги до змісту правотворчої чи законодавчої діяльності; змісту, форми та структури правотворчих актів; тих суб'єктів, які здійснюють правотворчу чи законодавчу діяльність тощо.

Отже, стан наукового пізнання права характеризується комплексом поглядів мислителів, філософів та науковців-правників, які визначають право з позиції його: 1) світоглядного сприйняття як явища, яке є елементом соціальної реальності й формує відповідне уявлення у свідомості індивіда на основі загального вивчення явищ дійсності шляхом використання правил логічного мислення; 2) історико-соціологічного сприйняття як явища, що зумовлене історичним рівнем розвитку суспільства, його культури, втілюється в життєдіяльність соціуму з метою досягнення відповідного рівня впорядкованості суспільних відносин та формує уявлення про нього як про таке, що існує об'єктивно, історично зумовлене соціальне явище, що є елементом культури суспільства; 3) науково-правового сприйняття як явища наукознавчого характеру, яке формує уявлення про нього як про феномен, що охарактеризований з точки зору правових закономірностей його зародження, виникнення, становлення, розвитку і функціонування.

Література

1. Осауленко О.І. Загальна теорія держави і права: навчальний посібник. Київ: Істина, 2007. 336 с.
2. Калинин А.Ю. Правообразование в России: понятийно-категориальный и структурно-функциональный состав (историко-теоретическое исследование) : дис. д-ра юрид. наук : 12.00.01. СПб, 2010. 533 с.

3. Мусатян А. В. Механизм правообразования: идейно-теоретический и технико-юридический аспекты: дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01. СПб, 2006. 157 с.
4. Мурашко Л.О. Аксиологическое измерение процесса правообразования: история и современность : дис. д-ра юрид. наук: 12.00.01. Москва, 2015. 378 с.
5. Дідич Т. О. Становлення правоутворення в контексті трансформації державно-правового впливу на суспільство. Правоутворення в Україні: теоретико-методологічні та прикладні аспекти: монографія. За заг. ред. Ю.Л. Бошицького. Київ: Вид-во Європейського ун-ту, 2010. Розділ 1, п/р. 1.3. С. 42–62.

Валентин ДАВИДЮК
slotvinska.n@gmail.com

ПРАВО НА ІДЕНТИЧНІСТЬ: АНАЛІЗ КРІЗЬ ПРИЗМУ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

Стрімкі зміни, що нині відбуваються практично у кожній сфері суспільного та індивідуального буття, спонукають до перегляду та розуміння їх звиклих форм. Дискусії, що точаться у правознавстві, філософії права та політології щодо ролі, яку воно виконує сьогодні, щодо змісту та відображення у різних буттєвих іпостасях, є тому наочним підтвердженням. Якщо класичне розуміння права, що сформувалось у попередню добу, характеризувалось як таке, що мало ознаки беззаперечної істини, то в умовах зміни духовної атмосфери та культурно-смислових параметрів глобалізаційного світу все відбувається інакше. Право є однією із сторін буття, а тому, як і буття, воно піддається змінам, які є результатом інсинуацій часу, що розпочались у різних країнах ще у минулому столітті і продовжуються донині.

Перманентні зміни, що відбуваються у світі, або так звані «плинні часи» ускладнюють розуміння права, його суспільне та індивідуальне призначення хоча б тому, що змінилась (і продовжує мінятись) сама людина, яка вільно ідентифікує себе в системі нових суспільних координат та вільно обирає свою індивідуальну, релігійну, національну тощо ідентичність. Робить вона це насамперед через призму права, адже найважливішим ідентифікатором для неї у XXI ст. стають права людини. Проблема ідентичності розкриває себе по-новому хоча б тому, що загальною основою ідентифікаційних процесів у їх широкому значенні є розуміння людиною своїх головних прав і свобод.

За таких умов актуальним є вихід на новий рівень праворозуміння, базований на визнанні плюралізму як вихідного принципу аналізу, який у

праві розкривається через виявлення всіх його форм, наявних у суспільстві, з'ясуванні насущних проблем і визначенні оптимальних варіантів взаємодії людини з інститутами права, їх філософською концептуалізацією. В свою чергу множинність праворозуміння, що приходить на зміну уніфікованому тлумаченню права, неможлива без міждисциплінарних узгоджень, обговорення дискусійних питань, використання сучасних методик та методологій аналізу.

Сучасне право є правом з постійно мінливим змістом, тобто являє собою таке праворозуміння, в якому акцент робиться не на статику, а на динаміку права (механізм відтворення права) при збереженні його нормативності. По-друге, це право не відчужене від суб'єкта, воно є соціальним конструктом, правовою реальністю, яка створюється та реалізується людською активністю. По-третє, це право, в якому його об'єктивність (нормативність) знову-таки тісно поєднана з активністю суб'єкта. І нарешті, це право є діалогічним (поліфонічним), містить у собі протилежності, які й забезпечують його «перманентне становлення, яке ніколи не буде завершеним» *[4, с. 82]*.

У будь-якому разі очевидно, що це право тісно пов'язане із людиною та її статусом у сучасному світі. Для розуміння цього моменту варто нагадати про антропологічний поворот у гуманітарній науці, який розпочався у 60-ті рр. XX ст. і відіграв вирішальну роль не лише у праворозумінні. Приблизно у цей же час психолог Е. Еріксон досліджував психічні механізми процесу ідентифікації індивідів, чим започаткував постановку проблематики ідентичності. Як у зарубіжній, так і в українській інтерпретації вона насамперед пов'язана з людиною та її головними смисловими запитаннями, які виникають на ґрунті співставлення понять «тотожність» і «відмінність». Але у сучасному світі, який ще класифікують як постмодерний, ідентичність має свою специфіку і виражається через прийняття ідеї самоцінності кожного суб'єкта. Насамперед, вона починається з права на ідентичність у фундаментальному сенсі цього слова (можна провести аналогію з правами людини) – як свободи, свободи вибору своєї ідентичності. Іншими словами, це – «фундаментальне право на своєрідність», право на самобутність, відмінність тощо.

Розуміння права на ідентичність започатковане відносно недавно у документах ООН стосовно розуміння її не лише як демократичної норми, а як акта вільного вибору, який здійснює індивід за наявності інших альтернатив. «Щоб стати повноцінними членами товариств, побудованих на різноманітті, і сприйняти загальнолюдські цінності терпимості і поваги до загальних прав людини, індивіди повинні вийти з жорстких рамок тієї чи іншої ідентичності». Крім того, «почуття самобутності та приналежності

до групи, що поділяє загальні цінності, має величезне значення для індивіда. Однак кожна людина може ототожнювати себе з багатьма різними групами» *[2]*.

У сучасному світі ідентичність конституюється як процесуальне розрізнення, комунікація відмінностей – індівідуального і соціального *[3, с. 289]*. Варто погодитись із такою дуальністю, підміченою П. Гречком. Він зазначає, що у такій ідентичності індивідуальне тяжіє до екзистенції, або справжнього існування, а соціальне – до виразно мінімальної, але все ж гарантії того, що це справжнє існування збережеться, отримає інституційну підтримку, знайде безпечну інфраструктуру *[1, с. 178]*. Однією із підвалин такої «безпечної конструкції» для сучасної людини має стати право.

Література

1. Гречко П. К. Идентичность – постмодернистская перспектива. *Вопросы социал. теории.* 2010. Т. 4. С. 171–190.
2. Доклад о развитии человека. Культурная свобода в современном многообразном мире. URL: hdr.undp.org/sites/default/fles/hdr2004-russian.pdf.
3. Політологічний енциклопедичний словник. Уклад.: Л.М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін.; за ред. М.П. Требіна. Харків: Право, 2015. 816 с.
4. Честнов І. Постклaсична методологія права. Право України. 2014. № 1. С. 78–84.

Ірина ЖАРОВСЬКА
irazhar@ukr.net

НАЦІОНАЛЬНА ДЕРЖАВА ТА РОМИ ЯК ПРЕДСТАВНИКИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

Один із найвпливовіших науковців національних держав та націоналізму Ентоні Сміт, стверджував, що держава є національною державою лише тоді, коли і коли окреме етнічне та культурне населення населяє кордони держави, а межі цієї держави є спільними з межами цього етнічного та культурного населення. Це дуже вузьке визначення, яке передбачає існування моделі «одна нація, одна держава». Отже, менше 10% держав у світі відповідають його критеріям. Найбільш очевидним відхиленням від цієї в основному ідеальної моделі є наявність меншин, особливо етнічних меншин, яких етнічні та культурні радикали виключають із більшості націй. Найбільш показовими історичними прикладами таких груп є роми.

За останніми оцінками Ради Європи, кількість ромів у Європі становить близько 10-12 мільйонів осіб. За визначенням Европейської комії, роми є «найбільшою етнічною меншиною в Європі» *[1]*.

Через кочовий спосіб життя існуючі правові інструменти є невідповідними для ефективного задоволення потреб ромів, оскільки вони все ще випливають із вестфальської парадигми, яка ідентифікує народ стосовно конкретної територіальної території. Це пояснено у Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року – «на відміну від більшості національних меншин роми не мають власної державності» *[2]*.

Як вказують ціла низка іноземних дослідників «меншинізовані» ромські громади послідовно відкидаються та дискваліфікуються з націоналістичного проекту кожної національної держави *[3]*, і таким чином систематично позбавляються найпростіших прав свого передбачуваного громадянства *[4]*.

Як вказується у моніторинговому звіті становища ромів у ЄС, не дивлячись на політику рівності труднощі все рівно виникають. Зокрема констатовано про відсутність сильної політичної волі та наполегливості уряду як до послідовного пріоритет уряду в довгостроковій перспективі. Такі структурні проблеми можна відзначити в Австрії, Бельгії, Болгарії, Естонії, Греції, Угорщині, Литві, Хорватії, Румунії та Словаччині. У Франції, хоча й застосується антидискримінаційне законодавство, проте становище ромів явно погіршилось, зокрема, внаслідок політики систематичне виселення ромів, котрі не є громадянами *[5]*.

Освітня сфера залишається сферою, де важливі проблеми залишаються для досягнення рівності для ромів. Деякі елементи освітньої сегрегації існують в 15 країнах-членах ЄС, що полягають в тому, коли ромські діти потрапляють у "спеціальні" класи для дітей з вадами розумового розвитку, або бути зарахованими до шкіл з обмеженими ресурсами та недостатніми приміщеннями.

Для прикладу, 30 червня 2015 року до Закону Словацьких шкіл 19 було внесено зміни згідно із Законом № 188/2015 стосовно Закону № 188/2015 *[6]* освіта дітей та учнів, які походять із "соціально незахищеного середовища". Поправки були представлені як цілі, спрямовані на усунення сегрегації ромських дітей у навчанні. Однак замість того, щоб досягти цієї мети, вони будуть фактично закріплюють сегрегацію ромських дітей. Згідно з цими поправками, стаття 29 (11) Закону про школи надає повноваження початковим школам з дозвіл засновника школи на створення «спеціалізованого класу» для навчання цих учнів які «навряд чи зможуть успішно керувати змістом освіти у відповідному році щоб компенсувати їм відсутність змісту освіти.

Оновлення потребує і дискримінаційне законодавство. Так Консультативний комітет з питань Рамкової конвенції про захист національних меншин у жовтні 2020 підкреслював, що в Іспанії все ще відсутнє всебічне антидискримінаційне законодавство. Відзначаючи, що антициганізм широко визнаний іспанською владою та громадянським суспільством як особливу форму расизму, все ж, Консультативний комітет закликає органи влади внести зміни до статті 22.4 Кримінального кодексу, включивши антициганізм як одну з обтяжуючих обставин *[7]*. Влада Іспанії визнала таку пропозицію юридично не правильною.

Узагальнюючи викладене слід констатувати глобальні проблеми у сфері взаємодії національних держав та правових систем щодо подолання дискримінації етнічних меншин. Не дивлячись на системну світову та європейську увагу до питання інтеграції ромів у суспільно-політичне та національно-громадське життя, залишається вагома кількість невирішених питань з обох боків соціального конфлікту.

Література

1. European Commission. *What works for Roma inclusion in the EU. Policies and model approaches*. 2012. Brussels: European Union.
2. Стратегія захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року: схвал. Указом Президента України від 8 квітня 2013 року № 201/2013. *Офіційний вісник Президента України* від 19.04.2013, № 11, ст. 21.
3. Surdu M., Kovats M. Roma identity as an expert-political construction. *Social Inclusion*, 2015. 3(5). P. 5–18.
4. Bhabha J. The politics of evidence: Roma citizenship deficits in Europe. In B. N. Lawrance & J. Stevens (Eds.), *Citizenship in question: Evidentiary birthright and statelessness* Durham: Duke University Press. 2017. P. 43–59.
5. Roma and the enforcement of anti-discrimination law. European network of legal experts in gender equality and non-discrimination. European Union, 2017. URL: https://ec.europa.eu/newsroom/just/item-detail.cfm?item_id=605239
6. 9 Act No. 245/2008 Coll. on Education (Schools Act) (zákon č. 245/2009 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov).
7. Comments of the Government of Spain on the Fifth Opinion of the Advisory Committee on the implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities by Spain received on 5 October 2020. URL: https://rm.coe.int/5th-com-spain-en/16809ff1a8

Петро ЗАХАРЧЕНКО
z0609@ukr.net
Віталій МАКАРЧУК
vitosvolf@rambler.ru

РЕЄСТРОВЕ КОЗАЦТВО ЯК НАЦІОНАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН: ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ

Однією із передумов створення української держави чи як прийнято нині називати в сучасній історіографії – Війська Запорозького, була діяльність козацтва як низового (запорозького), так і городового (реєстрового). Саме ці два суспільні прошарки Речі Посполитій доклалися до того, щоб Україна як держава стала правовою реальністю на європейському політичному просторі.

Нагадаємо, що польським урядом після створення Речі Посполитої у 1569 р., були вжиті заходи до регламентації козаччини, запровадивши їхню реєстрацію. Як відомо, 5 червня 1572 р. у останній рік свого правління Сигизмунд II Август підписав універсал, яким доручив коронному гетьману Юрію (Єжі) Язловецькому набрати «почет» обмеженої кількості із числа українських козаків, вилучити їх із підпорядкування місцевих старост і підпорядкувати собі. Козаки, включені до реєстру, своєю чергою, мали отримувати платню у розмірі 2-3 польських злотих і сукно на кожуха *[1, s. 339]*. Отже, виданий універсал, на нашу думку, може вважатися актом, що завершив процес формування інституту найму українських козаків на військову службу, що у Речі Посполитій отримав назву «реєстрового козацтва».

Намір законодавчо унормувати діяльність козацького товариства, увести їх у річище правової поведінки шляхом запровадження інституту їхньої реєстрації, не призвели до очікуваних владою результатів. Про наслідки такої політики ще у XIX ст. дуже красномовно висловився М. Костомаров: «Попытка привести казаков в известность посредством реестрования и тем заградить путь приплыву тяглых людей в казачество не удалась; но старосты, видя умаление своей власти и доходов, стали утеснять и отягощать казаков, живших у них в старостве» *[2, с. 43]*.

Наступний крок, спрямований на юридичне оформлення інституту реєстрового козацтва, пов'язаний з іменем семиградського князя, ставленика Османської імперії, що був обраний у 1576 р. польським королем, Стефаном Баторієм. Щоправда, судячи із фрагментарних документальних джерел, ініціатива виходила не від короля, а від його «українних» підданих. Одразу після закінчення коронаційного сейму у кінці травня 1576 р. йому була представлена прибула від дніпровських козаків делегація у кількості чотирьох осіб, яким король після перемовин

велів видати кожному по 15 флоринів (близько 20 руб.) грошима і по 6 аршинів сукна, вартістю по 24 гроша за аршин (1 р. 8 коп.) *[3, с. 8]*. Саме ця розмова стала основою для формування нового складу реєстрового козацтва, адже одразу після зустрічі з місією організації набору на королівську службу до Запорожжя виїхав спеціальний королівський представник, угорець Янчі Бегер *[3, с. 62]*.

Слід зазначити, що окремі як польські, так і сучасні українські вчені-історики наголошують на дуалізмі, пов'язаному із запровадженням козацького реєстру. Висновки перших спираються на достатньо упереджену документальну базу, запозичену насамперед з польських історичних джерел. Наведемо витяг із «Хроніки Павла П'ясецького», на яку почасти посилаються представники польської історіографії. Її текст промовисто вказує на витоки подвійності у підходах до виникнення інституту реєстрового козацтва. «Безпеку кордонів значною мірою забезпечив король Стефан кращим впорядкуванням війська козацького: бо до тих часів у нестатечні ради вплутане, жодними правами та жодним порядком військовим не зв'язане, воно швидше розбійницьку, чисто з якогось розруху посталої зграї постать мало», – свідчить польський хроніст і своїми словами дає підстави вбачати у козаках лише руйнівну силу, яку спробував, мовляв, втамувати польський король Стефан Баторій *[4, с. 43]*.

Не менш категорично про запровадження інституту реєстрового козацтва висловився ще один польський дослідник Я. Качмарик. Він переконував у хибності затій Сигізмунда II Августа, який «одним пострілом хотів убити двох зайців», а саме: силою козацьких загонів забезпечити недоторканність південно-східних кордонів, і підпорядкувати собі українських козаків, які завдавали величезної шкоди польсько-турецьким відносинам *[5, с. 24-25]*.

Сучасна українська джерелознавець В. Матях, не заперечуючи проти дволикості запровадження інституту козацького реєстру в Речі Посполитій, інакше інтерпретує появу реєстрового козацтва, наголошуючи на тому, що цей факт заклав підвалини для відкритого протистояння покозаченого населення українських земель із польським урядом, а з іншого – призвів до виникнення вільної козацької громади, що знаменувало собою нову епоху в розвитку українського козацтва *[6, с. 508]*.

Пошуки «управи» на козацьке населення спонукали владні інститути Речі Посполитої, як вважав український історик і письменник П. Куліш, до ухвалення відповідних державних рішень. Саме з метою «застосування рішучих заходів до ліквідації козаків», у 1578 р. був виданий маловідомий Закон «Про вибранців», нормами якого передбачалося обрання із числа двадцяти посполитих або у розрахунку на 20 ланів землі одного

претендента на військову службу до королівської піхоти. Обов'язковою умовою служби мала бути добровільна згода кандидата. У мирний час вибранець повинен був раз на три місяці з'являтися до свого керівництва зі зброєю, певним запасом пороху, відповідним обмундируванням, тобто він мав бути готовим до безпосереднього використання у воєнних акціях. У разі участі на театрі військових дій, вибранцю виплачувалася платня, він разом із своєю родиною звільнявся від загальнодержавних і місцевих повинностей, увесь їхній тягар перекладався на сім'ї інших дев'ятнадцяти посполитих із числа тяглого населення. Відзначимо, що текст Закону «Про вибранців» 1578 р. вітчизняними дослідниками не наводиться, але його зміст ніким із них категорично не спростовується.

Юридичне оформлення інституту реєстрового козацтва у Речі Посполитій вимагало іншого змісту нормативно-правового акту. Наступний етап у формуванні українського козацтва як дієвої автономної воєнної структури припадає на 1578 р. У вересні поточного року посланник на Запорожжя Янчі Бегер, якому доручалося проведення вербувальної кампанії на королівську службу, прибув до Львова, де на той момент перебував польський король, із кількома представниками від низового козацтва (А. Лиханський, І. Подолянин, М. Дід, І. Клинок, Ф. Коза). Останні, як представники запорозького товариства, висловили своє бажання служити королю *[7, с. 33]*. Унаслідок перемовин на світ з'явився королівський універсал з текстом умов військової служби запорожців.

Слід зазначити, що даний етап набуття українським реєстровим козацтвом повноправного статусу військової одиниці, пов'язаний із залученням до його лав нового суспільного прошарку – запорозьких чи низових козаків. Саме вони, в особі названих прізвищ п'яти представників від козацтва, уклали письмову угоду із польським королем. До 1578 р. реєстровців набирали переважно із числа міських жителів, сімейних, які мали осілий характер і називалися городовими козаками. На іншому фланзі перебували запорозькі або низові козаки, котрі, на думку дослідника Ф. Старикова, були станом цілковито непідконтрольній жодній сторонній владі «і не визнавали над собою ні влади государя московського, ні короля польського» *[8, с. 42]*.

Один із найвідоміших дослідників історії українського козацтва А. Стороженко подає текст королівського універсалу від 16 вересня 1578 р., опублікованого польською мовою. Ознайомлення з цим документом дає можливість прийти до таких узагальнень:

- король Речі Посполитої Стефан Баторій висловив вдячність послам від низового запорозького козацтва за ініціативу і пропозиції прийняти їх на королівську службу;

- очільником новоствореного підрозділу реєстрового козацтва призначався староста Черкаський і Канівський, князь Михайло Вишневецький, якому козацька старшина та усі запорожці «мають служити і, за потребою нашою і коронною, воювати там, де їм вкажуть»;

- перед керівником реєстрового козацтва усі вони мають скласти присягу на вірність;

- козакам заборонялося здійснювати військові походи до землі молдавської; не здійснювати шкоди і не завдавати збитків Білгороду, Очакову, Тягіні, Кримському хану, його людям, панству, улусу, худобі їхній, «бо хан татарський зобов'язувався служити нам проти неприятелів коронних». Навпаки, козаки мали повідомляти про усіх осіб, хто готується до нападу, а також ловити, затримувати і знищувати як ворогів короля, так і держави;

- за кожен рік служби король зобов'язувався платити 500 козакам по 6 коп литовських і видавати сукно на кожух для однієї особи;

- термін дії договору визначається часом ведення війни з Московщиною. Після її закінчення – зберігаються права та вольності, передбачені універсалом Сигізмунда Августа;

- положення про в'язнів, а також ті, що затверджені Єжи Язловецьким, також не підлягають відміні чи скасуванню *[3, с. 72-74]*.

Староста черкаський Михайло Вишневецький призначався очільником загону реєстровців, отримавши титул «князь командувач» (dux supremus). Безпосередньо старшим реєстру (superintendens) призначався шляхтич Ян Оришовський, посаду писара (notarius), скарбника і інтенданта обійняв Янчі Бегер. При Оришовському мала бути рота в 30 козаків. За свою службу реєстровці, зберігаючи старі привілеї, мали тепер отримувати по 15 злотих.

За кілька місяців, на день святого Миколая усе керівництво реєстровців мало присягнути і у той самий день отримати у м. Черкасах платню та сукно за тримісячну службу. Напередодні до новоствореного козацького загону із Кракова коморником Христофором Палуцьким було доставлене величезне королівське шовкове знамено, на якому й мало присягнути реєстрове військо *[9, с. 198-199]*.

Стефан Баторій став першим польським королем, що турбувався про медичне забезпечення козацьких частин. Для поранених козаків-реєстровців передбачалося облаштування військового госпіталю у королівському маєтку м. Трахтемирова, яке визначалося гетьманською резиденцією *[10, с. 93]*. Тут мала розташовуватися скарбниця козацького реєстрового війська та скликатися козацькі ради *[11, с. 36]*. У Черкасах мав

жити М. Вишневецький, офіційний представник королівської влади в «українних» землях *[12, с. 498]*.

Отже, з підписанням 16 вересня 1578 р. Стефаном Баторієм універсалу завершується формування реєстрового козацтва. На цьому етапі відбувається залучення до його складу не лише городового, а й широкого кола запорозького козацтва. У такий спосіб глава держави мав намір замінити далеко не ефективне «посполите рушення» на вишколену та навчену регулярну армію. Король не передбачав, що незабаром реєстрове козацтво, котре створювалося в інтересах Речі Посполитої, стане основою української визвольної військової потуги.

Література

1. Gorski K. Historia piechoty polskiej. Krakow, 1893. 342 s.
2. Костомаров Н. Южная Русь: казачество до восстания Богдана Хмельницкого. *Отечественные записки.* 1870. №1. С. 33–97.
3. Стороженко А. В. Стефан Баторий и днепровские козаки. Исследования, памятники, документы и заметки. Киев: Типография Г.Л. Францкевича, 1904. 327 с.
4. Kronika Pawla Piaseckiego biskupa przemyslskiego. Krakow, 1870. 457 p.
5. Качмарик Я. Гетьман Б. Хмельницький.Перемишль. Львів: Просвіта, 1996. 326 с.
6. Матях В.М. Виділення козакознавства у спеціалізовану тематичну галузь історичних знань у другій половині XIX – перших десятиліттях XX ст. *Історія українського козацтва: Нариси: У 2 т.* / Редкол.: В. А. Смолій (відп. ред.) та ін. Т. 2. Київ, 2007. С. 505–518.
7. Крип'якевич Іван. Козаччина і Баторієві вольності. Жерела до історії України-Руси / Під ред. М. С. Грушевського. Львів, 1908. Т. VIII. 407 с.
8. Стариков Ф.М. Откуда взялись казаки (исторический очерк). Оренбург, 1881. 262 с.
9. Грушевский М. История украинского казачества до соединения с московским государством: в 2-х т. Т. 1. До начала XVII века. Киев: Типография 1-й Киевской артели, 1913. 407 с.
10. Макарчук В. В. Правовий статус реєстрового козацтва в Україні. Дис. на здобуття наук. ступ. канд. юр. наук (доктора філософії**).** Рукопис. К., 2018. 257 с.
11. Крип'якевич І. Історія козаччини. Львів: Накладом фонду «Учітеся брати мої», 1934. 128 с.
12. Исторические отрывки г-на Мацевского о казаках. *Журнал Министерства народного просвещения.* 1857. Ч. 15. №7 (июль). С. 487-525.

Віталій КОВАЛЬЧУК
kovalchyk1903@gmail.com

ЛЕГІТИМАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ГРОМАДЯНСЬКА ПРАВОСВІДОМІСТЬ

Легітимація влади – це публічно-владні вольові відносини, що утвердилися між суб'єктами владарювання (тими хто віддає накази і тими хто їх виконує) з метою досягнення легітимності, які засновані відповідно до принципу справедливості та ідеї права. Легітимація відіграє важливу роль в житті суспільства, оскільки жодна державна влада не може в своїй діяльності спиратися лише на установленні нею закони чи на застосування сили. Для того щоби бути ефективною та стабільною вона повинна шукати підтримки та визнання серед суспільних груп, верств, ЗМІ і навіть, окремих впливових політиків. В процесі легітимації влади завжди важливою є мотивація тих хто виконує накази суб'єктів (носіїв) влади.

З часів М. Вебера прийнято розрізняти на основі «мотивів поступливості» три «чистих» типи легітимації влади. це – традиційна, харизматична та раціональна (легальна) *[1, с. 157]*.

Традиційна легітимація представляє собою панування на основі авторитету традиції, вона коріниться у поважному ставленню людей до звичаїв, вірі в їх спадкоємність, в те, що влада виражає «дух народу» і відповідає звичаям та традиціям прийнятих суспільством в якості стереотипів свідомості та поведінки. Так традиції мають важливе значення для легітимації влади в країнах з англосаксонською правовою системою. Судовий прецедент – один з виразників сили традиції. Британський монарх за традицією є главою англіканської церкви (складова частина його титулу – Захисник віри). Аналогічна ситуація має місце в деяких інших країнах Європи, де одна із церков оголошена державною (наприклад, лютеранство в Данії). Традиції мають величезне значення для зміцнення влади монарха в мусульманських країнах Персидської затоки (Кувейт, Саудівська Аравія, Бахрейн та ін..)

Харизматична (грец. charisma – божий дарунок) легітимація заснована на вірі в особисті якості лідера, особливій місії вождя. Вона не пов'язана з раціональними судженнями, а спирається на гамму почуттів. Це за своєю природою сенсорна легітимація. Харизма має індивідуальний характер, вона створює особливий образ. В історичному контексті – це віра в «доброго царя» здатного захистити народ від бояр та поміщиків. В сучасних умовах харизматична влада зустрічається набагато рідше, ніж у минулому, але вона характерна для тоталітарних та авторитарних режимів, заснованих на патерналістській ідеології (Адольф

Гітлер, Йосип Сталін, Мао Цзе Дун, Кім Ір Сен та інші). Якостями харизматичного лідера можуть володіти президенти, прем'єр міністри чи лідери опозиції демократичних країн (Шарль Де. Голль, Вінстон Черчилль, Вацлав Гавел).

Раціоналізація державної влади базується на переконанні в розумності існуючого порядку, законів, правил встановлених в демократичному суспільстві для управління ним. Раціональна легітимація передбачає, що громадяни підтримують (чи відкидає) державну владу, виходячи з власної оцінки дій чинної влади. Не гасла і обіцянки, не імідж мудрого правителя, не укоріненні в людській свідомості звичаї, а перш за все ефективна діяльність органів публічної влади, вищих посадових осіб держави. слугує основою раціональної оцінки. Такий тип легітимації характерний для сучасної демократичної правової держави.

На практиці рідко використовується лише одна із зазначених форм легітимації, як правило вони застосовуються в комплексі. Нацисти використовували традиційну повагу німців до закону, харизму вождя, переконання в правильності «тисячолітнього рейху». В демократичній Великобританії основною вважається раціональна легітимація, хоча діяльність В. Черчилля та М. Тетчер мали елементи харизми, а традиція відіграє важливу роль в діяльності парламенту і кабінету.

Легітимація державної влади безпосередньо пов'язана з рівнем правосвідомості громадян. В залежності від того наскільки вільною та осмисленою є оцінка громадянами діяльності державної влади, настільки демократичним можна вважати політичний режим. Високий рівень правосвідомості громадян передбачає процес реальної легітимації, натомість низький – квазілегітимації.

В сучасній правовій та політичній теорії правосвідомість розуміють як систему поглядів, теорій, ідей, уявлень, оцінок, настроїв, почуттів і настанов, що виражають ставлення особи, соціальної групи, суспільства до діючого та бажаного права, до діяльності пов'язаної з правом, до правових явищ та поведінки людей у сфері права *[2, с. 90]*. Правосвідомість є формою суспільної свідомості, яка представляє собою сукупність правових поглядів і почуттів, наділених нормативним характером, що включають в себе як знання правових явищ, так і їх оцінку з точки зору суспільної справедливості, а також й нові правові вимоги, що відображають економічні та політичні інтереси та потреби.

Право як і правосвідомість тісно пов'язані з політикою. Правові погляди і норми включають уявлення людей про юридичні закони, права та обов'язки громадян, які визначають політичні відносини в суспільстві. Політико-правові установки, орієнтації і норми закріпляються в конституціях та законах держави. Право являється одним із засобів

вираження політики державної влади та регулятором усталених політичних відносин. Правову та політичну свідомості необхідно розглядати як відносно самостійні форми суспільної свідомості, однак взаємозв'язані, взаємозалежні та взаємопроникаючі. Як правосвідомість формується під впливом політики, яку проводить державна влада, так і політика держави в значній мірі визначається рівнем правової свідомості громадян. В цьому контексті важливо зазначити, що правосвідомість може виступати засобом активного, дієвого та конструктивного регулювання владно-політичних відносин. Вона безпосередньо впливає на характер дій та актів органів державної влади, а тому визначає легітимність публічної влади загалом.

Правосвідомість безпосередньо стосується політики державної влади, вона проявляється через розуміння цієї політики та ставлення до неї з точки зору принципу правомірності та справедливості. Така правосвідомість нерозривно пов'язана з процесом демократичної легітимації публічної влади, оскільки проявляться в активний спосіб. Вона притаманна усім членам громадянського суспільства, які не залишаються осторонь політичних процесів, що відбуваються в державі. Така правосвідомість як впливає на політичний процес, так і піддається його впливу. Такий вид правосвідомості можна охарактеризувати як громадянську правосвідомість.

Громадянська правосвідомість – це вид правосвідомості, який являє собою сукупність правових поглядів і почуттів, що безпосередньо стосуються діяльності публічної влади, її оцінки з точки зору принципу правомірності та справедливості. Їй притаманні наступні ознаки; по-перше, вона є вираженням суспільної оцінки щодо справедливого характеру державної влади та прийнятих нею законів; по-друге, вона охоплює нові вимоги щодо прийняття (зміну) законів; по-третє, вона пов'язана з активною громадянською позицією і знаходить вираження у різноманітних проявах в межах існуючого права та законодавства (від участі громадян у виборах та референдумах до акцій громадянського опору).

Невід'ємною складовою громадянської правосвідомості, яка безпосередньо впливає на її формування, є правова ідеологія. Слід зазначити, що при розгляді ідеологічної складової громадянської правосвідомості мова не йде про певну політичну ідеологію. Йдеться про систематизовану сукупність правових ідей, принципів, цінностей, теорій, концепцій, які формуються в суспільстві (самостійно чи завдяки цілеспрямованій державній діяльності), і відображають існуючий стан правовідносин, визначають основи суспільного сприйняття правопорядку, встановлюють основні цілі розвитку правової системи й системи законодавства держави. За своїм змістом правова ідеологія може

включати в себе різноманітні ідеї, теорії, концепції, цілі, принципи. Однак, процес її появи є органічною стадією розвитку суспільної свідомості, яка надає людині цілісне і ціннісно-орієнтоване розуміння права і правових процесів. При цьому, правова ідеологія як правило відповідає усталеним правовим відносинам та соціально-правовим зв'язкам, а отже вона легітимує й обґрунтовує існуючі суспільні правовідносини, включаючи й відносини щодо організації та реалізації державної влади.

Далеко не будь-яка правова ідеологія здатна створити сприятливі умови для розвитку і функціонування громадянського суспільства. Від вибору правової ідеології залежить те, яка саме модель взаємодії громадянського суспільства та держави реалізується в кожному конкретному випадку. Чи це буде модель «раціонального способу співіснування людей і держави, заснованому на розумі, свободі, праві і демократії» *[3, с. 79],* чи модель єдності демократичної держави і громадянського суспільства, при якій жодна з частин ніколи не поглинає іншу *[4, с. 63–64]*, чи це модель абсолютного протистояння держави і громадянського суспільства, в якій нормою є деградація права і закону до звичайних засобів насилля над людиною і громадянином *[5, с. 158]*.

Правова ідеологія, яка заснована на раціональному способі співіснування громадянського суспільства та держави за своїм змістом є гуманістичною чи «людиноцентричною», в її основі лежить ідея про те, що держава існує для людини, а не навпаки. Вона знаходить своє вираження в основних принципах сучасної демократичної правової держави.

Одним з основних принципів такої держави є принцип верховенства права. У сучасній правовій теорії немає єдиного підходу до розуміння цього принципу, однак у найширшому значенні він означає панування права в суспільстві і, зокрема, його пріоритетне становище щодо законів та дій публічної влади. Згідно з цим принципом державну владу слід здійснювати відповідно до права. На цьому наголошували відомі англійські конституціоналісти А. Дайсі та К. Маклвейн. Останній, зокрема, пов'язував принцип верховенства права з конституціоналізмом, під яким розумів «юридичне обмеження держави як повну протилежність свавільному правлінню» *[6, с. 41]*. Юридичне обмеження державної влади, під яким розуміється діяльність державних органів в межах чинного законодавства та в межах компетенції, є надзвичайно важливим, але не головним елементом принципу верховенства права. Адже здійснення владних повноважень на формально законній підставі переростає в засилля дискреційних повноважень владного органу чи посадової особи, зводячи цим нанівець усю сутність принципу верховенства права.

Правова ідеологія в демократичній правовій державі звертаючись до принципу верховенства права проголошує не лише повагу до «букви» закону, але й до його «духу», тобто до тих моральних цінностей які закладені в основі законів. Вона не лише виконує функцію легітимації чинного правопорядку, але й стимулює в суспільній свідомості такі трансформації, які гарантують правомірність поведінки громадян держави не стільки через застосування примусу з боку органів державної влади, скільки через відповідність правових норм моральним цінностям та загальному розумінню справедливості та ідеї права.

Показово, що така доктринальна позиція знайшла відображення у практиці Конституційного Суду України. Зокрема, Конституцій-ним Судом України у Рішенні від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 було надано таке визначення терміна «верховенство права»: «Це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення в правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України».

Необхідно констатувати, що впродовж всього періоду існування суверенної Української держави так і не була сформована національна правова ідеологія в основі якої лежав би принцип верховенства права. Саме тому ні звичайним громадянам, ні представникам органів державної влади так і не було привите почуття поваги до конституції та законів заснованих на нормі моралі і покликанням яких є реалізація ідеї права та справедливості. Тому пануючою сьогодні є пострадянська правова ідеологія, яка розглядає право як інструмент державного примусу та реалізації державних інтересів. Подальший процес утвердження принципу верховенства права в Україні повинен здійснюватися не лише в суто формально-юридичному вимірі, але й на більш глибинному рівні правової свідомості.

Література

1. Вебер М. Хозяйство и общество. URL: http://filosof.historic.ru /books/item/f00/s00/z0000306/index.shtml

2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. К : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. 320 с.
3. Румянцев О.Г. Основы конституционного строя России. М.: Юрист, 1994. 288 с.
4. Шаблинский И.Г. Пределы власти. М.: Центр конституционных иследований, 1997. 158 с.
5. Гаврилов Н.И. Мера государственности демократического государства. К.: Наукова думка, 1997. С. 63–64.
6. Mcllwain C. Constitutionalism, Ancient and Modern. Ithaca, N. Y.: Cornell University Press, 1940. 41 p.
7. Конституційний Суд України : Рішення. Висновки. 2004 / відп. ред. канд. юрид. наук П. Б. Євграфов. К.: Юрінком Інтер, 2005. Кн. 5. 314 с.

Валентина КРАВЧУК
valak@ukr.net

ТОПОГРАФІЧНИЙ І ТОПОЛОГІЧНИЙ ПІДХОДИ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ПРАВОВОГО ПРОСТОРУ

Пошук нової концептуалізації простору, що супроводжується поворотним переглядом традиційних бачень про форми просторовості, призвела до зміщення акценту «з простору як предмету дослідження на простір як проблему, що вимагає нової дослідницької парадигми». Як результат, соціальні та технологічні зміни, що характеризують сучасне суспільство, виявляють дисбаланс між сформованими в науковому і повсякденному дискурсі трактуваннями простору і реальними просторовими практиками *[1]*. Отже, сьогодні відбуваються нові дослідження простору і методологічного прояснення просторової проблематики. Відтак змінюються і погляди та трактування концепту «правового простору», який є, на наш погляд, одним з малодосліджених понять, тому спроби його філософсько-правової інтерпретації, наповнення його змістом із застосуванням філософської методології та врахуванням різних підходів до простору як такого, є актуальними.

У контексті досліджень просторового повороту, акцентуємо увагу на існуванні двох концепцій простору: топографічної та топологічної.

Топографічний підхід пов'язаний з ідеєю фізичного простору (географічне та геометричне дослідження місцевості з наступним створенням та уточненням топографічних карт). Недаремно географи часто послуговуються термінами «простір» і «територія» як синонімами, наповнюючи їх ідентичним смислом. Однак, поняття «територія» не тотожне поняттю «простір» через свою конкретність, обмеженість

певними координатами, кордонами. Термін «територія» вживається для позначення визначеної частини твердої поверхні земної суші з властивими їй природними, а також антропогенними (створеними внаслідок людської діяльності) властивостями і ресурсами, що характеризується певною єдністю, зокрема природною чи суспільною. Вона визначається такими параметрами як: протяжність (площа); особливості географічного розташування; визначений тип (типи) природного ландшафту; рівень господарського освоєння; здатність виконувати роль «просторового фундаменту функціонування суспільства».

Поняття «територія» юристи зазвичай розуміють як територіальну основу будь-якої держави, невідчужуваний елемент «індивідуальності» держави та конкретне місце її розташування. Класично територія сприймається як невід'ємний атрибут держави як на теоретико-юридичному, так і на законодавчому рівні: сучасна держава не мислиться без території *[2, с. 16]*. Тож топографічний підхід цілком може застосовуватися для аналізу території держави як основного її атрибуту.

Хоча, справедливості заради, слід відзначити, що природу держави неможливо розкрити, обмежуючись тільки тією територією, на якій вона розташована. Державна влада змушена враховувати політичні, економічні, культурні інтереси своєї цілісності й за межами власної території. Це стає зрозумілим з того історичного факту, що Державний центр Української Народної Республіки функціонував і в екзилі – органи державної влади через більшовицьку окупацію території УНР перебували спочатку частково, а з кінця 1920 року повністю - поза межами УНР (в містах Варшава, Мюнхен, Прага, Париж, Філадельфія та ін.). Десята Надзвичайна сесія УНРади в екзилі визнала правонаступницею УНР державу Україна і ухвалила рішення про передачу повноважень та атрибутів державної влади новообраному Президентові України. 22 серпня 1992 р. Президент УНР в екзилі М. Плав'юк передав грамоту Державного центру УНР Президентові України Л. Кравчуку *[3]*.

Топологічний підхід в широкому (не суто математичному) значенні трактується як наука про місце (топос), як процедура визначення місця об'єктів у просторі, аналіз їх просторових зв'язків *[4, с. 22]*. «... Топологію, - влучно зазначив В. Палагута, - можна визначити як свого роду «гумову геометрію»: фігури можна нескінченно розтягувати, стягувати та викривляти, але не можна з'єднувати роз'єднане і роз'єднувати поєднане. Топологічні зв'язки (сусідство, безперервність, замкнутість, положення по відношенню до кордонів і т.д.) виявляються незалежними по відношенню до евклідової метрики - вони є порядковими, а не кількісними. І тут доречно говорити більше про пункти і про місця, ніж

про фізичний простір, який, як правило, прагнуть усіляко виміряти» *[5, с. 302]*. Саме у цьому широкому значенні топологія досить широко почала застосовуватися у сучасному соціально-гуманітарному напрямку наукових досліджень, в тому числі й в знанні про право.

Топологія права - визначення місця права в соціальному просторі, аналіз його просторових зв'язків. Простір, що тлумачиться соціально, на думку В. Пристенського, є своєрідною ємністю для чинних соціальних правил, здатною мати будь-який зміст. Відповідно і виявлятися цей зміст може в різних аспектах, одним з яких є правовий. Причому, учений підкреслює нефізичний характер соціального простору. Нефізичний тому, що він задається, головним чином, не рухом тіл, не натуральними властивостями речей, не природними факторами, а смислами і соціальними формами людської діяльності *[6, с. 61]*.

Отож, на відміну від топографії, топологія звертає увагу на змістову сутність і уможливлює більш глибоке і різностороннє розуміння права як такого.

Право є похідним від людини, яка виступає як творець правової, як і всієї соціальної, реальності. Соціальний простір, структура якого центрується на особистості з її невідчужуваною свободою і можливостями, має в собі правовий зміст і може вважатися правовим простором *[6, с. 62]*. Тобто, саме людина виступає як необхідна, системоутворююча умова соціального простору. Освоюючи природний простір, вона тим самим формує простір соціальний. Системоутворюючою ж умовою правового простору є не загалом людина, а людина в її певному прояві - як правова істота, правова особистість, суб'єкт права. Розділяє таку позицію і В. Малахов, відзначаючи, що правова істота об'єктивується, стає видимою, власне, у правовому просторі, тобто вона стає активним, а не споглядаючим суб'єктом. Таким чином, правовий простір є проявом природи самої правової істоти *[7, с. 91]*.

Загалом, В. Пристенський вказує, що право відображає в структурі соціального простору те місце, яке займає в ньому людина з її свободою. Дослідник приходить до цілком слушного висновку, що правовим простором є не абиякий соціальний простір, а тільки той, в якому людина займає перше місце і де реалізована її свобода *[6, с. 63]*. Право, отож, твориться виключно в аспекті особистості, її стремління реалізувати власну свободу, і виступає як форма вираження, буття цієї свободи індивіда в суспільстві. Ці погляди науковця, в цілому, співзвучні і нашому загальному висновку про те, що правовий простір суб'єкта є серцевиною, ключовим стрижнем, в якому зібрано все багатство проявів

правової істоти, все різноманіття домагань і тих діянь особи, що спрямовані на їх реалізацію *[8, с. 68]*.

Література

1. Гобрусенко Г.К. Новые онтологические модели и пространственный поворот в современных «исследованиях науки и технологии». *Актуальные вопросы общественных наук: социология, политология, философия, история*: сб. ст. по матер. XXXIV междунар. науч.-практ. конф. № 2(34). Новосибирск: СибАК, 2014. URL: https://sibac.info/conf/social/xxxiv/37064
2. Кравчук В.М. Правовий простір держави: проблеми визначення за обсягом і змістом. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 1. С. 15-18.
3. Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=26190
4. Кравчук В.М. Просторовий поворот в праві: філософсько-правове розуміння. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 3 (11). С.20-24.
5. Палагута В.И. Самоидентификация социального субъекта в дискурсивных пространствах: монография. Днепропетровск, 2010. 440 с.
6. Пристенский В.Н. Топология права как аспект философии человека. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И.Герцена*. 2009. № 87. С. 60-70.
7. Малахов В.П. Концепция философии права: науч. издание. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. 751 с.
8. Кравчук В.М. Філософська площина осягнення правового простору. *Актуальні проблеми держави і права*: Збірник наукових праць. Випуск 58. Одеса: Юридична література, 2011. С. 63-69.

Микола КРАВЧУК
mykvlad25@gmail.com

ВІЙСЬКОВИЙ ФАКТОР У РОЗБУДОВІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Постановка проблеми. У цілому військовий фактор у функціонуваннібудь-якої держави відіграє ключову роль. З цього приводу цілком слушно підкреслив П. Костюк слова генерал-хорунжого Армії УНР Всеволода Петріва (у 1919 році – військового міністра УНР), викладениху його працях про те, що держава – це територія+народ+військо. Військо є міцним тільки тоді, коли воно будується з урахуванням традицій народу, який проживає на цій Богом даній землі і вихідці з нього складають основу його збройних сил *[2]*.

Позаяк без міцної, боєздатної, модерної армії жодна держава не здатна захисти свою незалежність, самостійність, свій суверенітет, то цілком ймовірно вона може перетворитися на своєрідну "квазі-державу" або буде анексована більш сильнішою країною-агресором. У цьому плані Герцог Веллінгтон зазначив: "Країна повинна мати численну і боєздатну армію, спроможну зустріти супротивника за межами своєї території, інакше доведеться мати зустрічі з ним у себе вдома" *[1, с. 29]*.

Аналіз історичного розвитку української державності вказує, що на всіх етапах розвитку Української держави: Княжої держави – Київської Русі; Козацької держави за часів Б. Хмельницького, Новітньої держави: у добу Української Центральної Ради, Гетьманату П. Скоропадського, Директорії УНР –військовий фактор у державотворенні був важливим його критерієм. Своєрідно вплинув військовий чинник і на розбудову Західноукраїнської Народної Республіки –Української держави на території Східної Галичини, що стало цінним досвідом національного державотворення. Нині, як ніколи, зросла значимість дослідження військової проблематики, адже Україна знову боронить свій суверенітет від військової агресії, анексії її території і ведення неоголошеної війнина Сході України північною сусідньою державою. У планах агресора є "перетворення України на групу квазі-держав, які ворогуватимуть між собою, що буде найкращим способом утримання її в орбіті Росії" *[3]*.

Отже, "сьогодні, у розпал інформаційної війни, історія, як наука, виконує роль ефективної зброї.Справжня, не спотворена історія народу, її війська якнайкраще допомагає зберегти й сформувати національну ідентичність українців, її мужніх вояків" *[2]*. На цьому ґрунтується актуальність обраної теми: військовий фактор у розбудові ЗУНР.

Рівень розробки теми. Питанням державотворення ЗУНР, в тому числі у військовій сфері, присвячені наукові праці плеяди вчених, зокрема: В. Верити, Л. Гарчевої, В. Голубка, Л. Децинського, Л. Зінкевич, Р. Іванченко, О. Карпенка, М. Кобилецького,М.Когутяка, О. Копиленка, І. Крип'якевича, О. Кузьмука, В. Кульчицького, М. Литвина, С. Литвина, О. Мироненка,П. Музиченка, В. Петріва, Н. Полонської-Василенко, О. Реєнта, В. Румянцева, В. Солдатенка, З. Стефаніва, Я. Тинченка,Б. Тищика, О. Удовиченка, Л. Шанковського, О. Шевченка, М. Шкільника, Б. Якимовича та ін.

Та, незважаючи на широкий спектр досліджень з цієї тематики, подальшої наукової розробки потребують правові аспекти військового будівництва, й зокрема встановлення ролі та оцінки військового фактора у державотворенні ЗУНР. Адже уроки державотворення на початку XX ст. не використані сучасними державникамиу повній мірі.Тому, коли розпочалася анексія Криму і бойові дії на Сході, Збройні Сили України не

зуміли захистити територіальну цілісність України і лише підкріплення з добровольців і допомога волонтерів виправили загрозливу ситуацію.

Тож-бо *метою даної розвідки* є висвітлення окремих аспектів впливу військового фактора на державне будівництво Західноукраїнської Народної Республіки.

Викладення основного матеріалу. Аналіз життя українців Східної Галичини вказав, що "західноукраїнські землі у складі Австрії були об'єктом нещадного колоніального гноблення". Вони виконували роль сировинного придатку. …Політична система управління краєм була повністю пристосована до здійснення колоніальної політики з боку Австрії (з 1867 р. – Австро-Угорщини). …Панівні кола Австро-Угорщини повністю залучили у Галичині на свій бік польську шляхту і буржуазію, надаючи їм політичні та економічні привілеї" *[4, с. 81]*. Унаслідок важкого соціально-економічного, політичного становища із 4,7 млн осіб, що проживалив Галичині (63% – українці, 23%– поляки, 13% – жиди) 399 тис. емігрувало в різні країни, а лише в 1913 р. до Америки емігрувало 110 тис.осіб *[4, с. 81]*. Такий стан призвів до зростання в кінці XIX-XX ст. національно-визвольної боротьби за краще життя.

Аналіз джерельної бази засвідчив, що піднесення національно-суспільного життя галичан ініційоване різними революційними подіям: Європейською революцією 1848 р., першою Російською революцією 1905 р., Першою світовою війною, що посилили прагнення до відродження національної держави.

У цьому плані дослідник Т. Семенів зауважив, що "досить часто український визвольний рух 20-30 років XX ст. в Галичині трактується насамперед як політичний, економічний та просвітницько-культурний і набагато рідше згадується про його мілітарну складову" *[5, с. 277-278]*. На думку дослідника, є більше підстав акцентувати саме на військових моментах та військово-політичних аспектах національно-визвольного руху за відродження державності. Отже, яку роль відіграли українські парамілітарні організацій в Галичині? З цього приводу інші дослідники вказали: " Змагання до політичного самоврядування зумовили потребу в організації збройної сили. Головна Руська Рада та її філії стали ініціаторами руху за створення українських військових та воєнізованих формувань: національної гвардії у містах, селянської самоборони на Прикарпатті, батальйони гірських стрільців, які розглядалися як зародок збройної репрезентації українців Австрійської імперії" *[6, с. 91]*. Згодом вони були заборонені. За твердженням Б. Лановика і М. Лазаровича, "не зважаючи на утиски та перешкоди властей перед Першою світовою війною в західній Україні існувало вже 967 організацій "Сокола", що нараховували 58 627 чол. та 1056 "Січей" із 66 000 членів. Це була

організована сила, яка, відродивши пам'ять про українське військо, дала поштовх розвитку військових традицій. …На початку 1913 р. К. Трильовському вдалося подолати опір властей і за третім разом затвердити статут чисто військового товариства "Січові стрільці" і на його основі у Львові організували перше легальне українське стрілецьке товариство з однойменною назвою, яке очолив відомий адвокат В. Старосольський" *[7, с. 354]*.

На думку Б.Д. Лановика і М.В. Лазаровича: "Перші результати українського національно-військового руху виявилися на великому крайовому огляді, присвяченому 100-річчю з дня народження Т. Шевченка, який відбувся 28 червня 1914 року у Львові. У поході по вулицям міста в масових військово-спортивних вправах взяли участь 12 500 осіб, які представляли 120 177 членів 2166 стрілецьких, січово-сокільських та пластових організацій краю, багато з них були у військових одностроях та зі зброєю в руках" *[7, с. 355]*.

За твердженням адмірала Орлі Бурка: "Сила нації залежить від єдності і мудрості уряду, від економічної стабільності в країні і від стану Збройних Сил" *[1, с. 180]*.

За словами І. Витановича: Українські Січові Стрільці (УСС, Усусуси), від 1916 р. офіційна назва – Український Легіон у складі австрійської армії, сформовані з молодих, енергійних добровольців, переважно були обмежені до двох куренів з власним запасним Кошем. Українські Січові Стрільці вважали себе "політичним військом". Вони представляли українців перед урядом Австрії з метою захисту прав українського народу під час війни, були формуванням реальної самостійної сили для вирішення важливих питань, які могли виникнути під час військових дій, а також стали основою формування Української армії. Завдячуючи їх рішучості та організованості 1 листопада 1918 р. була проголошена ЗУНР. Формування УСС (курінь, полк, дивізія, корпус) в подальшому брали участь в різних бойових баталіях і складали основу Армій УЦР, Директорії, ЗУНР. У період УЦР, здійснювали її охорону і вважалися національною гвардією Армії УНР *[8, с. 494]*.

Отже, є всі підстави стверджувати, що визначальною особливістю державотворення Західноукраїнської Народної Республіки була активна участь у державному будівництві українського війська в різних формах, воно було його головним каталізатором. Зорганізувавшись раніше від держави, військо стало основним чинником її становлення і захисту.

Література

1. Энциклопедия военной мысли. М.: Изд-во Эксмо. 2002. 736с.

2. Костюк П. Коли звільняться від радянської спадщини Збройні сили України? *Універсіум*. 2015. №5-6. URL: http://universum.lviv.ua/journal /2015/3/kost.htm
3. Ткачук А. Факти, які ми повинні знати про федерацію та децентралізацію. URL: https://decentralization.gov.ua/news/71
4. Тищик Б.Й., Вівчаренко О.А., Лешкович Н.О. Становлення державності в Україні (1917-1922 рр.): монографія. Львів - Івано-Франківськ: Світ, 2000. 272 с.
5. Семенів Т.І. До питання військово-політичної діяльності українських національних сил галичан на початку 20-х років XX ст. *Вісник Державного університету "Львівська політехніка"*. Держава і право № 377. С. 277-284.
6. Кривизюк Л.П Українські парамілітарні організації та їх діяльність на початку XX ст. *Вісник Державного університету "Львівська політехніка"*. Держава і право № 377. С. 91-97.
7. Лановик Б.Д., Лазарович М.В. Історія України: навч. посіб. К.: Знання–Прес, 2001. 700 с.
8. Енциклопедія Українознавства. Перевидання в Україні. Національна Академія наук України. Інститут Української археографії. Київ, 1995. 800 с.

Оксана ЛЕВИЦЬКА
oxanapravo2017@ukr.net

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ОСОБИ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я І МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Сьогодні в умовах пандемії саме питання зміцнення здоров'я українського населення набуло актуальності як ніколи. Згідно з Конституцією, Україна є правовою, соціальною державою, де права і свободи людини визнаються найвищою соціальною цінністю, зумовлюють зміст і застосування законів, діяльність законодавчої та виконавчої влади, органів місцевого самоврядування. Конституція України зобов'язує державу не лише визнавати і дотримуватися права і свободи людини, а й забезпечувати їх захист, тому в основі державного захисту права на охорону здоров'я має стати ефективний комплексний соціальний захист окремої людини і соціальних груп. За Конституцією України, захист прав і свобод громадян гарантується державою *[3]*.

Важливий складник захисту прав і свобод – ставлення самої людини до власного здоров'я та здоров'я оточуючих. Однак аксіоматичним є твердження, що ефективний захист прав і свобод громадян можливий

лише при взаємодії громадянського суспільства та держави, тому інститути громадянського суспільства, як виразники основних цінностей громадянського суспільства можуть формуватися та повноцінно функціонувати тільки за умови дієвого, недекларативного державного сприяння і відповідного конституційно-правового забезпечення *[6, с. 43]*.

Сучасні розвинені демократії, серед іншого, приділяють значну увагу популяризації та підтриманню здорового способу життя, а також охороні громадської моральності. Зокрема, у розвинених демократичних країнах задля захисту здоров'я і моральності неповнолітніх уведено обмеження на свободу масової інформації. Наприклад, законом Франції «Про свободу мовлення Французької Республіки» встановлено, що спеціальним самостійно діючим державним органом, що здійснює державне регулювання у сфері телевізійного мовлення та радіомовлення, є Вища аудіовізуальна рада, яка стежить за охороною прав неповнолітніх, зокрема, захищає їх від медіанасильства. Нормами Вищої аудіовізуальної ради вводяться вікові обмеження для перегляду телепередач *[6, с. 44]*.

У ФРН діє Федеральний договір про радіо і телебачення Німеччини, у параграфі 3 якого йдеться про захист молоді, а саме неприпустимість певних передач. Цей параграф встановлює критерії, за якими певні передачі не можуть поширюватися мовниками, а також встановлює заборони на поширення передач, «що можуть зашкодити фізичному, духовному чи душевному благополуччю дітей або молоді» *[2]*.

В Японії створено Раду із стандартів мовлення, яка розробила систему попереднього повідомлення самими мовниками про небажаність перегляду тих чи тих передач. Тож ця система апелює до соціальної відповідальності медіабізнесу. Ще одним важливим інститутом громадянського суспільства та правової держави є правозахисні організації. Вони великою мірою незалежні та мають фінансову самостійність, оскільки не входять до системи органів державної влади і створюються з ініціативи самих громадян. Громадські організації мають структурні підрозділи в регіонах, тож, охоплюючи велику територію, ефективно вирішують проблеми захисту прав і свобод людини як у національному просторі, так і локально. Останні характеризуються доступністю та більшою оперативністю і можуть бути досить ефективними засобами захисту та відновлення порушеного права *[2]*.

Ізраїльська медицина і медичне обслуговування належать до найкращих у світі, однак лікарські помилки трапляються навіть у країні з провідною медициною. В Ізраїлі відповідального за контроль із дотримання прав пацієнта призначає керівник клініки, незалежно від форми її підпорядкування. Керівник має досить широкі повноваження, однак якщо на рівні лікарні питання з пацієнтом не вирішується, тоді

відповідну скаргу пацієнта розглядає, а відтак приймає рішення Міністерство охорони здоров'я. Згадані організації, властиво, не мають функцій суду чи органів розслідування, але вони допомагають пацієнтові, котрий постраждав від дій чи бездіяльності медиків, зорієнтуватися в його правах, надають консультацію щодо подальших доцільних кроків та намагаються вирішити питання, не допускаючи до того, аби пацієнт відстоював свої права у суді. Втім, пацієнт має право і судового захисту, якщо інакшим чином його проблема не була розв'язана *[1]*.

Таким чином, можна стверджувати, що системний захист права на охорону здоров'я і медичну допомогу набуває стратегічного безпекового значення. Недоліки системи законодавства в галузі охорони здоров'я негативно позначаються на реалізації прав громадян, які потребують кваліфікованої медичної допомоги, однак наражаються на недбале ставлення медичного персоналу до роботи, лікарські помилки тощо. Першочергово слід налагодити тіснішу взаємодію органів законодавчої та виконавчої влади з правоохоронними органами, Уповноваженим з прав людини, з інститутами громадянського суспільства при реалізації національних програм в галузі охорони здоров'я. А також слід зауважити, що не менш важливе завдання – досягнення ментальних змін в українському суспільстві, а саме формування відповідального ставлення громадян як до власного здоров'я, так і здоров'я оточуючих, готовності активно обстоювати відповідні права, що стане ознакою належного рівня правової, фізичної та моральної культури.

Література

1. Железнов Б.Л. Механизм государственной защиты основных прав и свобод. URL: http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?
2. Карі М. Огляд європейських та американських підходів до фінансування систем охорони здоров'я. Досвід країн Європи у фінансуванні галузі охорони здоров'я: уроки для України: URL: http://eeas.europa.eu/ archives/delegations/ukraine/documents/virtual_library/14_reviewbook_uk.pdf
3. Конституція України. URL: https://www.rada.gov.ua/
4. Про Стратегію сталого розвитку «Україна–2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015: URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/
5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014: URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011

6. Швець Ю.Ю. Механізми позасудового захисту конституційного права особи на охорону здоров'я: досвід окремих країн. Міжнародна наук.-практ. конференція «Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні» (Ужгород, 15– 16 вересня 2017 року). С. 43-47.
7. Medical care and sickness benefit: Act of Poland of 30 November 2000: URL: https://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_

Володимир МАКАРЧУК
mvs6043@ukr.net

СПРАВА МИКОЛИ КРАЙНИКА ПРО «ДЕКЛАРАЦІЮ ГРУПИ УКРАЇНСЬКИХ ПАТРІОТІВ» ТА ЇЇ СУЧАСНЕ ПРОЧИТАННЯ

Політична постать Миколи Михайловича Крайника (1935 – 2008), автора програмної «Декларації групи українських патріотів», не така розкручена, як приміром Героїв України Левка Лук'яненка (2005), Василя Стуса (2005), В'ячеслава Чорновола (2000), Степана Хмари (2006), Юрія-Романа Шухевича (2006), чи кавалера Ордена Свободи Івана Геля. В президентство В. Ющенка, коли борці за волю України отримували свої заслужені нагороди, Микола Крайник дістав від властей орден «За мужність» третього ступеня (2007). Таким попередній президент Л. Кучма за кілька років до того пожалував усіх ветеранів радянсько-німецької війни 1941 – 1945 рр. у званні рядових та сержантів (офіцери тієї війни отримували вищий за статусом орден Богдана Хмельницького). То ж натовпі «сивочолих ветеранів» цей чоловік дивився як «один з …».

У «Енциклопедії сучасної України» читаємо:

КРА́ЙНИК Микола Михайлович *(псевд.: Привид, Легенда, Земляк, Арістонік, Сучасник, Карпат, Фенікс; 20. 04. 1935, с. Солуків, нині Долинського р-ну Івано-Франківської обл. – 10. 11. 2008, там само) – учасник національно-визвольного руху.* ***Орден «За мужність» 3-го ступ. (2007)*** (тут і далі виділення мої. – *Авт.*). *У 1948–53 підтримував зв'язок із підпіллям ОУН і УПА, 1951 заснував юнацьку підпільну організацію «Нескорені» (існувала до 1959). Чл. ОУН (1951). У 1958–63 працював на Долин. нафтопромислі. 1961 створив підпільну Українську загальнонародну організацію, яка від 1965 називалася Український національний фронт (УНФ-2), аналогічно до назви організації Д. Квецка і З. Красівського.* ***У програмній «Декларації групи українських патріотів» визначено головне завдання – визволення укр. народу від усіх форм гноблення і побудова суспільства загального добробуту, рівності, демократії у рамках самостійної Української Держави; та шлях здобуття***

незалежності – проведення загальнонаціонального референдуму за присутності представників ООН і міжнародних ЗМІ. *Підпільники видавали машинопис. альманах «Прозріння» (1962–69), не періодично – журнал «Український вісник» (1972–79) та «Інформаційний бюлетень» (1973–77).*

У 1961–67 заочно навчався на історичному. факультеті Чернівецького університету. 1964 вступив до КПРС. Учителював, був директором школи у рідному селі, 1968–69 суміщав посади лідера підпільної організації і секретаря партійної організації колгоспу. Після доносу зі звинуваченням у націоналіст. тлумаченні історичних подій 1971 виключений із КПРС і позбавлений можливості займатися педагогічною діяльністю. Відтоді працював на виробництві. 1974 знову активізував діяльність ***УНФ-2, який 1978 нараховував 194 чл. і мав представників у 15-ти областях УРСР****. 28 вересня 1979 затриманий, 10 жовтня того ж року заарештований,* ***21 серпня 1980 засуджений до 7-ми р. таборів суворого режиму і 3-х р. заслання****. Покарання відбував у Мордовії та Магадан. обл. (обидві – РФ). 1987 звільнений, 1991 реабілітований. Активно співпрацював у НРУ, УХДП, Братстві ОУН–УПА, Спілці політв'язнів та ін., очолював козацьке т-во «Галицька Січ» (Долинський р-н). Від 1991 видавав машинописом і ротатором зб. документів «Архів УНФ (Українського національного фронту)» (19 вип.) і альманах «Героїка Карпатського Краю» (44 номери). 1996 у м. Долина відбувся з'їзд членів УНФ-2 за участі 62-х делегатів з різних областей України.*

Літ.: Український Національний Фронт: Дослідж., док., мат. Львів, 2000; Борис М. Микола Крайник // Нескорена Долинщина. Літопис визвольних змагань: Мартирологи, спогади, док., фотографії. Кн. 2. Івано-Франківськ, 2008 [1].

З такою біографією інший би довічно сидів у кріслі депутата ВРУ, а не нидів у селі з тисячею жителів (11 км від райцентру, 257 пенсіонерів, стан доріг незадовільний *[2]*).

Може, чоловік співпрацював з «органами», і після здобуття Незалежності соромився свого минулого? Та ні – відсидів від дзвінка до дзвінка, реабілітований аж у 1991 р., коли М. Горбачову важливо було продемонструвати коллективному Заходу «новое политическое мЫшление». То ж від низької підлотної версії про «зраду» відмовимося однозначно.

Може, заслуги Миколи Крайника перед Україною варті не більше невисокого за статусом ордена (нижче – тільки орден Княгині Ольги, яким нагороджують виключно жінок, та екзотичний орден Данила Галицького з мізерним числом нагороджень)? Але ж довідка подає, що УНФ-2 «у 1978 нараховував 194 чл. і мав представників у 15-ти областях УРСР». Для порівняння, уся Українська Гельсінська група (на її основі уже в переломному 1988 р. було створено чисельнішу Українську Гельсінську

спілку, але й часи уже були інші) налічувала «аж» 36 членів [3], тобто уп'ятеро менше від УНФ-2.

Де ж логіка?

На нашу думку, окрім особистої скромності Миколи Крайника, далися взнаки й інші супутні фактори.

По-перше, створював свою організацію Микола Крайник не у столичному Києві, і навіть не у Львові. Та й виходу на «ворожі голоси» у 1970-х – 1980-х рр. у нього не було жодного. Як стверджують канадські українці (сленг): Без пабліситі нема просперитi, тобто без активного піару годі сподіватися на публічний успіх.

По-друге, всесильний комітет державної безпеки (КГБ) часів Юрія Андропова доволі помітно відрізнявся від ГПУ-МГБ часів Єжова чи Берії. «Чекісти» цього часу працювали не на показник виявлених ними «ворогів народу» (чим більше, тим краще), а на т. зв. «профілактику». Тим, хто потрапляв у поле зору радянської таємної поліції уперше, пропонували «одуматися», відмовитися від активної громадянської позиції і співпрацювати зі слідством.

Ось витримки з Обвинувального висновку у справі Миколи Крайника про «Звернення до українського народу на Україні й у всьому світі» (27 червня 1980 р.): (…) підтверджується: (…)

● показаннями свідка Крайника Т.М. (син обвинуваченого. – Авт.) від 28 січня та 7 квітня 1980 р. про те, що в 1976 р. обвинувачений Крайник М.М. ознайомив його з машинописним документом «Звернення до українського народу на Україні в усьому світі» і що у тому ж році він допоміг обвинуваченому Крайнику М.М. виготовити фотовідбитки цього документа. (том 6 а, с. 131–133, 199);

● показаннями свідка Журавінського М.М. від 27 лютого 1980 року про те, що влітку 1977 року Крайник залишив йому в селі Березівці машинописний документ «Звернення до українського народу на Україні в усьому світі», який він у жовтні 1977 року спалив, вбачаючи у ньому ворожий зміст. (том 10 а, с. 46–47, 57–59);

● показаннями свідка Бобоша Ю.В. від 25 та 31 січня 1980 року (…);

● показаннями свідка Коваля І.В. від 26 лютого, 31 березня та 7 квітня 1980 року (…);

● показаннями свідка Диндина Т.Г. від 7, 29 лютого та 17 квітня 1980 року (…) *[4, с. 415]*.

Звернемо увагу, що «контора глибокого буріння» (негласна назва КГБ в радянські часи) накопала інформацію про події трирічної давності і примусила свідків-фігурантів згадати, коли саме (місяць !) вони отримували

від М. Крайника «ворожі матеріали», і коли він їх у них забирав (якщо тільки наляканий односельчанин (Журавінський) сам їх не знищував.

За мірками 1937–1938 рр. (та й 1940-х – першої пол. 1950-х рр.) табори ГУЛАГу отримали б зо п'ять нових з/к з гарантованими «десятками». Цілком можливо, за цими нещасними потягнулися б дружити з білими ведмедями й члени їхніх родин. А так – андроповський Комітет виявив «гуманність» – не убив, не запроторив за грати, а усього лише налякав долинських «вуйків».

Ну й, *по-третє*. В продовження попередньої тези відмітимо, що у Вироку Івано-Франківського обласного суду у справі Миколи Крайника від 21 серпня 1980 р. відмічалося, що Крайник «намагався особисто чи через свого сина Крайника Т. обробляти в націоналістичному дусі чи втягнути в організацію Пенгрина Т.Ф., Пенгрина Й.О., Романюка Д.І., Зварича Б.М. і Вінтоніва В.М. (…) просив Сову П.М. надати свою квартиру для конспіративних зустрічей його, Крайника, з своїми спільниками по антирадянській діяльності» *[5, с. 440]*.

Усі фігуранти справи, включаючи й рідного сина обвинуваченого Миколи Крайника, а також чисельних родичів повнолітніх і неповнолітніх осіб, «втягнутих у злочинну діяльність», проходили у процесі як свідки. То ж свої сім років позбавлення волі у виправно-трудовій колонії суворого режиму з засланням на 3 роки та позбавлення військового звання старший лейтенант *[5, с. 448]* отримав лише обвинувачений.

Будь-який політичний проект тримається на міфах. Радянські міфи – це чекісти з холодним розумом, чистими руками і гарячим серцем, герої-панфіловці, Олег Кошовий, «знаетекакимонпарнембыл» - Гагарін та ін.

Є свої, багато у чому міфічні постаті, де правда химерно переплітається з вигадкою, так що часом й не розрізниш, і в українців. Хмельницький, Довбуш, Гонта, Петлюра, Бандера, старший Шухевич постають лицарями без страху і докору, хоча були звичайними людьми зі своїми слабостями і помилками. Микола Крайник у таку міфологічну постать не виріс – не в останню чергу в силу … специфіки роботи КДБ андроповських часів.

А із двох сотень членів УНФ-2 в 15 областях УРСР (та й чи були вони ?) на лаві підсудних опинився один-єдиний «організатор», який усе брав на себе, рятуючи сина, своїх учнів та учениць (директор школи усе-таки), дорослих односельчан.

Література

1. Крайник Микола Михайлович. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=2675
2. Село Солуків. URL: http://ww2.if.gov.ua/dolynska/ua/12389.htm

3. Українська Гельсінська спілка. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%93%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%96%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D0%BA%D0%B0
4. Обвинувальний висновок справі Миколи Крайника про «Звернення до українського народу на Україні й у всьому світі». *Український Національний Фронт. Дослідження, документи, матеріали.* Жовква, 2000. С. 413–416.
5. Вирок Івано-Франківського обласного суду у справі Миколи Крайника.21 серпня 1980 р. *Український Національний Фронт. Дослідження, документи, матеріали.* Жовква, 2000. С. 432–448.

Ксенія МАКАРЧУК
ksenya.makar4yk@gmail.com

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ У ГАЛУЗІ ПРОТИДІЇ COVID-19 (на прикладі України, Російської Федерації та Білорусі)

Оголошений 11 березня 2020 року Всесвітньою організацією здоров‘я пандемією вірус COVID-19 змусив можновладців більшості держав світу приймати оперативні рішення задля уповільнення розповсюдження вірусу та мінімізації негативних наслідків, які він може здійснити як на політику та економіку, так і на соціальне життя та здоров‘я громадян. Визначивши чотири сценарії розвитку подій у країнах для COVID-19, Організація розробила рекомендації щодо забезпечення готовності та реагування для кожного із сценаріїв *[30]*. Загальний алгоритм дій у більшості країн світу був приблизно одинаковим, відрізняючись лише незначними деталями.

Так, уже у березні 2020 року Президент України Володимир Зеленський, називаючи «м‘якотілість і ліберальність» інших країн у справі боротьби із COVID-19 союзниками коронавірусу, ініціює ряд рішень [9]. Того ж місяця в Україні введена низка заходів з протидії поширенню COVID-19. Серед них – ухвалене Кабінетом міністрів рішення про тимчасову заборону в'їзду в Україну іноземців та закриття міжнародного пасажирського сполучення, призупинення роботи метро у Києві, Харкові та Дніпрі, припинення міжміського й міжобласного автомобільного, залізничного та авіасполучення *[11]*. Окрім того, уряд прийняв рішення закрити заклади торгівлі, крім продуктових магазинів, аптек, автозаправок і банків [там само]. 25 березня уряд запровадив надзвичайну ситуацію по всій Україні та подовжив карантин до 24 квітня *[12]*. Надалі карантин в Україні

ставав жорсткішим. 2 квітня уряд ухвалив постанову про посилення обмежень спричинених COVID-19. Відтак, із 6 квітня забороненим визначалось ходити вулицями більш як по двоє та перебувати в громадських місцях без масок чи респіраторів *[13]*. 22 квітня Кабінет міністрів продовжив дію карантину до 11 травня 2020 року *[26],* а 4 травня – до 22 травня *[14]*.

Фактично у боротьбі із поширенням коронавірусу владою України весною 2020 року була обрана стратегія жорсткого карантину з максимальним обмеженням контактів людей, однак значним недоліком цієї стратегії була відсутність як достатнього й належного контролю за обсервацією прибулих з-за кордону громадян, так і брак тестувань, а відтак відслідковування реальної кількості осіб, хворих на COVID-19 *[4]*. Водночас резонанс у суспільстві викликало й питання щодо конституційності вищезгаданих обмежень. Так, Пленум Верховного суду України проаналізував один закон та три підзаконних акти, які було прийнято Верховною Радою України та Кабінетом Міністрів України протягом березня та квітня 2020 року і дійшов висновку, що не тільки їх реалізація, але й сутність не відповідають Основному закону України. Мова про незаконне обмеження права особи на свободу пересування, яке закріплено у Конституції. Також пленум ВСУ зазначає, що право громадян вільно залишати територію України може бути обмежено лише законом, а не актами Кабміну. Не було в уряду і повноважень відбирати у громадян право на вільне зібрання *[18]*.

20 травня уряд схвалив рішення, яким запровадив так званий адаптивний карантин *[8]*. Таким чином, в залежності від епідеміологічної ситуації у кожному регіоні країни, обмежувальні заходи мали б поетапно послаблюватися. З 1 серпня адаптивний карантин був удосконалений: завдяки поділу регіонів за рівнем поширення епідемічної небезпеки COVID-19 Центральною комісією з ТЕБ та НС на зелену, жовту, помаранчеву та червону «зони» визначалися й правила карантину у кожному з регіонів *[16]*. Однак уже з 13 листопада 2020 року Кабінетом міністрів скасовано адаптивний карантин і запроваджено в Україні загальнонаціональний карантин з впровадженням «локдауну вихідного дня» [24]. Обмеження, що тривали до 30 листопада та були скасовані Урядом 2 грудня, за попередніми оцінками не мали значного впливу на зменшення приросту захворюваності та не були ефективними *[21]*.

Станом на 2 грудня 2020 року Кабмін напрацьовує рішення стосовно можливого посилення карантинних обмежень, аж до введення а Україні повного локдауну *[23]*. Разом з тим, зважаючи на попередній досвід протестів бізнесу проти посилення обмежень, Президент Володимир

Зеленський вніс до Верховної Ради три законопроєкти, які, на думку глави держави, можуть пом'якшити наслідки посилених карантинних обмежень для малого бізнесу і громадян *[22]*.

Щодо Російської Федерації, то, відповідно до законодавства, через загрозу COVID-19 в суб'єктах Російської Федерації ще на початку весни був введений режим підвищеної готовності, а згодом – встановлений особливий порядок пересування на відповідній території осіб і транспортних засобів *[17]*. Органами державної влади на території суб'єктів Російської Федерації відповідними нормативними правовими актами були введені обмежувальні заходи. У більшості суб'єктів на підставі цих нормативно-правових актів громадяни зобов'язувалися (або їм рекомендувалося) не залишати місця проживання (перебування), за винятком випадків звернення за екстреною (невідкладною) медичною допомогою і випадків іншої прямої загрози життю і здоров'ю, а також проходження до найближчого місця придбання товарів та отримання робіт, послуг, реалізація яких не обмежена, вигулу домашніх тварин на відстані, що не перебільшувала б 100 метрів від місця проживання (перебування). Також на територіях суб'єктів була припинена діяльність окремих підприємств, установ *[6]*. У ряді регіонів обмежувальні заходи зобов'язували (або носили рекомендаційний характер) громадян у віці старше 65 років, а також осіб, які мають певні захворювання, не залишати місця проживання (перебування), за винятком випадків прямої загрози життю і здоров'ю [там само]. Регіони перейшли на режим самоізоляції, у деяких із них були впроваджені системи контролю пересування громадян з використанням спецперепусток і QR-кодів, необхідних для виходу на вулицю *[7]*.

Як і в Україні, такі дії уряду викликали ряд запитань. Дослідники вказують на ситуацію «конфлікту прав»: перш за все, права на здоров'я (ст. 41 Конституції Російської Федерації), з одного боку, і права на свободу пересування (ст. 27 Конституції Російської Федерації) – з іншого. Стаття 55 Конституції Російської Федерації закріплює принцип, який декларує те, що права і свободи людини і громадянина можуть бути обмежені федеральним законом тільки в тій мірі, в якій це необхідно з метою захисту основ конституційного ладу, моральності, здоров'я, прав і законних інтересів інших осіб, забезпечення оборони країни і безпеки держави. Основний закон Російської Федерації допускає обмеження права на свободу пересування в цілях захисту здоров'я, проте передбачає, що такі обмеження можливі лише в тому випадку, якщо вони встановлюються федеральним законом. Як зазначає ряд правознавців, введені на територіях суб'єктів обмежувальні заходи не вписуються в положення Конституції Російської Федерації *[6]*.

Уже з 12 травня у Росії завершився «єдиний період неробочих днів», введений раніше президентом Федерації, та розпочався поетапний вихід із

карантину. Підготовка до виходу із встановлених обмежень включала оцінку таких параметрів як коефіцієнт поширення інфекції, вільний ліжковий фонд і охоплення тестуванням. Таким чином, для кожного регіону період виходу з обмежувальних заходів і його тривалість повинні були б бути індивідуальними *[20]*. При цьому виникає питання щодо доцільності таких дій з огляду на те, що є підстави вважати, що статистика померлих від коронавірусу значно занижена (до прикладу, Financial Times на підставі проведеного дослідження, дійшли висновку, що реальна смертність від коронавірусу у Росії могла бути на 70% вищою, ніж її подають згідно з офіційними даними *[31]*).

Після певного послаблення карантину влітку 2020, вже восени разом із збільшенням кількості хворих на COVID-19 у деяких регіонах Російськоі Федерації посилилися заходи з протидії поширенню коронавірусу. До прикладу, у Бурятії у зв‘язку з черговою хвилею вірусу місцева влада ввела локдаун *[1]*. Разом з тим, за словами представниці Всесвітньої Організації Охорони Здоров‘я в Росії Меліти Вуйнович, за умови відповідального ставлення громадян Росії до дотримання заходів безпеки, питання щодо введення в країні повного локдауну не виникатиме *[5]*. І це знову ж таки при вочевидь занижених реальних цифрах померлих як від COVID-19, так і від інших причин, які, однак, пов’язані із перезавантаженістю медичної системи. На ці думки наштовхує дослідження «Медіазони», у якому зазначено, що з квітня до жовтня в Росії померли на 120 тисяч осіб більше, ніж у середньому за цей період в останні п'ять років. При цьому оперативний штаб у питаннях смертності від коронавірусу за цей період нарахував лише 28,2 тисячі смертей від пандемії *[10]*.

Вочевидь Москва не планує вводити тотальний локдаун на зразок того, що був у більшості регіонів в квітні-на початку травня. Ймовірно, такі заходи тепер вважаються надмірними і занадто загрозливими для економіки, якій буде важко пережити нову зупинку (особливо в умовах, коли уряд явно не готовий виділити додаткові кошти на підтримку бізнесу).

Викладені вище дії властей, хоч і з відмінностями, у своїх загальних рисах відтворюють загальну картину боротьби із пандемією у більшості країн світу. Водночас цікавим для розгляду у контексті нашого нарису є досвід Білорусі, яка вибрала і реалізувала інший шлях у боротьбі із коронавірусною інфекцією.

Президент Республіки Білорусь Олександр Лукашенко проводив політику, що радикально різнилася з діями державних органів інших країн: у державі фактично не було введено ні карантину, ні заходів ізоляції і самоізоляції, ні інших істотних обмежень щодо руху громадян. Не закривалися державні кордони, тривали заняття у школах і робота

підприємств *[19]*. Незважаючи на зростання числа хворих, президент наполягав на правильності обраної ним політики, називаючи епідемію «черговим психозом» *[29]*. Основним аргументом, яким апелював Лукашенко на користь відмови від жорстких заходів, було те, що економіка Білорусі локдауну не витримає *[19]*. Разом з тим, кількість хворих ставила під загрозу обрану білоруською владою тактику протидії епідемії.

Незважаючи на рекомендації Всесвітньої організації охорони здоров'я до влади Білорусі ввести обмежувальні заходи, щоб уповільнити поширення коронавірусної інфекції COVID-19, надані ще 21 квітня 2020 року після того, як експерти ВООЗ відвідали Білорусь і відзначили «стрімке зростання» кількості хворих COVID-19 в цій країні *[28]* тут так і не були введені жорсткі заходи. До прикладу, у час, коли у більшості європейських країн вводився локдаун, у Білорусі пройшов парад перемоги 9 травня, в якому взяли участь 3000 військовослужбовців, були присутні близько 10000 осіб, в тому числі вище керівництво країни, при цьому не дотримувалася дистанція і не було використано захисних масок *[3]*. До того часу – лише згідно з офіційною статистикою – від ковіду померло більше 140 білорусів *[2]*.

Окрім того, лише згідно з офіційними даними, 31 березня захворюваність в Білорусі була практично такою ж, як в Росії і Україні – в межах 14,7 - 16,1 хворих на 1 млн жителів. А вже станом на 2 травня захворюваність в Білорусі вже вдвічі перевищувала російський рівень і більш ніж в 6 разів – український *[27]*. Трохи пізніше в ЗМІ стали регулярно з'являтися новини про смерті лікарів, причиною багатьох з яких оформляли звичайну пневмонію або грип. Лікарні не справлялися з напливом пацієнтів, небіжчиків ховали в закритих трунах, а Олександр Лукашенко наполягав, що громадяни помирають від хронічних хвороб, а не від коронавірусу *[2]*.

На теперішній день у Білорусі, як і в багатьох країнах, йде чергова хвиля пандемії. На цей раз повністю заперечувати проблему влада не стала. Незважаючи на те, що Олександр Лукашенко у листопаді заявив про те, що короновірус – це лише «привід, ширма, прикриваючись якою глобальні гравці в черговий раз намагаються переділити світ на свій лад» *[15],* у стаціонари для хворих на COVID-19 осіб перепрофілюють пологові будинки і багато міських лікарень, в більшості міст введено масковий режим, але швидко отримати допомогу або здати тест через завантаженість лікарень практично неможливо *[2]*.

Враховуючи те, що пандемія коронавірусу триває, вважаємо, що робити оцінку результативності кожної із практик ведення державної політики дещо зарано. Підкріплені доказами висновки стануть можливими

пізніше, після скасування обмежень і закінчення пандемії. Тоді ж можна буде проводити аналіз стану здоров‘я населення, рівня показників економіки та підрахувати втрати. Впливатимуть на це і прийняті державами рішення щодо ведення політики у справі протидії вірусу у наступні хвилі пандемії.

Література

1. Бурятия — первый российский регион, где этой осенью ввели локдаун из-за ковида. URL: https://meduza.io/feature/2020/11/19/buryatiya-pervyy-rossiyskiy-region-gde-etoy-osenyu-vveli-lokdaun-iz-za-kovida
2. В Беларуси продолжаются не только протесты, но и вторая волна коронавируса. URL: https://meduza.io/feature/2020/11/23/v-belarusi-prodolzhayutsya-ne-tolko-protesty-no-i-vtoraya-volna-koronavirusa
3. В Беларуси прошел парад Победы, несмотря на пандемию. URL: https://gordonua.com/photo/events/v-belarusi-proshel-parad-pobedy-nesmotrya-na-pandemiyu-fotoreportazh-1499079.html
4. Віктор Ляшко: Якщо на релігійні свята не будемо тримати карантин, то 24 квітня дивитимемося на нову динаміку. URL: https://life.pravda.com.ua/health/2020/04/14/240568/
5. ВОЗ: локдаун в РФ можно не вводить при соблюдении мер предосторожности. URL: https://regnum.ru/news/society/3128411.html
6. Ефремова М.А., Никифорова А.А., Шутова А.А. Трансформация российского административного и уголовного законодательства в условиях распространения новой коронавирусной инфекции (Covid-19). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/transformatsiya-rossiyskogo-administrativnogo-i-ugolovnogo-zakonodatelstva-v-usloviyah-rasprostraneniya-novoy-koronavirusnoy
7. Жителям Москвы присвоят QR-коды, которые будут использовать как пропуска для выхода из дома. URL: https://www.google.com.ua /amp/s/meduza.io/amp/feature/2020/03/29/v-moskve-vveli-rezhim-vseobschiy-rezhim-samoizolyatsii-iz-za-koronavirusa-iz-doma-vyhodit-pochti-nelzya
8. З 22 травня до 22 червня буде «адаптивний карантин» – Кабмін. URL: https://www.google.com.ua/amp/s/www. pravda.com.ua/news/2020 /05/20/7252444/index.amp
9. Звернення Глави держави щодо протидії коронавірусу. URL: https://www.president.gov.ua/news/zvernennya-glavi-derzhavi-shodo-protidiyi-koronavirusu-60181
10. Избыточная смертность в России с начала пандемии составила 120 тысяч человек. Это в четыре раза превышает данные оперативного

штаба о количестве смертей от ковида. URL: https://meduza.io /feature/2020/11/23/izbytochnaya-smertnost-v-rossii-s-nachala-pandemii-sostavila-120-tysyach-chelovek-eto-v-chetyre-raza-prevyshaet-dannye-operativnogo-shtaba-o-kolichestve-smertey-ot-kovida

11. Кабінет Міністрів України. Розпорядження від 14 березня 2020 р. № 287-р Київ Про тимчасове обмеження перетинання державного кордону, спрямоване на запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-timchasove-obmezhennya-peretinannya-derzhavnogo-kordonu-spryamovane-na-zapobigannya-poshirennyu-na-teritoriyi-ukrayini-gostroyi-respiratornoyi-hvorobi-covid-19-287140320

12. Кабінет Міністрів України. Розпорядження від 25 березня 2020 р. № 338-р Київ. Про переведення єдиної державної системи цивільного захисту у режим надзвичайної ситуації. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-perevedennya-yedinoyi-derzhavnoyi-sistemi-civilnogo-zahistu-u-rezhim-nadzvichajnoyi-situaciyi-338250320

13. Кабінет Міністрів України. Постанова від 02 квітня 2020 р. № 255 Київ. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrm020420ayini-vid-11-bereznya-2020-r-211

14. Карантин продовжено до 22 травня, але з 11 травня буде скасовано частину обмежень. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/karantin-prodovzheno-do-22-travnya-ale-z-11-travnya-bude-skasovano-chastinu-obmezhen

15. Лукашенко: белорусское государство состоялось, имеет политический вес и серьезный экономический потенциал. URL: https://www.belta.by/president/view/lukashenko-belorusskoe-gosudarstvo-sostojalos-imeet-politicheskij-ves-i-serjeznyj-ekonomicheskij-415541-2020/

16. Максим Степанов дав роз'яснення щодо положень та правил дії адаптивного карантину в країні. URL: https://moz.gov.ua/ article/news/maksim-stepanov-dav-rozjasnennja-schodo-polozhen-ta-pravil-dii-adaptivnogo-karantinu-v-kraini

17. Особый режим передвижения из-за пандемии ввел каждый второй регион России. URL: https://www.google.com.ua/amp/s/tass.ru /obschestvo/8299965/amp

18. Пленум Верховного суду просить КСУ перевірити конституційність встановлених на час карантину обмежень прав і свобод громадян.

URL: https://www.google.com.ua/amp/s/www.radiosvoboda.org/amp/news-koronavirus-obmezhennia-konstytucijnist/30641807.html
19. Почему в Беларуси не принимают жестких мер в борьбе с коронавирусом. URL: https://m.dw.com/ru/почему-в-беларуси-не-принимают-жестких-мер-в-борьбе-с-коронавирусом/a-52953465
20. Поэтапное снятие ограничений в регионах. URL: https://стопкоронавирус.рф/what-is-done/measures/poetapnoe_snyatie_ogranicheniy_v_r.html
21. Степанов не пропонуватиме продовження карантину вихідного дня. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2020/11/30/7275406/
22. Три горішки від Зеленського: як президент пропонує рятувати український бізнес URL: https://www.epravda.com.ua/publications/2020/11/27/668508/index.amp
23. У РНБО кажуть, що локдаун точно буде. Є два варіанти. URL: https://www.google.com.ua/amp/s/www.bbc.com/ukrainian/news-55134273.amp?client=safari
24. Уряд запровадив карантин вихідного дня (оновлено). URL: https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zaprovadiv-karantin-vihidnogo-dnya-onovleno
25. Уряд прийняв рішення про заборону пасажирських перевезень та обмежив кількість учасників масових заходів 10 особами. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-prijnyav-rishennya-pro-zaboronu-pasazhirskih-perevezen-ta-obmezhiv-kilkist-uchasnikiv-masovih-zahodiv-10-osobami
26. Уряд продовжив карантин до 11 травня. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-prodovzhiv-karantin-do-11-travnya
27. Цена эксперимента. Что происходит в Швеции и Беларуси. URL: https://nv.ua/amp/koronavirus-v-belarusi-kak-spravlyaetsya-shveciya-poslednie-novosti-50086011.html
28. Эксперты ВОЗ, прибывшие в Беларусь, рекомендуют внедрить меры физического дистанцирования ввиду передачи вируса COVID-19 внутри местных сообществ. URL: https://www.euro.who.int/ru /countries/belarus/news/news/2020/4/who-expert-mission-to-belarus-recommends-physical-distancing-measures-as-covid-19-virus-transmits-in-the-community
29. «Я этот коронавирус называю не иначе как психозом и от этого никогда не откажусь». Лукашенко — о пандемии COVID-19. URL: https://meduza.io/news/2020/03/19/ya-etot-koronavirus-nazyvayu-ne-inache-kak-psihozom-i-ot-etogo-nikogda-ne-otkazhus-lukashenko-o-pandemii-covid-19
30. Critical preparedness, readiness and response actions for COVID-19. URL: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/331511/Critical%20prep

aredness%20readiness%20and%20response%20actions%20COVID-10%202020-03-22_FINAL-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y
31. Russia's Covid death toll could be 70 per cent higher than official figure. URL: https://www.ft.com/content/77cd2cba-b0e2-4022-a265-e0a9a7930bda

Наталія МАКСИМЕНКО
natasha_bs@ukr.net

КОЛАБОРАЦІОНІЗМ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ПОШУК ЗАКОНОДАВЧОГО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ В КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ

Сучасне суспільство XXI сторіччя звичне до проявів тривалих збройних агресій однієї держави проти іншої, які, у більшості випадків, виникають задля отримання контролю над енергоресурсами окупованої країни, вигідних шляхів їх транспортування тощо. Не виключенням стали події в Україні, а у вересні 2020 року – загострення збройного конфлікту у горах Південного Кавказу. Саме тому, в ході міжнародних збройних конфлікті набуло поширення явище колабораціонізму. Саме колаборанти часто відігравали визначальну роль у сприянні захопленню територій та допомозі агресору. Численні збройні конфлікти виснажують країни, у тому числі Україну з анексованою її чистиною – Кримом, призводячи до значних економічних витрат.

Передуючи правовому аналізу такого явища, як колабораціонізм, звернімося до його етимологічного походження. Термін «колабораціонізм» (від франц. collaboration – співпраця) досить часто вживається в історичній літературі для означення добровільної співпраці (на противагу вимушеній праці) окремих груп чи прошарків нас. окупованих територій з окупантами. Таке використання цього терміна пов'язано з тим, що саме так було названо (офіційно) принцип взаємовідносин Німеччини і «вішістської Франції» (від назви м. Віші, де перебував французький уряд маршала А. Петена, що був створений в окупованій гітлерівцями Франції і уклав з А. Гітлером 1940 в м. Монтруа угоду про співпрацю). У суто агітаційних матеріалах країн антигітлерівської коаліції уряд А. Петена був охарактеризований як колабораціоністський. Відтоді історики, на противагу вимушеній праці місцевого населення на окупаційну владу, добровільну співпрацю з окупантами почали називати колабораціонізм *[1]*.

На сьогодні колабораціонізм, зокрема в Україні, набуває більш сучасних проявів. Наразі особи, причетні до колабораціонізму, продовжують займати або претендувати на високі посади в державі, що є

неприпустимим. Крім того, в ході врегулювання конфлікту багатьом таким особам надається амністія, застосовується законодавство щодо недопущення переслідування та покарання осіб – учасників подій на тимчасово окупованій території України *[2]*.

Останнім часом науковці неодноразово порушували питання щодо необхідності винайдення шляхів на законодавчому рівні здійснення захисту національних інтересів України в умовах агресії Росії, захисту української державності від проявів колабораціонізму. З цією метою в Україні було розроблено низку проектів законів: «Про заборону колабораціонізму» від 9 травня 2017 року № 6170 *[3]*, «Про захист української державності від проявів колабораціонізму» від 20 грудня 2017 року № 7425 *[4]*, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораціонізм)» від 6 грудня 2019 року № 2549 *[5]*. Зупинімося більш детально на аналізі цих законопроектів.

Так, законопроекти від 9 травня 2017 року № 6170 та від 20 грудня 2017 року № 7425 Верховною Радою України були зняті з розгляду. Народні депутати, що розробили законопроект №7425 від 20 грудня 2017 року, подали проект Закону України №7426 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо колабораціонізму та посилення відповідальності за державну зраду)» *[6]*, який також був знятий з розгляду Верховною Радою України. Згодом був зареєстрований схожий проект Закону України «Про встановлення справедливості та покарання винних у воєнних злочинах по подіям на території Донецької та Луганської областей» від 28 грудня 2017 року № 7425-1 *[7]*. Але й цей законопроект спіткала таж сама доля, що й попередні.

Останнім, на сьогодні поданим на розгляд Верховною Радою України у досліджуваній сфері, є Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораціонізм)» від 6 грудня 2019 року № 2549 *[5]*. З метою захисту національних інтересів України в умовах агресії Росії, української державності від проявів колабораціонізму, цим законом пропонується встановити кримінальну відповідальність за колабораціонізм, як особливу форму державної зради, яка полягає у військовому, політичному, економічному, адміністративному, культурному, інформаційному, медійному співробітництві громадянина України з державою-агресором або її представниками, створеними чи підтримуваними нею незаконними збройними формуваннями, яке завдало шкоди державному суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України *[8]*.

Крім того, на сьогодні в Україні серед правників триває обговорення проекту Закону України «Про прощення», розробленого колективом Всеукраїнського громадського руху «Сила права», автори якого пропонують застосувати «процедуру прощення» до тих громадян, які співпрацювали з окупаційними «адміністраціями» на Донбасі чи на території анексованого Криму. Після відновлення українського суверенітету на цих територіях жителям пропонується надати можливість у разі вчинення протиправних діянь добровільно зізнатися, написавши відповідну заяву, яку можна подати разом з «проханням про прощення» *[9]*.

Підводячи підсумки, зазначимо, що законопроекти 2017 року були «сирими» й потребували більш детального опрацювання, про що свідчить їх відносно велика кількість за короткий проміжок часу. Вважаємо, що законопроект від 28 грудня 2017 року №7425-1 мав низку недоліків. Зокрема, передбачав ряд принципів, які вже мали місце в чинному законодавстві, що зумовлювало дублювання, також пропонував визначення поняття «воєнний злочин», як свідоме та грубе порушення законів та звичаїв війни, замість поняття «колабораціонізм». Відносно Проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораціонізм)» від 6 грудня 2019 року № 2549, який продовжує розглядатися Верховною Радою України, то він, переконані, вже є застарілим через численні внесення змін та доповнень до кримінального законодавства.

Література

1. Дерейко І.І. Колабораціонізм, поняття. *Енциклопедія історії України* : Т. 4 : Ка-Ком / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2007. - 528 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Kolaboracionizm (Дата звернення 01.12.2020)
2. Пояснювальна записка до проекту Закону України Про захист української державності від проявів колабораціонізму від 20 грудня 2017 року № 7425. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63192. (Дата звернення 01.12.2020)
3. Про заборону колабораціонізму : Проект Закону України від 03 травня 2017 року № 6170. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61312. (Дата звернення 01.12.2020)
4. Про захист української державності від проявів колабораціонізму: Проект Закону України від 20 грудня 2017 році № 7425. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63192. (Дата звернення 01.12.2020)

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораціонізм) : Проект Закону України від 06 грудня 2019 року № 2549 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67568. (Дата звернення 01.12.2020)
6. Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо колабораціонізму та посилення відповідальності за державну зраду): Проект Закону України від 20 грудня 2017 року № 7426. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63193. (Дата звернення 01.12.2020)
7. Про встановлення справедливості та покарання винних у воєнних злочинах по подіям на території Донецької та Луганської областей : Проект Закону України від 28.12.2017 № 7425-1 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63278. (Дата звернення 01.12.2020)
8. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораціонізм) від 6 грудня 2019 року № 2549. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/ webproc4_1?pf3511=67568. (Дата звернення 01.12.2020)
9. Сапожнікова О. Юридичний аналіз законопроектів про колабораціонізм на відповідність міжнародно-правовим стандартам. *Українська гельсінська спілка з прав людини.* URL: https://helsinki.org.ua/ articles/ yurydychnyj-analiz-zakonoproektiv-pro-kolaboratsionizm-na-vidpovidnist-mizhnarodno-pravovym-standartam/. (Дата звернення 01.12.2020)

Степан СЛИВКА
tfp2014@i.ua

ФЕНОМЕНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ПОЛЕ КАФЕДРИ (непретензійні нотатки щодо наукової школи)

Право кожної держави має національні особливості, які не повторюються в інших державах. Ці особливості випливають із національного духу, які утворюються внаслідок пережитих подій, емпіричних нагромаджень, різних синергетичних екзистенцій, які мають відбитки у духовності простого народу. Безслідно не пропадають історичні факти, а, навпаки, набувають статусу витончених архетипних, ментальних неповторних повчань.

Українське суспільство і держава є багаті на апробовані рідкісні природні чинники, які мають векторну спрямованість. Часом непомітні, але

умовно сяючі детермінанти, визначають методологічну рефлексію, до якої слід прислухатися у державобудуванні. Ідеться про феномени, якими насичена вся життєдіяльність людини і які належать до сенсибельної сфери і проявляють себе в рідких випадках. Поставимо питання, хто повинен виявляти феномени і як їх використовувати? Відповідь скеровується до дослідників, науковців, які своєю неспокійною творчістю формують феноменально-правове поле.

Що являє собою феноменально-правове поле науковця? Це його пізнавальна сфера уподобань, в якій він перебуває, здійснює дослідження, яке узгоджується з однодумцями. В результаті утворюється коло інтересів, які мають назву «правове поле», «правові виміри творчого мислення». Але ця творчість має твірну, вихідну (відправну) точку. Це та обнулена сума чинників математичного рівняння, в якому треба знайти розв'язок. Знайдений розв'язок стає базою творення, почином, витоком нових ідей, які формують правове поле у вигляді первинної переробки думок. Для висвітлення такої дії необхідне благословення кафедри, одобрення, оскільки йдеться про рідкісну сенсибельність, яка потребує або заперечення, або підтримки. Йдеться про феномени права, екзистенційне дослідження, на яке повинен реагувати первинний одобрювач, схвалювач рідкісного явища у праві – феномена, більша кількість яких утворює згодом векторне, імперативне феноменальне поле покликання.

Покликання до висвітлення діалектики екзистенційних правових досліджень свідчать про самих себе, оскільки це індивідуальні зачини на глибокі пізнання, які супроводжуватимуть дослідника практично всього наукового періоду перебування на даній, стартовій кафедрі. Отримавши заряд сенсибельного споглядання, ірраціональний вимір внутрікафедральних підходів до дослідження правових феноменів, які визначають світоглядну позицію кафедри, дослідник впевнено будує свою феноменологічну теорію, оскільки відчуває дружню, колективну підтримку кафедри. Здебільшого цьому сприяють кафедральні науково-практичні конференції, колективні монографії, енциклопедичні видання та ін. В цьому важливий зміст сповідування онтологічних наукових догм, вибір методологічної концепції, визнання природно-надприродних норм тощо. Тобто феноменально-правове поле кафедри повинно бути насиченим спеціальним феноменологічним фондом, науковим скарбом, який потребує дослідження. Тоді ці наукові феноменологічні запаси будуть твірними кафедри, джерелом наукового взаєморозуміння. Такі феноменологічні благочестя стають міцним кістяком наукової школи, корінь якої міститься на кафедрі, де зароджується школа, формується колектив, панує взаємоповага.

Кафедра є науково-педагогічною спільнотою із сформованими підходами до дослідження і розвитку природної творчості, в результаті чого формується онтологічний науковий світогляд. Логістика кафедри є зародком наукової школи якщо онтологічна візія має тривале буття. Фактично кафедра є більше мікросуспільством, аніж мікродержавою. І якщо намагатися з кафедри формувати мікродержаву з відповідними важелями управління, то юридична наука, педагогіка і методика викладання відійдуть на другий план. Кафедра повинна бути затишним, місцем природновпорядкованим без загрози, заперечення розвитку екзистенціального буття. Повинно бути постійне бажання йти на кафедру, робити щось для її процвітання. Це сіль колективу, яка має властивість блокувати псування.

Школа в науці виникає внаслідок творчої діяльності кафедри. Потрібні постійні консультування, звірення, уточнення і т. д. Це закономірно. Логічно, що мусить появитися певний епіцентр, як місце, що перебуває під прицілом ректорату з метою «підігрівання» творчої діяльності. Тим самим наукова школа стає творчим епіцентром на чолі, як правило, професора або завідувача кафедри. Спонукальні чинники професора мають мати онтологічну візію діяльності кафедри, яка імпонує колективу. Появляється науковий (улюблений) напрям, творча бурхлива течія, які охороняються інтелектуальною і сенсибельною фортецею кафедральної науки. В цій фортеці є творчий колектив, дружній колектив, який не дозволяє руйнуванню набутого. Міцність колективу – це наукова любов, яку знищити чи роз'єднати неможливо.

Колектив кафедри – це не вибрані науково-педагогічні працівники, а всі, які природно опинилися на ній і «пливуть» одобреною течією. Бурхлива течія вимагає дружби, взаємної поваги, симпатії, прихильності, взаємодії, оскільки цінятся спільні інтереси. Це професійна любов.

Богдан СТЕЦЮК
bohdan1702@ukr.net

ВПЛИВ ДЖ. ГАРРІНГТОНА НА ПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ Т. ДЖЕФФЕРСОНА У ФОРМУВАННІ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ США

Як відомо в 1776 році II Континентальним конгресом було проголошено про утворення Сполучених Штатів Америки та прийнята Декларація незалежності, автором якої виступив Т. Джефферсон. Зазначеній події передував складний процес генерації інформації в соціокультурному середовищі самого американського суспільства. Саме

такий вибір розвитку не був випадковим, він став результатом довгого процесу пошуку нових цілей та шляхів їх досягнень й реалізацій тодішньою американською спільнотою. Батьки-засновники зіткнулися з різноманітністю вибору утопічних ідей щодо формування моделі державної влади, котрі виникла в епоху Просвітництва.

Традиційно прийнято вважати, що природно-правова теорія в трактуванні Т. Гоббса, Дж. Мільтона, Дж. Локка, Вольтера, Ш.-Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо мала вирішальний вплив на формування політичної та правової думки засновників США, проте не менш важливе місце в їх поглядах займали ідеї відомого англійського «мрійника» епоху Просвітництва Дж. Гаррінгтона.

На теперішній час не можна переконливо стверджувати, коли вперше Т. Джефферсон ознайомився з поглядами Дж. Гаррінгтона та його «Республікою Океанія», проте багато в чому завдячуючи саме його твору було визначено майбутній розвиток Америки. В «Океанії», яку побачив світ в 1656 році, Дж. Гаррінгтон розробив конституцію утопічної аристократичної буржуазної республіки з позиції економічного детермінізму *[1, с. 362]*. Автор пропонував реалізувати спеціальний правовий механізм для забезпечення економічної стабільності республіканського ладу. Політичні гарантії стабільності мислителем вбачалися в майновому цензі виборчої системи, в диференціації на рівні державних інституцій, процесів розроблення та прийняття законів, а також ротації членів законодавчих та виконавчих органів влади. Можна стверджувати, що Дж. Гаррінгтон, використовуючи тогочасний популярний жанр утопії, запропонував програму конкретних політичних і соціально-економічних змін, сутність котрих виражалася в адаптації політичної системи країни до проведених соціально-економічних реформ *[2, с. 499]*.

Не заважаючи на те, що погляди Дж. Гаррінгтона для їх практичної реалізації були утопічними, вони містили в собі низку концептуальних ідей. Зокрема щодо впливу розподілу власності на форму державного ладу, необхідності розподілу законодавчої та виконавчої влади, потреби контролю над мілітаризованими структурами законодавчої влади тощо. Дж. Гаррінгтон також вважав, що забезпечення розвитку вільного підприємництва з використанням досягнень науково-технічного прогресу буде сприяти політичній та соціальній еволюції суспільства. На його думку, ідеальною формою держави має бути аристократична республіка, де є наявним сильний середній клас з розподілом економічної та політичної влади, з ротацією вищих посадових осіб та прийняттям кожного окремого закону через референдум *[3, с. 87]*. Усе це, незважаючи на збереження

соціальної нерівності, створює умови для формування гармонійних відносин між державою й суспільством.

Опираючись на утопічні ідеї Дж. Гаррінгтона, Т. Джефферсон почав систематично втілювати в життя ідеали буржуазно-демократичної республіки. Можна констатувати, що авторська утопія-мрія англійського мислителя переходить в практичну площину одного з авторів американської незалежності та в подальшому вплинула на формування американської демократії з її двопалатним парламентом, непрямими виборами президента й законом у вигляді Конституції.

Для досягнення своєї мети Т. Джефферсон разом з однодумцями починає пропагувати такі нові суспільні цінності, як рівність, свобода, загальна справедливість та демократія, переконуючи, що саме на них повинна опиратися ідеологія незалежної, успішної як в політичному, так й економічному сенсі, держави *[4, с. 127]*. Вказані цінності стають своєрідним символом майбутнього суспільства та, як закономірність, повинні були увійти в його буденне життя. Потрібно зазначити, що політичні бачення Т. Джефферсона на нову модель державного ладу знаходять підтримку й розуміння в значної частини тодішньої спільноти, котра побачила в них відгук на свої соціальні прагнення. Все це дає підстави стверджувати про передбачуваний результат суспільного вибору на користь ідей політичного діяча відносно створення демократичної республіки.

Прийнята Декларація про незалежність США та створення необхідних інституцій державного управління, стає своєрідним поштовхом до формування нового соціального сценарію й подальшої еволюції ідей Т. Джефферсона. Вважаємо, що саме, завдячуючи новизні запропонованих цінностей та відсутності історичного досвіду демократичного правління, в поглядах суспільства відбулися критичні зміни, примусивши творців держави адаптувати утопічне бачення Дж. Гаррінгтона до створення соціокультурного фону та реалізації, проголошених в Декларації, його прагнень виходу на новий рівень соціально-політичного розвитку. Можна погодитися з твердженням, що адаптовані функції утопічної моделі, котрі зародилися в ідеях Дж. Гаррінгтона, були закладені в основу американської Конституції, а пізніше ввійшли до відомих поправках під назвою «Білль про права», дали можливість суспільству здобути впевненість в забезпечені права свободи слова та совісті, свободи зібрань й недоторканості особи та майна *[5, с. 212]*.

Отже, еволюція утопічної моделі Дж. Гарінгтона отримала своє втілення в ідеях побудови державно-політичного ладу Т. Джефферсоном та його однодумцями. В подальшому американська спільнота, внаслідок

свого розвитку, вийшло на новий якісний рівень, де цінність демократичних та соціально-орієнтованих ідей реалізувалася в сучасному проекті побудови американського громадянського суспільства.

Література

1. Сапрыкин Ю.М. Борьба Гаррингтона и его группы за республику. *Средние века. 1957. Вып. 9.* С. 354-383
2. Себайн Дж. Г. Історія політичної думки / Пер. з англ. К.: Основи, 1997. 838 с.
3. Кулачинський М.М. «Левіафан» або «Океанія»: модель державної влади в політичних поглядах Т. Гоббса і Дж. Гаррінгтона. *Наукові праці: наук.- метод. журн. Вип. 61. Т. 74. Істор. науки.* Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. С. 86-89.
4. Лапшина И.К. Разделённое правление в США (внутриполитический аспект). М. : РОССПЭН, 2008. 263 с.
5. Кочубей Л. Джефферсон Томас. І*сторія політичної думки: навч. енцикл. словник-довідник для студентів вищ. навч. закл.* / за заг. ред. Н.М. Хоми [В. М. Денисенко, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]. Л. : Новий Світ-2000, 2014. 765 с. С. 211-213.

Іван ТЕРЛЮК
i.terlyuk2406@gmail.com

НАЦІОНАЛЬНІ САМОСВІДОМІСТЬ, ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА СВІДОМІСТЬ ЯК ОСНОВНІ КРИТЕРІЇ НАЦІЇ ТА СКЛАДОВІ НАЦІОГЕНЕЗУ

В сучасній науці проблема співвідношення зазначених у заголовку понять поставлена досить давно *[1]*, хоча досі повністю не вирішена. Відомо, по-перше, що ці категорії слід розглядати у контексті націоґенезу, а по-друге, - не слід трактувати як синоніми. Поняття «національна свідомість» охоплює більш широкі реалії порівняно з поняттям «національна самосвідомість», тоді як поняття «національна ідентичність» - центральний елемент останньої. По-третє, з перелічених понять в основі побудови нації лежить концепт *національної самосвідомості*, який вважають першорядною умовою постання нації. Саме на цю обставину звертають увагу авторитетні західні вчені.

Так, Д. Армстронг, для якого нація - відгалуження, що нерозривно пов'язане з феноменом етнічності, у своїй книзі «Нації до націоналізму» (1982) на основі аналізу великого обсягу історичної інформації - питань впливу релігії на західні та східні суспільства, ролі міста в державі та місця

релігії в процесі формування і розвитку етнічності крізь багатовікові часові відтинки та різноманітні культури, - дійшов висновку, що говорити про початки етнічності можна лише від часу відповідного усвідомлення себе (самосвідомості - *І.Т.*) спільнотою *[2]*. Так само для конструктивіста Б. Андерсона суть феномену нації як «уявленої спільноти» також полягала в усвідомленні себе (самосвідомості - *І.Т.*). Тобто під нацією він розуміє те суспільство, яке уявляє себе спільнотою. А «уявлена» вона тому, що «представники навіть найменшої нації ніколи не знатимуть більшості зі своїх співвітчизників, не зустрічатимуть і навіть не чутимуть нічого про них, і все ж в уяві кожного житиме образ їх співпричетності» *[3]*. А В. Коннор взагалі вважає, що нація - це етнічна група людей, що самоусвідомлює свою індивідуальність, і допоки її представники не усвідомлять свою унікальність, вона так і залишиться етнічною групою, а не нацією *[4]*. У своїй іншій праці, що перекладена українською, з промовистою назвою: «Коли сформувалась нація?» дослідник наголошує на декількох тезах, загалом важливих для розв'язання нашої проблеми. Він висловлює думку, що «національна самосвідомість - це явище, притаманне не елітним групам, а масам; і ці маси, донедавна ізольовані у глибоких сільських нетрях, напівписьменні або суцільно неписьменні, в плані самоототожнення з тією чи тією групою можна вважати просто німими». Іншими словами, національну самосвідомість творять не маси, а еліта шляхом писаного слова, і «дуже часто поняття нації, притаманне еліті не можна приписувати масам» *[5]*.

Зазначимо, що *національна самосвідомість* як наукова проблема вивчалася багатьма зарубіжними та вітчизняними науковцями *[6]*. Вони розрізняють поняття етнічної самосвідомості і національної самосвідомості, хоча попри відомі відмінності між етносом і нацією, в «структурі як етнічної, так і національної самосвідомості процеси самопізнання, самоосмислення, самоусвідомлення і самовизначення нерозривно поєднані»; вважають, що людські спільноти постійно перебувають у стані колективного самоусвідомлення, яке пов'язано зі зміною соціально-економічної чи культурно-історичної ситуації, через що колективна самосвідомість народу в різні періоди фокусується навколо домінуючих на той час ідей та цінностей, які мають власну специфіку та суспільно-історичний характер *[7]*; переконані, що якщо формування етнічної самосвідомості завершує процес становлення етносу, то національна самосвідомість виникає внаслідок політичних, економічних та соціальних процесів у суспільстві певної історичної доби, і загалом визначається як усвідомлення людиною своєї належності до певної національної спільноти. Тобто узагальнено національна самосвідомість трактується як здатність людини ідентифікувати своє «Я»

(себе – *І.Т.*) з конкретною спільністю «Ми» *[8]*, тобто - індивідуальну з колективною самосвідомістю. Між іншим, американський вчений Е. Шилз стан колективної самосвідомості ототожнює з *національністю*, з факту існування останньої, виникає *націоналізм [9]*.

Так все ж, для осягнення феномену нації найбільш перспективним вважається звернення до однієї з визначальних ознак національної самосвідомості, її мотиваційно-смислового «ядра» - *національної ідентичності*, концепту, який у найбільш широкому розумінні можна визначити як сукупність цінностей, що притаманні певній національній спільноті. Проведені українською дослідницею С. Бойко дослідження свідчать, що в структурі таких цінностей велику роль відіграє т. зв. аксіологічна складова, яка репрезентується у вигляді думок, поглядів, образів, переконань, установок і т. ін., в яких відображені уявлення про бажане, належне, справедливе, про суспільний ідеал, суспільні цілі та засоби їх досягнення, функції членів національної спільноти тощо *[10]*. Поділяти ці цінності - означає почуватися приналежним до нації й відчувати єдність з усією спільнотою.

У сучасному глобалізованому світі концепт національної ідентичності набуває значення засадничого способу людського буття. Підтвердження цього - відстоювання народами цінностей власної ідентичності, винесення питання національної ідентичності на передні плани світової суспільно-політичної та наукової думки. Численні праці теоретичного і прикладного характеру авторства представників західного суспільствознавства і вітчизняних дослідників *[11]* засвідчують, по-перше, комплексність і широту дискурсу ідентичності, а по-друге, - домінування націоцентричного підходу, згідно з яким національна ідентичність розглядається у контексті націоґенезу.

Як приклад, назвемо дві концепцій національної ідентичності представників західної гуманітаристики, які є найближчими для нас – це погляди на проблему відомих дослідниць Лії Ґрінфелд зі США та Монтсеррат Ґібернау з Іспанії.

Так, для американки Л. Ґрінфелд, національна ідентичність полягає у приналежності до «народу», найважливішою ознакою якого є те, що його визнають як «націю». Вона виділяє п'ять ключових ознак національної ідентичності, що охоплюють: людські переконання (нація існує доти, доки її члени визнають один одного як співвітчизників і прагнуть продовжувати спільне співіснування); спільне історичне минуле й уявлення про спільне майбутнє; спільні дії; постійне проживання в одній країні; спільні загальнонародна культура і «національний характер» *[12]*. А для каталонки М. Ґібернау, національна ідентичність – це, передовсім, атрибутивність, «колективне чуття, зіперте на віру в належність до однієї

нації і в спільність більшості атрибутів, які роблять її відмінною від інших націй». Учена переконана, що національна ідентичність складається з низки атрибутів, які притаманні усім тим, хто належить до конкретної нації. Вона визначає п'ять вимірів ідентичності нації як групи людей, *які усвідомлюють, що вони формують спільноту, мають культуру, спільне минуле і «спільний проект на майбутнє»* (виділення наше – *І.Т.*) - психологічний, культурний, територіальний, історичний і політичний *[13]*.

Попри важливість для визначення нації категорій самосвідомості та ідентичності, стрижнем будь-якої нації уважається *національна свідомість*.

Поняття «національна свідомість» також досить повно розроблене як у вітчизняній, так і зарубіжній суспільствознавчій науці. Показовим вважаємо погляд на проблему, висловлений у низці праць української професорки І. Кресіної *[14]*.

Дослідниця трактує національну свідомість як складну модернізовану систему «духовних феноменів та їхніх утворень, які сформувалися в процесі історичного розвитку нації, і відображають основні засади її буття та розвою»; виводить три рівні національної свідомості: буденний, теоретичний і державно-політичний. Буденна свідомість, що охоплює відносно стійкі й динамічні складові - звичаї, ментальні пріоритети і настанови, скороминучі потреби, інтереси й настрої тощо, на думку ученої, - «своєрідне «решето», крізь яке після певного періоду просіювання відходить усе несуттєве, а залишається те, що вагоме для нації».

Розуміння І. Кресіною теоретичного рівня національної свідомості як науково обґрунтованих чи мистецько-осмислених ідей, концепцій, програм, світоглядних орієнтацій, «що характеризують інтелектуальний потенціал нації, її здатність на основі рефлексів до самоопанування і самоствердження» суголосний з твердженням В. Жмира, для якого також «національна свідомість витікає з традицій мистецтва, забобонів, моралі, релігії, згодом і політико-державної самовизначеності, яка ґрунтується на теорії нації і національної держави» *[15]*. Дослідниця переконана, що «теоретичний рівень національної свідомості вбирає в себе ті здобутки, які необхідні для ідейного забезпечення соціального, економічного, культурного розвитку нації». Іншими словами, саме на теоретичному рівні національної свідомості концентруються ідеї, програми, вчення, концепції, які віддзеркалюють політичні, державні, правові інтереси нації, а відтак - обґрунтовуються низка таких важливих для національного усвідомлення речей як *національна ідея, національна ідеологія, національний інтерес, національний ідеал* і т. ін.

Останній, державно-політичний рівень національної свідомості – емпіричний. Він охоплює реальну практику діяльності нації по

забезпеченню адекватних до національної сутності умов існування. І. Кресіна справедливо робить з цього приводу кілька застережень: по-перше, у кожній нації така діяльність залежить від суб'єктивного фактора, тобто ступеня усвідомлення політичною елітою національних інтересів; по-друге, у кожній нації цей рівень розвинений відповідно до особливостей її історичного шляху, стадії національного процесу, специфічних умов державотворення, політичної системи, ступеня розвитку громадянського суспільства тощо» *[16]*. Ми повністю приймаємо висновок дослідниці про те, що саме на теоретичному і державно-політичному рівнях концентруються політичні інтереси та цінності нації – категорії, які визначають загальний рівень її національної свідомості.

Отже, нація існує (формується) за умови наявності трьох її складових – національної самосвідомості, національної ідентичності та національної свідомості. Оскільки процес націотворення передбачає, насамперед, самоусвідомлення спільноти як самочинного суб'єкта історії, то можемо стверджувати, що в основі побудови нації лежить національна самосвідомість. Центральним елементом, основою самосвідомості нації, її своєрідним суб'єктивним відчуттям тожсамости національної спільноти вважаємо національну ідентичність (національну самоідентифікацію). За своєю суттю – це багатовимірна субстанція, себто така, що її не можна звести до єдиного знаменника. Це означає, що національна ідентичність не скасовує етнічну, релігійну, професійну тощо ідентичності, а навпаки, охоплює їх. З великою ймовірністю припускаємо, що основною ознакою, яка відрізняє одну націю від іншої є сукупна (колективна) ідентичність. Проте найбільш широкі реалії із зазначених охоплює поняття «національна свідомість», яке вважаємо виявом певного рівня розвитку нації.

Література

1. Див.: Вырост Й.С. Национальное самосознание: проблемы определение и анализа. *Философская и социологическая мысль. 1989. № 7.* С. 22-25.
2. Armstrong J. A. Nations before nationalism / John Alexander Armstrong. University of North Carolina Press, 1982 - P.411.
3. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Перекл. з анг. В. Морозова. К.: Критика, 2001. С. 21-22.

4. Connor W.A. Nation is a Nation, is a State, is Ethnic Group, is a... // Hutchinson J. and Smith A. (eds.) Nationalism. Oxford; New York, 1994. P.45.
5. Коннор Вокер. Коли сформувалася нація? *Націоналізм: Антологія.* С. 535.
6. Див., напр.: Зелінська Є. І. Національна самосвідомість та фактори її формування. *Філософські проблеми гуманітарних наук. Збірник наукових праць. 2009.* URL: : http://www.info-library.com.ua/books-text-11405.html ; Карлова В. В. Національна самосвідомість: сутність, поняття та зміст у контексті сучасних дослідницьких підходів. *Державне управління: теорія і практика : електрон. наук. фах. вид. 2009. № 2.* URL: : http://www.academy.gov.ua/ej/ej10/zmist.htm та ін.
7. Бойко С.М. Теоретико-методологічні засади дослідження національної самосвідомості українського народу. *Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць. Вип. 45.* К.: Український центр духовної культури, 2005. С. 51.
8. Зелінська Є.І. Національна самосвідомість та фактори її формування. URL: http://www.info-library.com.ua/books-text-11405.html
9. Шилз Е.А. Нація, національність, націоналізм і громадянське суспільство. *Незалежний культурологічний часопис «Ї». 2001. Ч. 21: Громадянське суспільство – Україна 2001.* URL: http://www.ji.lviv.ua/n21texts/shilz.htm
10. Бойко С.М. Теоретико-методологічні засади дослідження національної самосвідомості. С. 52.
11. Стан теоретичної розробки проблем національної ідентичності див.: Громакова Наталя. Соціокультурний простір як чинник трансформації ідентичності. *Гілея: науковий вісник. 2013. № 75.* С. 370-373.
12. Див.: Greenfeld L. Nationalism. Five Roads to Modernity. Cambridge, MA. London, England, 1993. P. 6-8, *а також*: Ґрінфелд Л. Типи націоналізму // Націоналізм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. К.: Смолоскип, 2000. С. 692, 697-699.
13. Див.: Ґібернау М. Ідентичність націй. К.: Темпора, 2012. С. 20-38.
14. Див.: Кресіна І. Національна свідомість: сутність, основні складові та рівні функціонування. *Нова політика. 1998. № 3.* С. 12-19, *а також:* Кресіна І. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: (Етнополітологічний аналіз): [Монографія]. К.: Вища шк., 1998. 392 с. та ін.
15. Жмир В.Ф. На шляху до себе: історія становлення української національної самосвідомості. *Філософська і соціологічна думка. 1991. № 4.* С. 145.
16. Кресіна І. Національна свідомість: сутність, основні складові та рівні функціонування. С. 12-14.

Антоніна ТОКАРСЬКА
antonina.s.tokarska@lpnu.ua

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ В УКРАЇНІ І ТРЕНДОВІ ТЕХНОЛОГІЇ МАНІПУЛЮВАННЯ СВІДОМІСТЮ ГРОМАДЯН

У демократичному поступі держави визначальну роль відіграє інформація, яка вибудовується на об'єктивних оцінках фактів, однак, ця сфера, набуваючи своєї трендовості, перетворюється в одну із найбільш нестабільних деформованих сучасними впливами галузей. Вона, як невидима зброя, руйнує і змінює потенціал людського мислення прийомами його жорсткого спотворення засобами маніпулювання.

Маніпуляція - це соціолінгвопсихологічний феномен впливу, який свідомо обраний для зміни думок і намірів, почуттів і поведінки людей. Цей метод комунікації здійснюється через посередництво ірраціональних суб'єктивних емоційно-експресивних засобів, які, як правило, приховані, однак, за своєю суттю неправдиві, брехливі. Дослідник В. Шейнов перш за все відносить до маніпуляційних засобів наміри влади, які вона реалізує добре організованим обманом. Стратегічною метою є ідея керувати, владарювати, вигравати, а відтак і ставитися до іншості як до об'єкта, якого треба «перемогти» *[1, с. 8-9]*.

Цей різновид впливу вчені вважають психологічним засобом зміни інтересів і долі комунікантів на основі приховування своїх істинних намірів. Таке управління психікою засвідчує грубе порушення права людини на свободу і демократію, використання її як об'єкта маніпуляції із порушенням психологічних засад її мислення, завдаючи їй своїми діями моральних і часто фізіологічних збитків.

В. Шейнов наводить найпростішу статистику маніпулювання керівників різного рівня. Ця цифра і частотність такого незаконного різновиду прихованого управління сягає 80% випадків у мирних умовах на корпоративному рівні; проте опитуванні зізналися також, що і вони застосовували маніпуляційну тактику у 43 % випадків *[1, с. 8-9]*.

Близькою до маніпуляційної практики є політика постправди, що ґрунтується на діях і мисленні, при яких об'єктивні факти є менш впливовими у формуванні громадської думки, ніж заклики до емоцій і особистих переконань , які впливають більше на формування громадської думки емоціями, що заміняють раціональне мислення. Оксфордський словник увів поняття постправди у свій перелік наукових статей 2016 р., але поняття не є таким новим. З історії відомо: скільки існує суд присяжних і апелювання учасників процесу до емоцій присяжних, стільки існує спроба поставити емоції вище за факти.

На герменевтичному рівні можемо зауважити, що постправда трактується дослідниками у двох вимірах семантики: з одного боку, вона тлумачиться як інтерпретація правди, а з іншого - постправда трактується як відверта брехня. Фактично постправда деформує і коригує факти на власний суб'єктивний погляд комунікатора. Реалізацією постправди виступають часто фейкові новини у соцмережах, оскільки кожен комунікатор виступає посередником передачі інформації відповідно до своїх уявлень.

До цих способів трендової комунікації додається ще один небезпечний для суспільства технологічний прийом, який особливо нищівно впливає на психіку людей. Йдеться про формування емоційно-пропагандистської площини зі спотворення фактів: інформаційно - психологічні операції - це теж формування громадської думки, проте у потрібному ворожому руслі. Це теж вплив на емоції, поведінку та об'єктивні міркування особи з метою досягнення військових і безпекових цілей на території ворога.

Так із переліку різних психолінгвістичних практик ми підійшли до питання про небезпеку, яка створюється сучасними прийомами спотворення фактів та інформації. Хоча дослідниця О. Діомідова відкидає тісний зв'язок емоційного впливу і маніпулятивного впливу, а аналізує їх «в одному контексті»(?), з чим абсолютно складно погодитися: авторка доводить цю єдину площину лише наміром маніпуляторів добитися бажаного результату і «не з метою впливу емоційними засобами». Перш за все складно погодитися через такий когнітивний дисонанс: вона (авторка) бачить ще й аналогію маніпуляції емоціями із теорією рольових ігор Л. Вітгенштейна, що цілковито штучно притягнуто до аргументації даного контексту. Адже маніпуляція має цілковиту негативно когнітивну сутність і не її можна вважати її переконливою у публічному мовленні; вона насамперед спрямована на злочинний акт - обманювати слухача з метою зміни, його приниження, позбавлення певних прав і свобод. О. Діомідова вводить поняття «ораторська маска» з визначення В. Виноградова і М. Бахтіна. Щоправда, у О. Діомідової це вже не «маска», а «функціональна роль» перетворення маніпулятивного засобу у позитивно конотативний прийом, що вона теж називає маскою, наприклад, адвоката. Дослідниця визначає її як роль, видимість якої створює оратор, переслідуючи приховані цілі еволюції мовного дискурсу в судових промовах видатних юристів 19-20-го ст. *[2, с. 77-78]*.

Сучасна маніпулятивна практика привертає найбільшу увагу саме у той відповідальний момент в кожній державі, який називається виборами. Саме тоді найвиразніше помітні прийоми подання дезінформації та наміри спотворення правосвідомості громадян.

Європарламент закликав створити ефективну стратегію протидії маніпулятивній практиці. Так робочій групі ЄС зі стратегічних комунікацій для протидії пропаганді було виділено, на жаль, лише 3 млн євро на рік, в той час, як Росія виділяє близько 1 млрд євро на пропаганду передвиборчої кампанії (у Франції та Італії).

Які б не були технологічні прийоми маніпулювання свідомістю громадян, наша держава постійно повинна розпізнавати і давати оперативну відповідь та застосовувати адекватні способи запобігання інформаційним психологічним діям, постправдивим технологіям і «маскам». Для цього актуальне привернення уваги журналістської спільноти до запобігання маніпулятивній практиці подання інформації в медіа; потрібно також підвищити медійну грамотність населення; треба встановити відповідальність журналістів відповідно до кодексу журналістської етики за емоційно-суб'єктивістське подання фактів. Нацрада із питань радіомовлення і телебачення не повинна вдаватися до політичного тиску на медіа, а навпаки - повинна стояти на сторожі об'єктивного подання фактажу для читачів і глядачів; потрібні також оновлені правові механізми впливу на законодавчому рівні: йдеться про прийняття «Закону про дезінформацію», Закону «Про медіа», вже підготовлених у Верховній Раді, однак, до цього часу ще не проголосованих.

Література

1. Шейнов В.П. Манипулирование и зазита от манипуляций. СПб.: Питер, 2014. 304 с.
2. Діомідова О.Ю. Еволюція мовного дискурсу в судових промовах видатних юристів XIX-XX ст.: монографія. Харків, 2015.199 с.
3. Tokarska A. Wojna hybrydowa: wolność slowa czy wolność manipulacji: monografia. Lwów-Warszawa, 2019.104 с.

Василь УХАЧ
v.ukhach@ukr.net

СУЧАСНА ВІТЧИЗНЯНА ІСТОРІОГРАФІЯ АНТИРАДЯНСЬКОГО ПОВСТАННЯ ОУН (ЖОВТЕНЬ 1939 – ЛИПЕНЬ 1941 РОКІВ)

Організація українських націоналістів (далі - ОУН), з її незмінною стратегічною метою - Українською Самостійною Соборною Державою, нелегальним характером функціонування в західноукраїнському регіоні, «брендовими» для галицької молоді ідеями Д. Донцова («Націоналізм», 1926

р.), радикальними, революційними методами боротьби в осягненні стратегічної цілі, молодечим запалом праці в т. зв. легальному секторі, на початок Другої світової війни стала однією із тих політичних одиниць організованого українства, що понесла знамено самостійної України не тільки в програмних постулатах, але й в повсякденному чині.

Характерною особливістю останніх 15-20 років стала поява наукових публікацій, які безпосередньо присвячувалися антирадянському повстанню - дослідження І. Андрухіва, Т. Гривула, І. Дерев'яного, В. Мороза, І. Патриляка, Т. Самсонюка та ін. *[1]*.

Метою наукової розвідки є стислий історіографічний огляд праць сучасних дослідників щодо окремих аспектів організації та проведення ОУН антирадянського повстання в період жовтня 1939 - липня 1941 років в контексті державотворчих процесів суб'єктів українського визвольного руху.

В історіописанні питання підготовки антирадянського повстання на західноукраїнських землях впродовж жовтня 1939 - червня-липня 1941 років доцільно виокремити ряд характерних особливостей. По-перше, наукова проблематика антирадянського збройного повстання ОУН (листопад 1939–червень-липень 1941 рр.) увійшла у перелік питань з історії українського визвольного руху, які викликали і викликають найбільш гострі дискусії в українському суспільстві. Наукова тема, у розрізі вивчення проблематики тактики і стратегії українських націоналістів на початковому етапі Другої світової війни, знайшла своє висвітлення у підсумковій книзі робочої групи істориків, створеної при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА «Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія». Публікація авторитетного видання, що стала науковим «плодом», без перебільшення титанічної праці як істориків академічних наукових установ, так і тих, хто розробляв проблематику українського визвольного руху, базувалася на дослідженнях І. Патриляка. По-друге, у наукових дослідженнях фахівці наголошують на кардинальних змінах у геополітичній конфігурації у Центрально-Східній Європі у зв'язку з німецько-польською війною, що з одного боку, здетонували необхідність внесення політичним проводом націоналістичного руху змін у стратегію і тактичні кроки боротьби *[2, с. 16],* а з іншого перед українськими націоналістами відкривався практично невідомий раніше фронт антирадянської боротьби *[3, с. 23]*. В історичних працях переважна більшість науковців зайняла позицію, що зустріч із комуністичним режимом та реаліями підрадянської дійсності (у контексті реалізації складових «першої» радянизації – В.У.) не стала для ОУН смертельною *[4, с. 306],* незважаючи на вже грудневу 1939 року першу хвилю серйозних організаційних втрат, завданих карально-силовими органами сталінського режиму *[1, с. 84]*. Органам НКВС стала у «добрій» нагоді залишена значна

частина архівів польської поліції, судові рішення, які містили дані про членську мережу націоналістичного підпілля на західноукраїнських землях. Історики підкреслюють, що незважаючи на вагомі втрати понесені оунівською організацією *[5, с. 192-193],* завдяки системі глибокого підпілля, ОУН(б) залишалася єдиною силою, яка незважаючи на реалізацію комуністичним режимом практики жорсткої уніфікації політичної системи та маховик масових репресій *[6, с. 113],* продовжувала діяти і вести антирадянську боротьбу. По-третє, вітчизняними істориками взято в наукове опрацювання і складні процеси внутрішньо-організаційних протиріч в середині націоналістичного руху особливо з питань стратегії і тактичних завдань боротьби за відновлення Української самостійної соборної держави. Відрадно, що сучасні науковці намагаються розкрити конфліктне тло внутріорганізаційних дискусій не тільки щодо завдань і тактики націоналістичного руху, але й у «… площині – молодь-старші, крайовики-емігранти» *[4, с. 305-306],* показати вплив і життєво-побутових складових, «вміле» підігрівання вікового та територіального конфлікту в лавах ОУН радянською та німецькою агентурами *[4, с. 305].*

Вітчизняні дослідники вказують на основні чотири напрями розгортання роботи на території західних областей УРСР, які планувалися КЕ ОУН: 1) підготовка і проведення повстання в радянській Україні; 2) організація націоналістичних військових частин за кордоном; 3) загальний вишкіл націоналістичних кадрів на теренах Генерального Губернаторства; 4) «забезпечення повстанців в Україні кадрами, планами, інструкціями, картами, посібниками» *[6, с. 114].*

Окреслюючи військово-підготовчі заходи краківського проводу ОУН, І. Патриляк вказує на створення з січня 1940 року так званих «ударних» («пробоєвих») груп у кількості від 5 до 20 осіб, на які керівництво покладало завдання посилення та очолення оунівських організаційних структур у краї, створення партизансько-повстанських та диверсійних груп. По-друге, дослідники приділяють увагу висвітленню неодноразових спроб краківського політичного проводу ОУН, з метою посилення координації роботи по підготовці до збройного повстання, направляти на західноукраїнські землі як очільних діячів оунівської організації, так і спецкур'єрів з інструкціями та наказами для КЕ ОУН *[3, с. 24].*

Слід наголосити, що у сучасній вітчизняній історіографії усталеною є позиція, що українські націоналісти не спромоглися підняти загальне повстання *[7],* «... збройні виступи мали ознаки партизанської війни» *[2, с. 32].* І. Патриляк вказує на зміну характеру повстансько-партизанського руху, який у червні - перших числах липня 1941 року мав наступальні тенденції, то пізніше поступово еволюціонував до структур народної самооборони, ключовим завданням яких став захист українського населення

від мародерства, протизаконних дій відступаючих деморалізованих червоноармійців та дезертирів *[2, с. 41-42]*.

Київським науковцем акцентується увага на далекосяжних наслідках антирадянських виступів на західноукраїнських землях. Збройні антирадянські виступи проти радянської влади на теренах Західної України у червні-липні 1941 року засвідчили про доволі вагому підтримку націоналістичного руху західноукраїнським населенням, особливо молоддю, що давало підстави керівництву визвольного руху сподіватися і в майбутньому на серйозний військово-політичний потенціал *[2, с. 118]*.

Таким чином, в сучасній українській історіографії усталеною є позиція, що українським націоналістам не вдалося ні у вересні 1939 року, ні у червні-липні 1941 року підняти повномасштабне повстання, оскільки на заваді цьому стало переплетіння як внутрішньо організаційних проблем: переоцінка націоналістичним проводом власних можливостей та часто нереалістична оцінка дійсного стану речей в Україні та в світі, надмірність сподівань на революційну готовність українського населення до виступу, так і несприятлива для українців політика європейських держав, в планах яких українська нація виступала не як потенційний суб'єкт, а лишень як об'єкт у їхніх геополітичних планах.

Література

1. Андрухів І. Спроби збройного повстання ОУН на західноукраїнських землях (грудень 1939 – грудень 1940 рр.). *Галичина*. 2001. № 7. С. 84-87 та ін.
2. Патриляк І.К. Антирадянське збройне повстання ОУН (жовтень 1939 – липень 1941 рр.). В кн.: *Організація українських націоналістів і українська повстанська армія. Історичні нариси* / Дзьобак В.В., Ільюшин І.І., Касьянов Г.В. та ін. Відп. ред. Кульчицький С.В. НАН України; Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2005. С. 16.
3. Патриляк І.К. Діяльність ОУН, спрямована на підготовку збройного повстання в західних областях УРСР (жовтень 1939 – червень 1941). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2004. № 74/76. С. 23.
4. Патриляк І.К., Боровик М.А. *Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду*. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2010. С. 306.
5. Баран В.К., Токарський В.В. *«Зачистка»: політичні репресії в західних областях України у 1939-1941 рр.* Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2014. С. 192-193.

6. Патриляк І. Націоналістичний партизанський рух на території Західної України влітку 1941 р. *УІЖ*. 2004. № 4. С. 113.
7. Протистояння українських націоналістів і радянської влади в 1939-1941 рр. Проблема ОУН-УПА. *Звіт робочої груп істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА. Основні тези з проблеми ОУН-УПА (історичний висновок).* URL: http: www.poshuk-lviv.org.ua/press/oun-upa.htm#zmist (дата звернення 24.11.2018 р.).

Соломія ЦЕБЕНКО
smombd@ukr.net

ЗАХИСТ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Україна є учасницею Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) та Ради Європи. Відповідно до Закону України «Про правонаступництво України» від 12 вересня 1991 року, Україна є правонаступницею по міжнародних зобов'язаннях, що випливають з міжнародних договорах, ратифікованих Українською РСР, якщо це не суперечить інтересам Конституції України та самої держави *[1]*. Зокрема, Україна взяла на себе зобов'язання по виконанню Статуту ООН та Міжнародних пактів 1966 року. У Міжнародному пакті про громадянські та політичні права закріплені такі права як право людини на життя, заборона катувань, нелюдського чи жорстокого поводження або покарання, право на гуманне поводження, повагу до власної гідності, заборона незаконного втручання в особисте та сімейне життя особи чи свавільних посягань на її життя та його недоторканість, заборона дискримінації та інші. Цей Пакт був ратифікований ще Указом Президії Верховної ради Української РСР від 19 жовтня 1973 року *[2]*.

До речі, 21 травня 2015 року Україна зробила заяву про відступ від окремих зобов'язань визначених пунктом 3 статті 2, статтями 9, 12, 14 та 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Однак цей відступ від зобов'язань стосується лише територій, які тимчасово окуповані, а також частини Донецької та Луганської областей, де свого часу відбувалась антитерористична операція, а на даний час це територія, де здійснюється операція об'єднаних сил проти збройної агресії з боку Російської Федерації. Відновлення Україною зобов'язань можливе після відновлення конституційного ладу на цих територіях і прийняття відповідного рішення, яке буде передане Генеральному секретарю ООН *[3]*.

Документом, який має важливе значення для України є Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН № 68/262 від 27.03.2014 р. якою було висловлено підтримку територіальної цілісності України. Генеральна

Асамблея ООН, розглядаючи питання збройної окупації Кримського півострова, підкреслила, що т. зв. «референдум» 16 березня 2014 року є незаконним та не може стати основою для будь-якої зміни статусу Автономної Республіки Крим або міста Севастополя, та закликала всі держави, міжнародні організації та спеціалізовані установи не визнавати будь-якої зміни статусу Автономної Республіки Крим та міста Севастополя на основі згаданого вище «референдуму» *[4]*.

В українському законодавстві датою з якої почалась тимчасова окупація Автономної Республіки Крим та м. Севастополь силами Російської Федерації вказано 20 лютого 2014 року *[5]*. Обов'язки з дотриманням прав людини на тимчасово окупованій території України покладаються на державу-окупанта згідно із Женевськими конвенціями 1949 р. та Додатковими протоколами до неї 1977 р. *[6]*.

У зв'язку з цим Україна скористалась в січні 2017 року своїм правом подати заяву до Міжнародного суду ООН, який є головним судовим органом ООН, що за згоди держав-учасниць розглядає спори між ними. Тобто, Міжнародний суд ООН розглядає спори між державами-учасницями щодо питань, які держави йому передали чи які передбачені Статутом ООН або договорами і конвенціями, що ратифіковані державами-учасницями спору. Подавши позов до Міжнародного суду ООН на дії Російської Федерації просячи Суд притягнути цю державу до відповідальності за акти тероризму та незаконну агресію проти України. 19 квітня 2017 року Міжнародний суд оприлюднив перше, проміжне рішення у справі. Згідно цього рішення Російська Федерація мала відновити діяльність Меджлісу кримськотатарського народу. У запровадженні тимчасових заходів, які б могли запобігти продовженню порушень прав людини з боку Російської Федерації Міжнародний Суд ООН відмовив *[7, с. 74-77]*. У червні 2019 року Міжнародний суд ООН почав слухання в цьому міждержавному конфлікті, а 8 листопада 2019 року визнав дію своєї юрисдикції на розгляд позову України проти Росії у зв'язку з порушенням двох конвенцій – Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансування тероризму 1999 р. та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р. під час анексії Криму *[8]*.

Зазначимо, що Україна неодноразово ініціювала засідання Ради Безпеки ООН щодо ситуації, яка склалась через анексію Автономної Республіки Крим та погіршення ситуації на Донбасі. Однак, на жаль, коли один з постійних членів Ради Безпеки ООН голосує проти – рішення вважається відхиленим і Росія, як постійний член цього органу, постійно блокує прийняття рішень щодо України. Тому питання безпеки України є на контролі і постійному обговоренні Ради Безпеки ООН, однак, рішень, які б зобов'язали Росію виконати міжнародні зобов'язання не було прийнято.

Також варто відзначити й те, що в ООН розглядаються питання щодо дотримання прав людини на окупованих територіях. Зокрема, 20-21 лютого 2020 року у Женеві у ході 67-ї сесії Комітету ООН з економічних, соціальних та культурних прав уряд України представив сьому доповідь про виконання Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права *[9]*. Зокрема, необхідно було надати інформацію про загальний вплив тимчасової окупації Автономної Республіки Крим та територій, які тимчасово окуповані, зазначити з якими проблемами стикаються внутрішньо переміщені особи з цих територій, прозвітувати, які заходи вживаються для забезпечення економічних, соціальних і культурних прав осіб, які залишились на непідконтрольній Україною територіях та інші. Українська Гельсінська спілка з прав людини зробила своє подання до Комітету з економічних, соціальних та культурних прав щодо цієї державної доповіді 2020 року в якому дала власне бачення на ті питання, які ставилися перед державою. Зокрема, Українська Гельсінська спілка з прав людини звернула увагу на те, що програми із подолання бідності спрямовуються лише на деякі категорії внутрішньо переміщених осіб, а не на всіх людей, які змушені були покинути окуповану територію і опинилися в складних життєвих обставинах. У п.6 свого подання Українська Гельсінська спілка з прав людини констатувала, що держава не здійснила необхідних кроків для того, щоб забезпечити виплату пенсій мешканцям на тимчасово окупованій території і такі виплати можливо отримати виключно після реєстрації особи як внутрішньо переміщеної *[10]*.

Література

1. Про правонаступництво: Закон України від 12.09.1991 р. № 1543-XII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1543-12#Text (дата звернення: 01.12..2020).
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: міжнар. док. від 16.12.1966 р. / Організація об'єднаних націй. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 01.12.2020).
3. Про заяву Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод»: Постанова Верховної Ради України від 21.05.2015 р. № 462-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-19#Text

(дата звернення: 01.12.2020).

4. Заява Міністерства закордонних спарв УКраїни з нагоди п'ятої річниці схвалення резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Територіальна цілісність України». Урядовий портал: єдиний веб-потрал органів виконавчої влади України. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/zayava-ministerstva-zakordonnih-sprav-ukrayini-z-nagodi-pyatoyi-richnici-shvalennya-rezolyuciyi-generalnoyi-asambleyi-oon-teritorialna-cilisnist-ukrayini (дата звернення 01.12.2020)
5. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квітня 2014 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text (дата звернення: 01.12.2020).
6. Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України : Закон України від 12 серпня 2014 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1636-18#Text (дата звернення: 01.12.2020).
7. Размєтаєва Ю.С. Доктрина та практика захисту прав людини: навчальний посібник. Х. І.Б. Лисенко, 2018. 357 с.
8. Суд в Гаазі визнав свою юрисдикцію у справі України проти Росії щодо дискримінації в Криму. Радіо свобода. 08.11.2019 р. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-haaha-sud-ukraina-krym/30260328.html (дата звернення 01.12.2020).
9. Комітет ООН з економічних, соціальних та культурних прав розглянув 7-му періодичну доповідь України. Постійне представництво України при відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві. 21.02.2020. URL: https://geneva.mfa.gov.ua/news/komitet-oon-z-ekonomichnih-socialnih-ta-kulturnih-prav-rozglyanuv-7-mu-periodichnu-dopovid-ukrayini (дата звернення: 01.12.2020).
10. Подання до Комітету ООН з економічних, соціальних та культурних прав щодо державної доповіді України VII циклу про виконання Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права: Українська Гельсінська спілка з прав людини. 05.02.2020. Українська гельсінська спілка з прав людини: офіц. веб-сайт. URL: https://helsinki.org.ua/publications/podannia-do-komitetu-oon-z-ekonomichnykh-sotsial-nykh-ta-kul-turnykh-prav-shchodo-derzhavnoi-dopovidi-ukrainy-vii-tsyklu-pro-vykonannia-mizhnarodnoho-paktu-pro-ekonomichni-sotsial-ni-ta-kul-turni-prav/ (дата звернення: 01.12.2020).

Вікторія ЧОРНОПИСЬКА
Vika_Ch07@ukr.net

СУЧАСНА ПРАВОВА ДОКТРИНА УКРАЇНИ У ВЗАЄМОДІЇ ЗІ СИСТЕМОЮ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

У межах інтеграційних претензій української держави екстреним завдавання є забезпечення ефективного процесу приведення національного законодавства у відповідність з міжнародними стандартами. Зміст інтеграційного правового процесу країни полягає в «апперцепції» тих елементів чи способів, методів та форм інших правових систем, яких їй не вистачає. Відтак визначальною метою такого процесу виступає якісне та ефективне підвищення національного правового регулювання зі збереженням конститутивних цінностей в основних інституціях права. Тому інтеграційні процеси необхідно розглядати не як самоціль, а лише як один з евентуальних засобів розвитку національної правової системи *[1, с. 133]*.

Реалізація інтеграційних процесів на паритетних принципах – основоположна норма міждержавної взаємодії. Входження України у загальносвітові процеси розпочалося задовго до здобуття нею незалежності. 24 жовтня 1945 р. УРСР отримала членство в ООН, що де-факто заклало початки інтегративним процесам України в світовий правовий простір та обумовило нагальність юридичного обґрунтування позиції нашої країни щодо участі в різних міжурядових/міждержавних заходах/інституціях.

Після проголошення незалежності у 1991 р. Україні необхідно було усвідомити не лише свій суверенний статус, переосмислити конститутивні ідеологічні детермінанти, що упродовж тривалого часу зумовлювали її політичний та правовий розвиток, окреслити нові правові принципи функціонування держави та соціуму на основі загальнолюдських цінностей, але й виробити власну правову, науково обґрунтовану концепцію майбутнього розвитку *[2, с. 696]*. Як універсальна правонаступниця прав та обов'язків УРСР Україна зобов'язалася виконувати усі регули держави-члена ООН.

Отримання Україною у 1995 р. членства РЄ мобілізувало становлення нашої держави у європейському правовому просторі, що триває до сьогодні. Результативність правового регулювання інтеграційних процесів залежить від динаміки імплементації державою міжнародних стандартів ООН, РЄ, ЄС у національну систему законодавства та їх ефективної реалізації на внутрішньодержавному рівні. Принцип якісного застосування та гармонійної взаємодії міжнародного права з внутрішньо національним правом держави є визначальним питанням кожної окремої національної правової доктрини. Теоретико-методологічну базу взаємодії національного та міжнародного права окреслюють моністична та дуалістична концепції,

що, у свою чергу, ґрунтуються на верховенстві (приматі) міжнародного права над внутрішньодержавним правом, і на приматі внутрішньо-національного над міжнародним правом *[3, с. 136]*.

У радянський період ідею верховенства національного права науково розвивав А.Я. Вишинський, дослідження якого піддав значній критиці український вчений – професор В.Г. Буткевич, який зауважив, що «Андрій Януарійович (Вишинський) абсолютизував міру впливу внутрішньодержавного законодавства соціалістичних країн» *[4, с. 136]*. У більшості країнах світу розповсюдженою є теорія верховенства (примату) міжнародного права, що набуває дедалі більшої утилітарної значущості. Нгуєн Куок Дінь та його співавтори в популярному своєму виданні, посилаючись на сформульований Міжнародним судом ООН «принцип верховенства міжнародного права над внутрішнім стверджують, що «ця проблема вже не підлягає дискусії» *[5, с. 49]*. Разом з тим досвід окремих країн щодо запровадження примату міжнародного права на національному рівні свідчить про неоднозначність, існує абсолютний примат, помірний, обмежений або вибірковий *[6, с. 66-67]*.

Міжнародно-правова доктрина України, як уже зауважувалося, бере свій початок з 1922-1991 рр. – періоду перебування нашої держави у складі СРСР, що, як результат, унеможливило формування самостійної правової політики щодо проблеми пропорцій національного та міжнародного права. Закономірно, що у тоталітарному суспільстві СРСР загальновизнаною була ідеологія абсолютного верховенства внутрішньодержавного права. Тому нагальність оперативного переосмислення радянської моделі співвідношення національного та міжнародного права стала очевидною в Україні одразу після проголошення нею незалежності.

Першим практичним кроком у вирішені означеної проблеми стало закріплення у частині III ст. X Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р.№ 55-XII «переваги загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритету загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права». Значно тривалим та дискусійним стало окреслення позиції відносно взаємодії міжнародного і внутрішнього права в Конституції України від 28 червня 1996 р., яка так і не зуміла цілковито втілити ідеологію співвідношення національного та міжнародного права, закріплену частиною третьою ст. X Декларації про державний суверенітет України.

Погоджуємося науково обґрунтованою позицію вітчизняних вчених, що положення закріплене ст. 9 Конституції України про «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, а укладання міжнародних договорів, які суперечать Конституції України,

можливе лише після внесеня відповідних змін до Конституції України», має абсолютно позитивістський підхід. Отже, Конституція України не вирішила проблеми взаємодії національного і міжнародного права в обсязі, необхідному для соціуму *[7, с. 33-34]*.

Європейські експерти з проблематики співвідношення українського та міжнародного права звертають увагу, що означене питання досить примітивно вузькоглядно урегульоване на національно законодавчому рівні.

По-перше, до конституційно-правового регулювання віднесено лише певну категорію міжнародних договорів, а саме ті, що ратифіковані Верховною Радою України, відтак поза увагою залишаються міжнародні договори, які не потребують ратифікації, звичаєве міжнародне право та загальноприйняті стандарти й принципи міжнародного права, рішення, висновки, рекомендації міжнародних організацій та органів, враховуючи й практику міжнародних судових інституцій. Правовою обмовкою у цьому контексті виступає те, що в ст. 18 Конституції України задекларовано: «зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства та загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права».

По-друге, із контексту конституційних положень випливає те, що міжнародні договори, ратифіковані Україною, становлять частину національного законодавства, правдоподібно, на рівні звичайного закону *[8]*.

З огляду на вищенаведене можемо підсумувати, що сучасна правова доктрина України в проблемі взаємодії системи національного законодавства та національної правової системи зі системою міжнародного права засвідчує частковий/неповний примат міжнародного права, який обмежений Конституцією України. У площині практичного застосування міжнародних стандартів у внутрішньому правопорядку України комплектується плюралізм правових метод ефективного реагування на світовий правовий простір. Вагоме значення для якісного забезпечення процесу імплементації норм міжнародного права у національне законодавство має організація продуктивного правового механізму, спрямованого на досягнення кращих світових стандартів.

Втім означений механізм взаємодії зобов'язаний містити наступні елементи: 1) формулювання визначальних принципів взаємодії; 2) окреслення спільних та автономних сфер правового регулювання, напрямів і меж національної та міжнародної правотворчості; 3) визначення правових засобів взаємодії та суб'єктів їх реалізації; 4) узгодження норм національного та міжнародного права в процесі право творення та реалізації. Враховуючи об'єктивні обставини кожна окрема держава формує осібний, властивий лише їй правовий механізм досягнення національною системою

законодавства або ж її певною частиною відповідності міжнародним стандартам.

Таким чином, ведучи мову про правову інтеграцію України у площині глобалізаційного дискурсу, вважаємо за доцільне акцентувати увагу не стільки на «уніфікаційних» її аспектах, скільки на пошуках оптимальних шляхів гармонійного функціонального поєднання культурно-диференційованих правових систем. Оскільки авансована штучна «стандартизація» правових норм не забезпечує конституювання фактичної єдності держав/народів. Проте, як показує досвід, без досягнення такої єдності (хоча б, в окремих цільових принципах) нормативні правові стандарти не діють у фактичних правовідносинах. Тому, з глобалізацією міжнаціональних комунікацій у різних суспільних сферах (насамперед, у царині правотворчого дискурсу), поступово зростатиме усвідомлення світової культурної спільності, що має стати гарантом дієвості загальнолюдських норм як інтегруючих основ по відношенню до внутрішньонаціональних законодавств в системах регіонального та глобального правового регулювання.

Література

1. Дороніна Ю.А. Правова інтеграція України: теоретичні аспекти. *Актуальні проблеми сучасного міжнародного права:* зб. наук. ст. за матеріалами І Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М.В. Яновського і В.С. Семенова, Харків, 27 листоп. 2015 р.: у 2 ч. Харків, 2015. Ч. 2. С. 131–136.
2. Правова доктрина України: у 5 т. Заг. ред. Ю.П. Битяка. Т.2. Публічно-правова доктрина України. Харків: Право, 2013. 864 с.
3. Дмитрієв А.І., Муравйов В.І. Міжнародне публічне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 640 с.
4. Буткевич В.Г. Советское право и международный договор. Киев: Выша школа, 1977. 264 с.
5. Нгуєн Куок Динь, Патрик Дайе, Алэн Пелле. Международное публичное право: в 2 т. Т.1. Київ, Сфера, 2000. 440 с.
6. Актуальные проблемы международного прав. Под. ред. Г.А. Анцелевич, А.А. Покрещука. Киев, Укр. акад. внешней торговли, 2006. 351 с.
7. Семенов В.С., Прагнюк О.Я. Міжнародно-правові аспекти Конституції України. Київ: Ін Юре, 1997. 32 с.
8. Opinion on the Constitution of Ukraine, Strasbourg, 11 March 1997, CDL-INF(97)2. URL: http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF(1997)002-e

ЧАСТИНА ІІ.

Асоційовані питання

Марія АНДРЕЙКО
MVka_Bh0@ukr.net

МОРАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ОСОБЛИВОСТІ КАТЕГОРІЇ «ВИНИ» У ПРАВОВОМУ КОНТЕКСТІ

В умовах моральної деградації, що спостерігається у креативному постмодерному соціумі, особливої значущості набуває проблема правового і морально-психологічного визнання вини. Проблемним виявляється сьогодні пошук підстав правосуддя, правової свідомості та суб'єктивної вини за відсутності класичних моральних ідеалів і цінностей, як-то: сорому, розкаяння, сумління, відповідальності. Екзистенційний сенс правової категорії «вина» безнадійно застарів і потребує якісного переоцінювання та переосмислення в сучасному культурному просторі анонімної безвідповідальності.

Морально-філософська інтерпретація категорій «вина» і «винність» здійснюється з огляду на об'єктивні норми моралі і ґрунтується на внутрішньому визнанні особистої вини суб'єкта, з одного боку, і ступеня шкоди (страждання), що заподіяні оточуючим, – з другого. Мораль розглядає вину як психічний феномен, почуття. Саме усвідомлення людиною власної вини є необхідною і достатньою умовою її щиросердного розкаяння, визнання особистої винності, з'явлення з повинною. Останнє, до речі, розцінюється позитивним правом як пом'якшуюча обставина, що знижує ступінь винності і покарання правопорушника.

Вина ґрунтується на особистій мужності – одному зі стовпів моралі. Усвідомлення власної вини є неможливим без внутрішньої здатності перебороти себе, наступити на свою гордівливість, взяти на себе

відповідальність. Мужність дає можливість зрозуміти свою вину, прийняти її та існувати з нею. Отже, мати мужність визнати винність у правовому дискурсі означає перш за все мати мужність усвідомити особисту вину. Вина, що внутрішньо визнана, залишає по собі цілий шлейф супутніх емоцій, збуджених совістю. Муки совісті – це усвідомлення своєї винності, осмислення аморальності здійснених учинків, сором за те, що здійснив або хотів здійснити, за ті наслідки, які є чи могли б бути. Це співчуття до потерпілого, образа за себе, сором за принижену гідність *[1, с. 205]*. Муки совісті знаменують неприйняття себе як такого. Визнання своєї вини полягає в засудженні себе, каятті, явно вираженому жалкуванні про здійснене і намаганні не здійснювати наперед того, що заслуговуватиме на співчуття. Визнання своєї вини може приймати форму сповіді, полягає в усвідомленому прийнятті покарання, що спокутує вину, може перейти у рішучість *[2, с. 264]*.

Таким чином, спостерігається певна особливість понять «вина» і «винність». Якщо вина має більшою мірою моральний зміст, то винність несе позитивно-правовий сенс. Усвідомлення вини має особистісний, інтимний характер, здійснюється шляхом рефлексії, в результаті самоаналізу, водночас як винність визнається під впливом соціуму і тільки відносно іншого. Проте чи означає це, що між виною і винністю є відношення причинно-наслідкової необхідності: визнаний винним, отже, усвідомив свою вину? Зовсім ні. «Після» – ще не значить «за причиною». Так само відчуття особистої вини в свою чергу ще не детермінує фактичну, правову винність особи, що її відчуває.

До того ж, як слушно зазначає чилійський філософ С. Соммер, у всіх шарах суспільства є злочинці, яким вдається так успішно приховувати свою сутність, що закон не в змозі притягнути їх до відповідальності. За іронією долі подібні люди нерідко вважаються чесними зразковими громадянами. Отже, той, хто не спійманий, в очах суспільства не злодій *[3, с.153]*. Сподіватися ж на те, що злочинець сам відасть себе в руки органів правопорядку, будучи не в змозі нести тягар власної вини, було б надто сміливо. Тому об'єктивна винність не завжди з необхідністю передбачає суб'єктивне розкаяння і моральну вину.

А. Камю в есе «Міркування про гільйотину» зазначає, що вбивця більшість часу відчуває себе невинним, коли вчиняє вбивство. Кожен злочинець виправдовує себе до суду. Він вважає себе якщо не правим, то принаймні виправданим обставинами. Він не думає і не передбачає; якщо він думає, то тільки про те, що буде виправданий повністю або частково. Як він може боятися того, що вважає абсолютно неймовірним? Він страшитиметься смерті лише після вироку, але не до вчинення злочину. Отже, для того аби закон (смертна кара) дійсно мав застрашливий

характер, необхідно, щоб він не залишав жодного шансу вбивці, щоб заздалегідь навіть теоретично не припускав ніяких пом'якшуючих обставин *[4, с. 154]*. Тобто, А. Камю вважає жахливість процедури смертної кари, що покликана збудити у вбивці розкаяння і відчуття вини, як мінімум несвоєчасною, а тому некорисною. Особистий досвід кожного, хто був страчений через гільйотину, вже не стане у нагоді майбутнім авантюристам, а тому не має суспільної користі, лише нелюдську сутність. Слід вважати, що ступінь вини повинна бути жорстко і чітко окресленою у правовій свідомості саме майбутнього чи потенційного злочинця, а не злочинця, який отримав смертний вирок.

Йдеться про те, що людина, винність якої аргументовано доведено і визнано, в ідеалі повинна вважати вирок справедливим і усвідомлювати особисту вину. Саме тому правозастосування має бути справедливим з точки зору як членів суспільства, яке захищає себе від протиправних посягань, так і тих, хто відповідно до цього підлягає покаранню, зазначає А. Потребчук *[5, с. 111]*. На його думку, у вченні Гегеля про покарання, так само, як і у вченні Канта, є моменти, які викликають заперечення. По-перше, де докази, що веління права завжди є розумними і що вони є втіленням абсолютного блага? В історії багато прикладів того, як точне слідування зовнішньо справедливим законам породжувало страждання і заподіювало шкоду. По-друге, якщо злочин має уявне існування і виявляє свою нікчемність через покарання, то чому покарання має характер заподіяння реального збитку і страждання злочинцю, чи не достатньо просто констатувати факт нікчемності? Навіщо потрібне покарання, якщо злочинець визнав свою вину і ліквідував розлад злочинної приватної волі з розумною загальною волею? *[5, с. 114]*.

Почуття вини є свідченням емоційної залежності людини від скоєних або не скоєних нею вчинків. Вину слід розглядати як одну з категорій природного права, одну з підстав права взагалі. Однак вина та винність – це водночас і категорії позитивного права. Юридична винність означає певний легітимний статус, який набуває людина в результаті доведеного обвинувачення її в тому чи іншому правопорушенні, злочині. Отже, у Коментарі до Кримінального кодексу України винність розглядається як обов'язкова ознака злочину, що виражає його (злочину) внутрішній психологічний зміст – психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності та її наслідків *[6, с. 33]*. У цій ознаці – «винність» – відбивається найважливіший конституційний принцип – суб'єктивного ставлення до вчиненого, тобто відповідальності суб'єктаз лочинця.

Згідно зі статтями 23–25 Кримінального кодексу України залежно від інтелектуального та вольового змісту психічне ставлення особи до вчинюваного нею діяння закон поділяє на вину умисну і вину необережну *[7]*.

Проте, наприклад, С. Соммер, що розвив у практичній філософії поняття «моральна фізика», взагалі не схильний визнавати «неумисний злочин», «вину з необережності», «обмежену ступінь вини» тощо. Як в юриспруденції незнання закону не звільняє від відповідальності за його порушення, так, на думку С. Соммера, не можна виправдовувати людину, якщо вона не розуміє, що відбувається у глибинах її підсвідомості, тому що незнання є відносним. Завжди існує відповідна ступінь усвідомленого наміру. Отже, абсолютно безвинних, на думку моралiста, не існує *[3, с. 152]*. Також закон розцінює бездіяльність, що привела до негативних наслідків, як різновид правової вини, оскільки це свідомий умисний акт волі людини. Елементом об'єктивної сторони злочину може виступати і бездіяльність як свідомий вольовий акт поведінки людини *[7, с. 480]*.

Водночас вина є умовою відповідальності як громадян, так і юридичних осіб. Проте сьогоднішня деконструктивна мораль відчуває кризу відповідальності. Так, С. Соммер услід за Х. Ортега-і-Гассетом відмічає «повстання мас» як актуальний і найвагоміший чинник сучасності *[3, с. 35]*. На його думку, етап повстання мас змінюється тиранією мас. Притаманні останній недорозвинута індивідуальність і психічна неповноцінність представників юрби сприяють розвитку безвідповідальності, оскільки юрба анонімна і як наслідок безвідповідальна. Саме це і є одна з головних причин, що несвідомо ваблять людину до юрби. Натовп надає людині низку приємних можливостей, що заохочують її тваринні інстинкти, звільняє від моральних заборон та від пригнічення власних бажань за відсутності почуття вини. За подібного психічного самогубства абсолютні моральні норми і цінності зникають взагалі, і особа більш не відчуває загрози покарань з боку суспільства або права *[3, с. 37–39]*. Той факт, що вина не відома буденній свідомості (на моральному рівні), веде до того, що невідомою вина стає і свідомості правовій (на рівні суспільно-правових, політичних відносин).

Юридична термінологія не відокремлює поняття «винність» від поняття «вина». В юриспруденції вина набуває етимологічних особливостей лише залежно від галузі права (кримінальне, міжнародне, цивільне), де тлумачення вини фізичної чи юридичної особи вказує на об'єктивні умови її діяльності чи бездіяльності. Правова інтерпретація вини обмежується вказівкою на «суб'єктивне, психічне ставлення особи» до власних дій та їх наслідків. При цьому вина виступає як така, що визнається обвинувачуваною особою автоматично і синхронно із легітимним доведенням вини особи в ході судового процесу.

Таким чином, відверто моральне поняття вини виявляється у правовому контексті практично позбавленим свого емоційного, інтимного,

глибоко морального змісту, який інтуїтивно наближує його до понять розкаяння, спокути, сорому, сумління, відповідальності. Якщо в процесуальному праві вина – це результат раціонального, аргументованого та неспростовного доведення, то в етиці вина – це продукт внутрішнього відчуження і самоаналізування, критичного самооцінювання особи. Бути визнаним винним і визнати себе винним – не одне і те саме.

Література

1. Этика. Мишаткина Т. В., Бражникова З. В., Мушинский Н. И. и др.; под ред. Т. В. Мишаткиной. Минск: Новое знание, 2004. 509 с.
2. Гусейнов, А. А., Апресян Р. Г. Этика. А. А. Гусейнов, Р. Г. Апресян. М.: Гардарики, 2004. 472 с.
3. Соммер, С. Д. Мораль XXI века. Пер. с исп. М.: Изд. Дом «София», 2004. 528 с.
4. Камю, А. Размышления о гильотине. Кестлер А., Камю А. Размышления о смертной казни; пер. с франц. А.И. Любжина, П.И. Проничева. М.: Праксис, 2003. 272 с.
5. Потребчук, А. Справедливість покарання. *Філософська. думка. 2005. № 5.* С. 111–123.
6. Кримінальній кодекс України: науково-практичний коментар. Баулін Ю. В., Борисов В.І., Гавриш С.Б. та ін.; за заг. ред. В.Т. Маляренка, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Вид. 2–ге, перероб. та доп. Харків: ТОВ «Одіссей», 2004. 1152 с.
7. Великий енциклопедичний юридичний словник. За ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: ТОВ «Юрид. думка», 2007. 992 с.

Ірина АНДРУСЯК
airyna2016@gmail.com

ЮРИДИЧНА ТЕХНІКА В ЗАКОНОДАВЧОМУ ПРОЦЕСІ

Головним призначенням законодавства є вираження та організація його норм без порушення внутрішньої єдності, та укладення в систему, як множину взаємопов'язаних елементів. Важливим у законотворчому процесі є застосування методів юридичної техніки. За визначенням науковця І.Д. Шутака, юридична техніка - це галузь знань про правила ведення юридичної роботи та створення в її процесі різних юридичних документів, письмового окреслення змісту нормативно-правових актів, оформлення юридичних документів, вираження правового аналізу юридичних прав і обов'язків тощо *[1, с. 3]*.

Творцем поняття «юридична техніка» вважають німецького правознавця Рудольфа фон Єринга (1818-1892). Предметом його

дослідження були сутність та основні закони юридичної техніки. Теорію юридичної техніки правознавець вибудував на основі спостережень над римським правом. У своїй науковій роботі, присвяченій створенню юридичних конструкцій, Єринг зазначав, що зародки юридичного методу знаходяться у праві різних періодів, а юридичне мистецтво бере свої витоки ще від давньо-римського права. На думку вченого, юридична техніка займає визначне місце у юридичній освіті, адже мислення юридичне і мислення не-юридичне знаходяться між собою в крайньому протиріччі. Єринг акцентував на тому, що юридична освіта виходить далеко за рамки якого-небудь окремого місцевого права, тут зустрічаються як на нейтральній, міжнародній території юристи всіх рас з різними мовами спілкування. Цікавим є міркування вченого, що справжні юристи всіх країн і всіх часів спілкуються на одній мові, яка базується на юридично-логічній послідовності *[2, с. 17-23]*.

Сучасна юридична техніка поділяється на *законодавчу*, техніку *систематизації* законодавства та техніку *правозастосування* нормативно-правових актів. У монографії присвяченій законопроектуванню, автори О.Л. Копиленко та О.В. Богачова зазначають, що законодавча техніка передбачає формування ідеї закону, яка слугує «поштовхом» для початку роботи над законопроектом і в основі має інформацію суспільного значення. Наступним елементом законодавчої техніки вчені виділяють концепцію закону, наголошуючи, що саме концепція слугує визначенню цілей створення закону або нормативно-правового акту. На цій стадії роботи, як вважають автори монографії, важливо провести порівняльний аналіз зарубіжного законодавства, розглянути міжнародні договори та загальновизнані норми міжнародного права, що регулюють відповідні відносини. В зміст поняття «концепція закону» вчені вкладають такий перелік суттєвих ознак, як аналітична нормативна модель з варіантами правової поведінки, приблизною структурою законопроекту, можливими наслідками та оцінкою ефективності дій закону *[3, с. 42-49]*.

З наведеного вище виникає запитання, чи існує відмінність між поняттями «юридична техніка» та «законодавча техніка»? Між вченими ведуться певні суперечки щодо тотожності чи відмінності цих понять, однак більш обґрунтованими є міркування про підпорядкованість законодавчої техніки щодо юридичної. Так, Н. Гунько в статті «Загальна характеристика законодавчої техніки» досліджуючи співвідношення понять юридична техніка, правотворча техніка, законодавча техніка доходить до висновку, що законотворча техніка – це різновид правотворчої техніки, яка, своєю чергою, є одним із видів більш широкого поняття – юридичної техніки *[4, с. 6]*.

Однією з вимог законодавчої техніки є логічне слідування. В основі логічного слідування законодавчої техніки закладено закон суперечності. Саме цей закон визначає, що з двох суджень, в одному з яких щось стверджується, а в другому це саме, в той же час і в тому ж відношенні заперечується, не можуть бути одночасно істинними *[5, с. 60]*. Текст закону має бути вільним від суперечностей самому собі. Суб'єкт в нормах права має чітко окреслюватись предикативною характеристикою. Порушення логічних вимог призводить до неадекватності тлумачення.

Діяльність юридичної техніки окреслюється двома цілями - якісне спрощення права і застосування права до конкретного випадку. Тут, варто звернутись до міркувань вище згаданого Рудольфа фон Єринга. Якісне спрощення права він називав законом ощадності і вважав, що юриспруденція, яка не зрозуміє цей закон, тобто не зможе економно обходитись з матеріалом, буде розчавлена збільшуючою масою останнього і загине від особистого багатства. Єринг пропонує наступні технічні операції, щоб уникнути надмірного пересичення матеріалом:

- розкладання усього матеріалу або зведення його до простих складових частин;
- логічна концентрація матеріалу;
- систематична класифікація матеріалу;
- юридична термінологія;
- вміле використання наявного матеріалу.

Варто зупинитись більш детально на трактуванні юридичної термінології вченим. Єринг схилявся до технічної мови вираження права, зокрема до застосування латині. Абсолютно не сприймав використання виразів буденного життя для полегшення не-юристам розуміння права. Вважав, що використання замість латинських слів culpa, dolus німецьких слів не полегшить пересічному населенню розуміння права *[2, с. 29-40]*.

Сьогодні спостерігається інтерес з боку науковців до юридичної техніки. Академік НАПрН України В.В. Комаров серед компетентнісних підходів у сфері вищої юридичної освіти акцентує на юридичній техніці. Вчений, зокрема, зазначає, що ядром стандарту юридичної освіти за освітньо-кваліфікаційним рівнем "бакалавр" мають бути: теорія права; конституційне право та права людини; адміністративне право та адміністративний процес; цивільне право та цивільний процес; кримінальне право та кримінальний процес; міжнародне публічне право та право Європейського Союзу; юридична деонтологія; юридична методологія та юридична техніка (правничі дослідження, аналіз та письмо тощо) *[6, с. 11]*.

Завдяки практичному спрямування юридична техніка може стати потужним інструментарієм в діяльності юриста. Автори одноіменного навчального посібника І.Д. Шутак та І.І. Онищук, стверджують, що юридична техніка сприяє зближенню з іншими країнами в юридичній сфері. У майбутньому правила юридичної техніки ставатимуть загальними для багатьох країн *[7]*. Видається вкрай актуальним наукове дослідження юридичної техніки та подальших наукових розробок в цій галузі.

Література

1. Шутак І.Д. Юридична техніка: доктринальні аспекти. *Юридична техніка: доктринальні основи та проблеми викладання:* [тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції (м. Харків, 30 вересня – 1 жовтня 2015 року)] / за ред. проф. В.В. Комарова та І.Д. Шутака. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2015. 178 с.
2. Рудольф фон Иеринг: Юридическая техника / Сост. А.В. Поляков. М.: Статут, 2008. 231 с.
3. Законопроектування / О.Л. Копиленко, О.В. Богачова та ін.; за ред.: О.Л. Копиленка, О.В. Богачової. К.: Реферат, 2010. 176 с.
4. Гунько Н. Загальна характеристика законодавчої техніки. National law journal: theory and practice. August, 2019. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/4/part_1/4-1.pdf
5. Андрусяк І.П. Логіка: конспект лекцій для студентів спеціальності «Право». Львів: Видавництво львівської політехніки, 2017. 96 с.
6. Комаров В.В. Основоположні проблеми вищої юридичної освіти у парадигмі компетентнісного підходу. *Юридична техніка: доктринальні основи та проблеми викладання:* [тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції (м. Харків, 30 вересня – 1 жовтня 2015 року)] / за ред. проф. В.В. Комарова та І.Д. Шутака. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2015. 178 с.
7. Шутак І.Д., Онищук І.І. Юридична техніка: навчальний посібник для вищих навчальних закладів. Івано- Франківськ,2013. 496 с.

Анастасія БАРАН
NastyaBaran@i.ua

ПРАВОВЕ СТИМУЛЮВАННЯ, ЯК ФОРМА ЕФЕКТИВНОГО ВПЛИВУ ДЕРЖАВИ НА ПРАВОВУ КУЛЬТУРУ ОСОБИСТОСТІ

В останні роки інтерес до проблем правового стимулювання значно зріс. Сучасна держава вимагає адекватних правових засобів соціального

впливу, механізм дії яких направлений на кореляцію у першу чергу свідомості, правової культури особистості, а не подолання чи відновлення наслідків вчиненого діяння. Всі дослідники так чи інакше пов'язують правове стимулювання із процесом заохочення, мотивації. Заохочувальна роль стимулювання полягає в тому, що воно виражає суспільне визнання того сценарію поведінки, який обраний особою і втілюється нею в життя. Переживаючи почуття задоволення, людина відчуває прилив бадьорості та енергії, впевненість у власних силах і подальшому русі вперед. Таким чином стимулювання сприяє розвитку і закріпленню позитивних рис не тільки в поведінці, а й в характері. Уміло застосовані стимулювання не лише піднімають настрій, стимулюють позитивні вчинки, а й розвивають почуття людської гідності. Правові стимули містять в собі можливості для максимально повного задоволення інтересів суб'єктів *[3, с. 56]*.

Здійснюючи дослідження, в першу чергу, варто звернути увагу на визначення такої юридичної категорії, як «правовий стимул». На думку ряду дослідників, правовий стимул – є правове спонукання до законослухняної діяння, що створює для задоволення власних інтересів суб'єкта режим сприяння О.В. Малько терміном «правове стимулювання» позначає міру та форму юридичного схвалення заслуженої поведінки, в результаті чого суб'єкт такої поведінки винагороджується, для нього настають сприятливі наслідки *[4, с. 60]*.

Отже, стимулювання як засіб правового впливу на поведінку суб'єктів права – це вид правового заохочення, що спрямований на спонукання суб'єктів права на усвідомлене сумлінне виконання ними своїх обов'язків та досягнення соціально-корисних результатів, що перевищують звичайні вимоги.

Надавши визначення правового стимулювання, для повного розуміння сутності цього юридичного явища, на нашу думку, слід розглянути ознаки цього процесу. Найбільш загальні ознаки реалізації правових стимулів полягають в тому, що вони: повідомляють про розширення обсягу можливостей, свободи, бо формами прояву правових стимулів виступають суб'єктивні права, законні інтереси, пільги, привілеї, імунітети, надбавки, доплати, компенсації, заохочення, рекомендації; спрямовані на задоволення потреб та інтересів; спонукають до активних дій, зацікавлюючи особу в досягненні стимулюючого результату; висловлюють собою та забезпечують позитивну правову мотивацію; дають можливість вибору варіанта правомірної поведінки; виступають як суб'єктивним (внутрішнім), так і об'єктивним (зовнішнім) фактором, який спонукає до дії і впливає на інтереси особи; можуть виражатися як у позитивних, так і в негативних правових засобах впливу; пов'язані зі сприятливими умовами для здійснення власних інтересів особистості, так

як виражаються в обіцянці або надання цінностей, а іноді у скасуванні або зниженні міри позбавлення цінностей (наприклад, скасування або зниження міри покарання є стимул); спрямовані на впорядковане зміна суспільних відносин, виконують функцію розвитку соціальних зв'язків; слугують ефективним засобом впливу на поведінку особи з боку інших осіб, суспільства, держави; інформують про наслідки правомірної поведінки; припускають підвищення позитивної активності *[2, с. 290]*.

Визначивши поняття і основні ознаки правового стимулювання, ми можемо визначити основну його мету. В загальному розумінні мета – це те, до чого прагнуть, що потрібно здійснити. Виходячи з такого загального розуміння мети, можна сказати, що правові стимули, будучи спонукаючою причиною до дій у кінцевому результаті передбачають отримання особою відповідних благ. Отже мета правових стимулів зумовлюються потребами та інтересами як особи, так і суспільства. Саме мета, стає стимулом до дії, виступає у якості причини виникнення відповідної поведінки особи *[1, с. 25]*.

Мета правових стимулів полягає в тому, щоб визвати мотивацію, направлену на соціально активну поведінку, на високий результат дій, на забезпечення самостійності, свободи особи, на проявлення ініціативи, творчості, заповзятливості.

Мета та об’єктивна необхідність у використанні правових стимулів, – на думку О.В. Малька, – полягає в тому, що у суспільства та держави існує потреба в соціально-корисній і активній поведінці суб’єктів права у різних сферах життєдіяльності:

1) соціально-економічної (підприємницька, трудова діяльність, конкуренція, вкладення інвестицій, впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво, підвищення якості продукції і т.д.);

2) духовно-творчої (наукова, виховна, педагогічна, культурна діяльність і т.д.);

3) політико-юридичної (виборча, правова активність, участь громадськості в управлінні справами громадянського суспільства і держави, в охороні порядку, профілактична діяльність, виправлення і перевиховання засуджених і т.п.) *[4, с. 84]*.

Такі потреби й створюють передумови для встановлення у законодавстві відповідних правових стимулів, призначення яких – впливати на поведінку суб’єктів в необхідному для суспільства та держави напрямі, спонукати особу діяти належним чином.

Література

1. Калюжний Р. А., Лапка О. Я., Пікуля Т. О. (2013). Правові стимули в механізмі правового стимулювання: монографія. Київ: Леся. 204 с.

2. Кельман М.С., Мурашин О.Г., Хома Н.М. (2003). Загальна теорія держави та права: Підручник. Львів: "Новий Світ–2000". 584 с.
3. Красовська В. Г. (2009). Дія правових стимулів та обмежень в механізмі правового регулювання. *Часопис Київського університету права.* № 1. С. 55–60.
4. Малько О. В. (2004). Стимулы и ограничения в праве: монография. М.: Юристъ. 250 с.

Павло БІЛИК
Pavlo.B.Bilyk@lpnu.ua

РОЛЬ ІНТЕГРАТИВНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРАВОСВІДОМОСТІ В СТРУКТУРИЗАЦІЇ СИСТЕМИ ПРАВА

Парадигмою сучасної правової науки є виокремлення галузей права через предмет і метод правового регулювання. Характеристика предмета правового регулювання, а відтак, і галузі права, передусім залежить від структуризації тих суспільних відносин, які виникають у реальному житті на певному історичному етапі. У свою чергу, структуризація суспільного життя відбувається залежно від необхідності та реалізованого способу виробництва, обміну й споживання, механізму господарювання, форм власності, рівня державного втручання (чи регулювання) в економічні відносини *[5, с. 31]*. Це означає, що хоч кристалізація галузей права абсолютно відбувається в площині правової доктрини, утім важливо розуміти, що вона теж обумовлена значною низкою неюридичних детермінант, які трансформуються у правовий рівень саме через правосвідомість.

Тому, група економічних і соціальних відносин, до того етапу як стати предметом правового регулювання, виділяються із усього масиву соціальних зв'язків й зіставляються у свідомості індивідів з їх фактичним упорядкуванням на офіційному та неофіційному рівні. Зауважимо, що кінетика окремих із них є настільки нелінійною, що фактичні (неофіційні) норми значно переважають за кількістю, а подекуди і за якістю.

Тобто, для формування нової галузі права певні суспільні відносини повинні сприйматися особами як досить поширені, аналогічні та такі, які вимагають законодавчого врегулювання. І тільки після цього набуває резону підведення наукової аргументації під формування нової галузі права. По-іншому це виглядає штучним і втрачає будь-який праксеологічний аспект.

Також уваги заслуговують і зміни в усвідомленні змісту категорії «предмет регулювання». Здебільшого, коли говорять про суспільні відносини, то мають на увазі економічні відносини, які становлять базис

суспільства. Утім поняття суспільних відносин значно ширше й включає всі відносини людей у суспільстві *[6, с. 103]*. Предметом ж правового регулювання є не всі, а виключно найбільш вагомі, найзначущі. Безперечно, що і сама категорія «найзначущі суспільні відносини» є оціночною, у зв'язку з чим вона повинна бути усвідомленою та сформованою розумово на основі соціально-економічних детермінант.

Окрім того, лише всередині минулого століття знаменитий теоретик права С. Алєксєєв відзначав, що «до предмету правового регулювання не вводяться техніко-економічні відносини, пов'язані безпосередньо із продуктивними силами» *[7, с. 100]*. Еволюція економічних відносин істотно вплинула на цю аксіому, аргументом чого виступають Правила ISO або правила захисту інформації в ЕОМ (комп'ютерах), а теж їх системах, мережах.

З огляду на викладене, інтегративні властивості правосвідомості проявляють себе в структуризації системи права на базисі переведення предмета правового регулювання з побутового рівня (фактичні суспільні відносини) на доктринальний, що пізніше втілюється на нормативному рівні (приміром, у процесі кодифікації) та підлягає реалізації, що становить вже зміст юридичної практики.

Значущість правосвідомості у визначенні методів правового регулювання як галузоутворюючого критерію важко переоцінити. Бо власне домінування певних засобів впливу, і характеризує ставлення більшості соціуму до права як такого. Абстрагуючись від того факту, що окремі галузі права узвичаєно ґрунтуються на імперативному методі регулювання суспільних відносин, необхідно визнати тенденцію до розширення використання інших методів, яка стає дедалі наочнішою у західних демократичних державах.

У наукових розвідках пострадянського простору у цій площині стали висвітлюватися положення про те, що «у демократичному суспільстві домінують галузі права із диспозитивними методами регулювання, а в тоталітарних та авторитарних країнах більшу цінність мають галузі з імперативним регулюванням» *[8, с. 305]*. Сучасність визначається й розширенням меж використання інших методів регулювання (крім імперативного) у певних галузях права.

Втім окреслена тенденція, на жаль, мало простежується в Україні, а відтак застосування імперативних методів регулювання є домінуючим. Зрідка здійснюється спроба законодавця нібито надати адресату норм права більше свободи внаслідок значно широкого використання відносно визначених норм. Необхідно засвідчити, що це по-справжньому не змінює основного методу регулювання, а тільки призводить до заміни понять.

Дослідниця І. Заморська, здійснюючи спробу співвіднесення диспозитивних та відносно визначених норм права, висновує, що, попри всю близькість (а в багатьох випадках й почасти тотожність) цих категорій, диспозитивні норми права віддзеркалюють внутрішню сутність особливого типу врегульовуваних правом суспільних відносин, що базуються на юридичній свободі суб'єктів правовідносин та є вивідними від диспозитивного методу правового регулювання. Натомість відносно визначені норми права відображують зовнішню форму закріплення та вираження особливого виду норм права, що визначають нормативно окреслену свободу вибору сторонами правовідносин певного варіанту поведінки. Відносно визначені норми права є вивідними від внутрішньої структури норм права та видів її структурних складників *[9, с. 11]*. Вони надають точніше уявну, ніж реальну свободу вибору суб'єктам правовідносин, що теж може мати місце та бути, безсумнівно, корисним з урахуванням мети правового регулювання.

Втім структурованість та зрозумілість нормативних регуляторів, себто й їх розумово-емоційна перцепція, безпосередньо залежить і від застосовуваного правотворцем методу правового регулювання з його виразною кристалізацією в усвідомленні як законодавця, так і адресата правового припису, що, відповідно, накладатиме відбиток на правову поведінку.

Вартий уваги ще один аспект, який полягає в дуже обмеженому застосуванні у вітчизняній юриспруденції заохочувального методу регулювання суспільних відносин, при тому що у США, Канаді, країнах Західної Європи, навіть в кримінальному та адміністративному праві правові засоби, котрі визначають даний метод, використовуються значно ширше, не просто надаючи особі свободу вибору, а мотивуючи правомірний варіант поведінки або ж навіть виправлення після неправомірної. Так, О. Варич робить акцентує на ролі договірно-заохочувального методу регулювання економічних відносин, сутністю якого є нормативно-встановлене стимулювання діяльності суб'єктів економічних відносин, який відповідає не тільки правовим вимогам, але і вимогам, встановленим за погодженням сторін на договірних засадах *[10, с. 7]*.

Україна взяла напрям на застосовування переважно імперативних підходів у регулюванні, і ця тенденція, на жаль, залишається незміною навіть з урахуванням здійснюваних реформ. Разом з тим, доведеною багатьма науковцями є спосібність заохочувального та диспозитивного методів впливати на сприйняття права як нерепресивного засобу, збільшувати зацікавленість соціуму у правомірній поведінці, що виразно показують інтегративні можливості правосвідомості в контексті вибору

методів правового регулювання та з урахуванням їх властивості галузоутворюючого компонента.

Незважаючи на те, що питання предмета та методу правового регулювання як основних критеріїв виокремлення галузі права зостаються класикою правничої науки, зрідка вже озвучуються думки про доцільність запровадження додаткових критеріїв, а саме: спеціальний понятійний апарат, особливий суб'єкт відносин, особливий об'єкт правового регулювання *[11, с. 74]*; галузеві функції *[12, с. 52];* галузеві юридичні процедури *[13, с. 44]* і навіть наявність специфічної мети нормативного утворення *[14, с. 179-180]*. Це наштовхує на думку про формування як галузей права, так і критеріїв для їх виокремлення передусім на рівні правосвідомості. Передумови для цього лежать у площині фактичних суспільних відносин, а результатом виступають суто юридичні наслідки нормативного рівня та рівня правничої практики.

Попри доволі всеохоплюючий аналіз структуризації системи права у вітчизняній юридичній доктрині, на сучасному етапі є очевидною необхідність переосмислення певних парадигм юриспруденції, що проглядається у зміні акцентів загальновизнаних критеріїв поділу права на галузі, а теж зокрема в обґрунтуванні доцільності їх розширення.

Література

1. Дуднік Р. М. Ознаки галузей українського права. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* 2015. Вип. 2. Т. 1. С. 29–32.
2. Строгович М.С. Уголовно-процессуальное право в системе советского права. *Советское государство и право.* 1957. № 4. С.55–66.
3. Алексеев С.С. О теоретических особенностях классификации отраслей советского права. *Советское государство и право.* 1957. № 7. С.31–38.
4. Бабенко А.Н. Аксиологические причины правотворческих ошибок. *Правотворческие ошибки: понятие, виды, практика техника устранения в постсоветских государствах:* материалы Межд. науч.-практ. круглого стола (29–30 мая 2008 г.). М.: Проспект, 2009. С. 304–326.
5. Заморська Л.І. Відносно визначені норми права: поняття, структура, функції: автореф. дис. ... канд. юрид наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права історія політичних і правових учень. Одеса, 2009. 24 с.
6. Варич О.Г. Економічні функції сучасної держави: природа, зміст, тенденції розвитку в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права історія політичних і

правових учень»; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2006. 22 с.
7. Ганеев Р.Р. О сущности градостроительного права и его связях с гражданским правом. *Евразийский юридический журнал.* 2010. № 2(21). С.11–19.
8. Васильев В.В. Функции гражданского права как системообразующий фактор отрасли. *Право и государство: теория и практика.* 2011. № 6. С.23–29.
9. Челышев М.Ю. О комплексных правовых отраслях. *Проблемы права.* 2007. № 15. С.11–17.
10. Асадов А.М., Драхенберг Т.В. К вопросу о телеологическом критерии дифференциации системы российского права. *Проблемы права.* 2012. № 2. С.23–29.

Любов ВАТАМАНЮК
lyubof13@gmail.com

КОНЦЕПЦІЯ ПРАВОСУДДЯ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ: ОСНОВНІ АСПЕКТИ

Правосуддя перехідного періоду – наукова дисципліна, що охоплює судові та позасудові процеси і механізми, пов'язані зі спробами суспільства подолати спадщину великомасштабних порушень прав людини. Правосуддя перехідного періоду – це комплекс заходів, пов'язаних з систематичними або масовими порушеннями прав людини, який забезпечує відшкодування жертвам порушень, а також створює можливості або сприяє трансформації політичних систем, конфліктів та інших умов, які, можливо, лежали в корені зловживань.

Таким чином, правосуддя перехідного періоду, при розгляді минулих систематичних або масових порушень, переслідує дві мети. Перша мета – забезпечити певний рівень правосуддя для жертв. Друга мета полягає в зміцненні можливостей для миру, демократії і примирення. Для досягнення цих двох цілей, заходи правосуддя перехідного періоду часто поєднують в собі елементи кримінального, відновного та соціального правосуддя *[1, с. 128]*.

Перед постконфліктним суспільством стоїть як мінімум п'ять завдань: забезпечити перехідний правосуддя, справедливість у розподілі благ, матеріальне благополуччя, участь і світ. Хоча ці завдання концептуально самостійні, вони пов'язані один з одним. У процесі виправлення минулої несправедливості перехідне правосуддя несе з собою ідею концептуалізації розвитку, що корениться в перетворенні суспільства, а не налаштовує просто на якусь технократичну діяльність.

Правосуддя перехідного періоду не є особливою формою правосуддя. Це, скоріше, правосуддя, адаптоване до унікальних умов в суспільстві, що переживає перехід від часу, коли порушення прав людини були нормальним станом справ. У деяких випадках, цей перехід відбувається раптово і має очевидні і серйозні наслідки. В інших випадках він може тривати багато десятиліть.

Правосуддя перехідного періоду вперше з'явилося в кінці 1980-х - початку 1990-х років, у відповідь на політичні перетворення в Латинській Америці та Східній Європі і потреба в правосудді, що виникла в ході цих перетворень. У той час, правозахисники та інші люди намагалися вирішити питання про те, як ефективно вирішити проблему, що стосується систематичних зловживань при колишніх режимах, але при цьому зміцнити і не зірвати поточні політичні перетворення. Оскільки ці зміни часто називалися «переходом до демократії», цю нову міждисциплінарну область стали називати «перехідне правосуддя» або «правосуддя перехідного періоду». Заходи правосуддя перехідного періоду, як правило, включали переслідування лідерів режиму, ініціативи, пов'язані з гласністю, такі як відкриття державних архівів і створення офіційних комісій по встановленню істини, введення програм по відшкодуванню збитків жертвам, а також перевірка державних службовців, особливо (але не виключно) співробітників сил безпеки *[2, с. 19]*.

Правосуддя перехідного періоду виникло як частина визнання ідеї, що рішення проблем, що стосуються систематичних або масових порушень, вимагає особливого підходу, як ретроспективного, так і перспективного: метою заходів правосуддя перехідного періоду є не тільки відшкодування жертвам, але й запобігання появи таких жертв в майбутньому. У довгостроковій перспективі, заходи правосуддя перехідного періоду повинні сприяти миру, демократії і примирення, які необхідні, щоб запобігти систематичні або масові порушення прав людини.

У перехідний період право, як і держава, набуває такі риси і особливості, які докорінно відрізняють його від всіх інших правових систем, що розвиваються в звичайних умовах. Поява їх пов'язана з тими ж об'єктивними і суб'єктивними факторами, які зумовлюють специфіку державного механізму в перехідний період. Різниця полягає лише в тому, що на природу, характер і форми прояву права в даний період особливий вплив роблять не тільки суто соціальні, економічні, ідеологічні та інші їм подібні фактори, але і чисто державні феномени.

В якості основних критеріїв періодизації перехідного стану держави і права при цьому виступають: 1) рівень завершеності формування системи органів державної влади, що відповідає типологічній характеристиці

нового конституційного ладу; 2) рівень громадянської злагоди; 3) рівень стабільності суспільних відносин нового типологічного характеру після відповідного державно-правового впливу.

Початковий етап розвитку правової системи в перехідний період, також як і розвитку держави, включає в себе ряд таких цілком певних дій нової влади, як реальне заволодіння головними важелями державної влади; декларування основних принципів стратегії корінних перетворень; демонтаж найбільш опозиційних і нежиттєздатних інститутів колишнього ладу; закладання основ нової правової системи; формування нових, переважно тимчасових органів перехідною влади і ін. Своєрідний характер права, його власність відіграє важливу роль в усіх можливих стратегіях поводження з минулим *[3, с. 188]*.

Другий етап розвитку правової системи, а разом з нею і інших соціальних систем, включаючи державну, в перехідний період характеризується, але на думку дослідників, проведенням таких заходів, як скасування більшості раніше створених тимчасових і надзвичайних органів держави, вжиття заходів до досягнення в суспільстві громадянської злагоди, проведення виборів в центральні та місцеві органи державної влади, прийняття «перехідною» конституції і ін.

Третій етап розвитку правової системи в перехідний період – етап сталого її функціонування – є заключним етапом еволюції державно-правової системи перехідного періоду. Він передбачає організаційне оформлення органів перехідною влади знизу доверху за допомогою вільних виборів; функціонування перехідної держави в умовах реальної можливості здійснення державного суверенітету; відносна громадянська злагода з приводу направлення подальшого розвитку суспільства; подолання найбільш небезпечних наслідків системної кризи, включаючи запобігання загрозі розпаду країни; закінчення військових конфліктів, якщо такі мали місце всередині країни і за її межами, за участю збройних сил цієї держави; помітне економічне зростання, що супроводжується реальним поліпшенням матеріального становища населення при збереженні в перехідному суспільстві ознак кризи; тривалий, безперервний розвиток перехідної держави в рамках обраного стратегічного курсу корінних перетворень без ексцесів повернення до колишньої парадигмі розвитку і ін.

Поряд з цим заключний етап розвитку правової і державної систем в перехідний період знаменується також, в силу самої їх початкової природи і логіки їх подальшої еволюції, прагненням державної влади не тільки до подальшого закріплення правових основ великого, «олігархічного» капіталу, його остаточної легалізації, але і до забезпечення йому, в тому числі за допомогою «незалежних» засобів

масової інформації, широкої соціальної підтримки і «всенародного» визнання, його легітимації *[4]*.

Правосуддя перехідного періоду сьогодні – дуже широка і різноманітна область. По мірі розвитку, правосуддя перехідного періоду стало йти рука об руку з рухами за соціальну справедливість, вирішення конфліктів, миробудівництво, збереження історичної пам'яті і т.п *[5]*.

За останні двадцять років правосуддя перехідного періоду розширилося і диверсифікувалося, а також придбало надійні підстави в міжнародному праві. Одне з правових підстав правосуддя перехідного періоду веде свій початок від рішення Міжамериканського суду з прав людини у справі Версалес Родргес проти Гордурасу, в якому Міжамериканський суд постановив, що всі держави мають чотири фундаментальних, або мінімальних, зобов'язання в галузі прав людини, а саме: вживати розумних заходів для запобігання порушень прав людини; проводити серйозне розслідування скоєних порушень; застосовувати відповідні санкції до осіб, винних у порушеннях, надавати відшкодування жертвам порушень.

Суть цього рішення була явно підтверджена подальшими рішеннями суду і неявно підтверджена і схвалена судовою практикою Європейського суду з прав людини і рішеннями договірних органів ООН, таких як Комітет з прав людини. Крім того, ці зобов’язання були безпосередньо включені в багато важливі документи ООН, такі як доповіді спеціальних доповідачів ООН по боротьбі з безкарністю 1997, 2004 і 2005 років, і доповідь Генерального секретаря 2004 року по питань верховенства права та правосуддя перехідного періоду в конфліктних і постконфліктних суспільствах. Створення в 1988 році Міжнародного кримінального суду також мало велике значення, оскільки статут цього суду закріплює життєво важливі зобов’язання держави щодо боротьби з безкарністю і поваги прав жертв *[6]*.

Отже, концепція правосуддя перехідного періоду є відносно новою. Вектор руху транзитивного режиму направлення в бік відновлення соціальної справедливості, довіри між конфліктними колись групами, налагодження нових мирних стосунків – загалом на створення нової спільної ідентичності. Транзитивне правосуддя містить в собі комплекс методів, що спрямовані на відновлення справедливості та захист прав жертв, що постраждали в наслідок минулих порушень прав людини під час збройного конфлікту або режимів. Це потрібно, щоб повернути довіру не лише до верховенства права відновлення довіри та звернути увагу на те, що складові перехідного правосуддя потрібно використовувати в комплексі, інакше це перетвориться на приховування симптомів і буде зовсім не ефективним для «лікування» всієї системи.

Література

1. Golovko L. L'evolution de la justice en Russie: routine des reformes ou transition eternelle? *Revue Est Europa, numero special.* 2014. No. 1. P. 126–132.
2. Рабінович П., Венецька О. Міжнародні стандарти прав людини: загальні ознаки, поняття. *Вісник Академії правових наук України.* 2012. № 4. С. 18–28.
3. Чарнота А. Про яскравий випадок невизначеності, або Правосуддя перехідного періоду і верховенство права. Пер. з англ. Д. Вовк. *Філософія права і загальна теорія права.* 2013. № 2. С. 185–193.
4. Волеводз А.Г., Волеводз В.А. Современная система международной уголовной юстиции: понятие и множественность институциональных моделей. *Международное уголовное право и международная юстиция. 2008. № 3.* С. 3–13.
5. Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні. За заг. ред. А.П. Бущенка, М.М. Гнатовського. Київ: «РУМЕС», 2017. 592 с.
6. К вопросу о понятии политического преступления и политической преступности. *Политическая криминология. Вестник научных трудов.* Нижнекамск, 2005. С. 3–44

Назар ГУК
huk1998@gmail.com

СУДОВА ВЛАДА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПРАВОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Звертання до проблем судової влади у розрізі глобалізаційних питань пов'язане насамперед із проблемою збереження національного суверенітету. Владні втручання з боку міжнародних спільнот здатні знівелювати національну самобутність: «у глобальній системі, елементи якої все більш залежні одна від одної, здійснення владних повноважень шляхом прийняття рішень, здійснення тих чи інших дій… виконавчих органів влади на одному континенті, можуть мати істотні наслідки для народів….» *[1, с. 32]*. Це все здатне призвести до обмеження національного суверенітету, що тягне за собою зміну соціального статусу судової влади в державі, яка має підкорятися вимогам норм міжнародного та європейського права, а також враховувати діяльність і рішення Європейського міжнародного суду з прав людини. Міжнародні судові органи особливо із захисту прав людини набувають у сучасному світі значення ефективного засобу позасистемного контролю національної судової влади. На думку

відомого філософа В. Межуева, глобалізація в контексті модернізаційних змін, які націлені на підвищення культурно-цивілізаційного рівня зі збереженням національної незалежності, для багатьох держав має безальтернативну форму, оскільки передбачає «обміняти свій національний суверенітет на право входження» в якісь спільноти чи союз, на «право вважатися цивілізованою країною» *[2, с. 363]*.

Глобалізація породжує особливі форми наднаціональних об'єднань держав (Європейський Союз, СНД тощо). Правова глобалізація виражається не тільки у кількісних (просторових), але і якісних характеристиках інтернаціоналізації правового життя. Одним з аспектів інтернаціоналізації правового життя є його юридизація, яка результує у посиленні правового нормування основних сфер соціального життя. Тотальна юридизація суспільного життя виявляється у наростанні універсального у нормативноправових стандартах буття сучасного світу. Юридично-глобалізаційні процеси виявляються в:

- інституційній правотворчості, суть якої полягає у зближенні правових систем сучасності на основі єдності їх конституційних цінностей, що яскраво прослідковується у формі міждержавного європейського інтеграційного утворення, яке при всій можливій уніфікації, гармонізації, стандартизації та інтернаціоналізації правопорядків не заперечує цінність національної ідентичності;
- правореалізаційному аспекті – формування наднаціональних юрисдикційних органів із захисту загальновизнаних цінностей. Такими цінностями у сучасному світі визнаються права і свободи людини; утвердження нового типу правової ідеології, правової культури, пов'язане з уніфікацією і зближенням фундаментальних характеристик національних правових культур;
- конституціоналізація загальновизнаних принципів і норм міжнародного права.

Хоча серед сучасних мислителів є і такі, які визнають слабкість новоутворених наднаціональних об'єднань. Зокрема йдеться про позицію Ю. Хабермаса. Вчений вважає незадовільною ту систему європейської єдності, яка склалася. Оскільки, з одного боку, є ЄС, а з іншого, фактично є відсутнім «громадянство» нового об'єднання. Більше того, є «густа сітка наднаціональних організацій», але їх діяльність і політика головним чином вибудовуються як продовження політики національних держав, а конкретно і фактично – як «доручення» керівних політичних і господарських еліт національних держав-членів ЄС. На думку німецького

філософа, європейські утворення мають серйозні юридичні проблеми: наявними є легітимаційні дефіцити, зокрема труднощі із прийняттям загальноєвропейської конституції *[3]*.

В умовах правової глобалізації яскраво виявилася тенденція конвергенції міжнародного і національного права шляхом вироблення та оформлення загальних універсальних цінностей. Процеси правової глобалізації сьогодні з необхідністю вимагають «підлаштування» та «підтягування» національних правових систем (і судової влади кожної окремої держави як елемента політико-правового буття) до конкретних стандартів. У юридичній літературі поняття «принцип» і «стандарт» вживаються як синоніми, підтвердженням чого є, наприклад, позиція В. Бринцева щодо дефініції поняття «стандарти у праві»: «стандарти у праві – сукупність постулатів і принципів, встановлених міжнародними договорами та іншими визнаними більшістю світової спільноти актами» *[4, с. 317]*.

Автор також пропонує визнати принципами (стандартами) судової влади в Україні, такі позиції, як: здійснення правосуддя винятково судом, право на судовий захист, рівність перед законом і судом, правова допомога у процесі вирішення справ у судах, гласність судового процесу, мова судочинства, обов'язковість судових рішень, право на оскарження судового рішення, колегіальний або одноособовий розгляд справ, самостійність судів і незалежність суддів, недоторканість суддів, незмінюваність суддів, суддівське самоврядування, єдність статусу суддів (або єдність судової системи) *[4, с. 337–339]*.

З позицією ототожнення принципів і стандартів ми погодитися не можемо, оскільки вони мають як етимологічну, так і змістовну відмінність, на що є вказівки і у текстах міжнародних документів. Зокрема, у Резолюції ООН 2200 А (XII) від 19 травня 2006 року чітко виділяються принципи як основоположні напрямки та орієнтири в організації діяльності суддів, а під стандартами розуміється чітке слідування встановленим нормам та критеріям у процесі здійснення суддівської діяльності *[5]*.

Однією із спроб запровадження і втілення стандартів здійснення судової влади в Україні була «Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» (2006 року), мета і завдання якої полягали у «вдосконаленні судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів», «забезпечення становлення в Україні судівництва як єдиної системи судового устрою та судочинства, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і гарантує право особи на справедливий суд» (Указ Президента України «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» від 10

травня 2006 р.). Співпраця України з органами й інститутами Ради Європи і Європейського Союзу з питань реформування судової влади має своїм наслідком наближення судової системи України до загальноєвропейських стандартів, що відобразилося у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р.

Значну увагу проблемі міжнародно-правових стандартів у сфері судової влади (в аспекті її незалежності) приділив В. Городовенко. На основі аналізу міжнародно-правових актів щодо організації судової влади, В. Городовенко приходить до висновку про те, що незалежність судової влади як незалежність судової системи обумовлюється виконавчою і законодавчою гілками влади; міжнародні стандарти у сфері судової влади передбачають право особи на незалежний суд, а також незалежність судді у прийнятті судового рішення; судова влада повинна мати реальну матеріально-фінансову незалежність; судді повинні мати особливий статус. До основних стандартів судової влади, які відповідають міжнародним вимогам, автор відносить: нормативне закріплення незалежності судової влади в конституціях і законах; ретельний кадровий відбір у судді: кандидат на посаду судді має бути не лише професійно підготовленим, але і бути носієм високих моральних якостей; розширення політичних і соціальних свобод для суддів; закріплені у нормативно-правових актах соціальних гарантій для суддів; нерозголошення суддями конфіденційної інформації, одержаної у процесі виконання службових обов'язків; адекватне реагування адміністрації та громадськості на скарги, які стосуються діяльності конкретного судді *[6]*.

Національна судова влада є результатом соціально-історичного розвитку ідей вітчизняного правосуддя. Але сьогодні для України вона є і продуктом глобалізації. Функціонування української судової влади соціально та економічно обумовлене національними реаліями. На цей час можна говорити лише про формування стабільної судової влади, яка спиралась би на «середній»клас і стабільну економіку. Важливим моментом є те, що Україна, визнаючи себе частиною світу, який перебуває у процесі глобалізації, не повинна відмовлятися від пошуків власних шляхів побудови національної судової влади, основним завданням якої є забезпечення правової свободи громадян України.

В умовах транзитивності українського суспільства можливе спотворення вже усталених взірців правових інститутів західноєвропейського типу (що не означає відмову від використання досвіду інших країн). Разом з цим необхідними є рішучі кроки у пошуку власного шляху організації судової влади на основі правових і судових практик, які формувалися в Україні століттями.

Література

1. Верещагин В.Ю., Цуканова О.И. Национальная государственность в условиях глобализации. Ростов н/Д.: СКНЦВШ, 2006. 184 с.
2. Межуев В.М. Культура в контексте модернизации и глобализации/ Межуев В.М. Идея культуры. Очерки по философии культуры. Москва, 2006. С. 360–366.
3. Мотрошилова Н. В. Юрген Хабермас о кризисе Европейского Союза и понятии солидарности (2011–2013 гг.). URL: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=836 (дата звернення: 19.11.2020).
4. Бринцев В. Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади. Харків: Право, 2010. 464 с.
5. Бангалорські принципи поведінки суддів. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 19.11.2020).
6. Городовенко В. Проблеми незалежності судової влади: автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Харків: Б.в., 2006. 20 с.

Ростислав ЖУРАВСЬКИЙ

Garasumiv_@ukr.net

ПОТЕНЦІАЛ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Громадські організації недостатньо задіяні в реалізації державної політики національної безпеки, незважаючи на те, що вони мають значний потенціал і реально беруть участь у цьому процесі. Правові механізми взаємодії держави й суспільства потребують удосконалення на основі систематизованої інформації про функції і діяльність громадських організацій у сфері національної безпеки.

Забезпечення національної безпеки України передбачає співучасть у цій діяльності разом із державними структурами також і громадянського суспільства. У свою чергу, державне управління національною безпекою має будуватися з урахуванням особливостей функцій, організаційних форм, спрямованості та характеру роботи громадських об'єднань, їх реальних і потенційних можливостей. Саме поєднання зусиль держави, суспільства і соціально відповідальних громадян може служити гарантією безпеки для України, для кожної людини і для кожної сім'ї.

Згідно із Законом України «Про основи національної безпеки України» «... громадяни України через участь у виборах, референдумах та через інші форми безпосередньої демократії, а також через органи державної влади та

органи місцевого самоврядування, які вони обирають, реалізують національні інтереси, добровільно і в порядку виконання конституційних обов'язків здійснюють заходи, визначені законодавством України щодо забезпечення її національної безпеки; як безпосередньо, так і через об'єднання громадян привертають увагу суспільних і державних інститутів до небезпечних явищ і процесів у різних сферах життєдіяльності країни; у законний спосіб і законними засобами захищають власні права та інтереси, а також власну безпеку» *[1]*.

Держава у взаємодії з неурядовими організаціями в процесі забезпечення національної безпеки повинна керуватися двома основними принципами: контролю та залучення. Вони ґрунтуються на характері потенційного впливу неурядових громадських організацій на сектор безпеки. Цей вплив можна визначити як такий, що сприяє зміцненню системи національної безпеки (конструктивний), так і такий, що загрожує їй (деструктивний). З огляду на це держава повинна здійснювати контроль за деструктивними неурядовими громадськими організаціями та залучати до співпраці конструктивні.

У демократичних державах громадянське суспільство в регламентованому законодавством форматі реалізує функції контролю за процесом прийняття рішень та поточною діяльністю структур сектору безпеки за наступними напрямами: політичному, правовому, фінансовому, управлінському.

Громадянське суспільство виступає ініціатором удосконалень та контролером здійснення основних напрямів державної політики з питань національної безпеки. Серед них: створення дієвих, насамперед правових, механізмів захисту конституційних прав людини, її основних свобод; сприяння досягненню політичної стабільності, громадянського миру та взаємопорозуміння в суспільстві, запобігання проявам екстремізму; покращання прозорості в діяльності державних органів, прийнятті управлінських рішень, інформованості населення, зміцнення на цій основі довіри до владних інститутів з боку громадян; формування й удосконалення політико-правових, соціально-економічних та духовно-культурних засад етнонаціональної стабільності, відпрацювання ефективних механізмів узгодження інтересів етнічних спільнот і розв’язання міжнаціональних суперечностей; зміцнення міжконфесійної стабільності, запобігання конфліктним загостренням на релігійній основі, недопущення протистояння різних церков, у тому числі щодо розподілу сфер впливу на території України.

Відповідно до п. 4 ст. 5 Указу Президента України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» *[2]* Кабінетом Міністрів України був затверджений «Порядок сприяння

проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» (далі – Порядок), який визначає процедуру сприяння проведенню інститутами громадянського суспільства громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади. У ньому зазначається, що остання: «…є складовою механізму демократичного управління державою, який передбачає проведення інститутами громадянського суспільства оцінки діяльності органів виконавчої влади, ефективності прийняття і виконання такими органами рішень, підготовку пропозицій щодо розв'язання суспільно значущих проблем для їх врахування органами виконавчої влади у своїй роботі» *[3]*. Серед розмаїття форм участі неурядових громадських організацій у формуванні та провадженні державної політики безпеки в сучасних умовах, органам виконавчої влади необхідно активно сприяти їх участі в розробці та прийнятті владних рішень, нормативно-правового забезпечення контролю громадянських інститутів у сфері безпеки та оборони, а також у виборчому процесі та інших формах прямої демократії.

Разом з цим існує проблема поширення проявів загрозливого впливу неурядових громадських організацій на стан національної безпеки через дестабілізацію внутрішньополітичної ситуації. Напрями такого впливу мають переважно політичне забарвлення. Як міжнародний, так і український досвід показує, що активізація екстремістських неурядових громадських організацій відбувається під час важливих для країни подій (проведення виборчих кампаній, референдумів, міжнародних заходів тощо) у формі різноманітних публічних акцій (пікетів, мітингів тощо), розповсюдження антидержавної інформаційної продукції.

В Україні до цього часу бракує ефективної державної стратегії запобігання та протидії подібним заходам. Ігнорування чи замовчування владними інститутами реальних фактів антидержавної діяльності відповідних громадських організацій є неприпустимим і з огляду на той факт, що практично кожен подібний інцидент порушує ст. 37 Конституції України, яка забороняє «утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України,... порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки,... розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі...» *[4]*.

У науковій літературі неурядові організації розділяють на формальні (діяльність яких відбувається в межах чинного законодавства) й неформальні (які діють за межами або з порушенням чинного законодавства). Останні є незареєстрованими в державних органах України, отже, діють поза законом.

Загроза національній безпеці вбачається і в діяльності іноземних та міжнародних неурядових громадських організаціях. Саме їх зусиллями в

українське суспільство вносяться неприродні для вітчизняної цивілізаційної моделі ідеологія й цінності, організаційні моделі, виконавчі механізми тощо. Їх замовниками виступають деякі впливові міжнародні структури, які мають в Україні достатньо розгалужені й ефективні аналітичні, інформаційні та пропагандистські центри, що можуть сприяти просуванню певних ідеологем, негативно впливати на суспільну думку щодо проблем внутрішньої та зовнішньої політики тощо. Інакше кажучи, вони лобіюють свої інтереси за допомогою неурядових громадських організацій (які у цьому випадку виступають по суті як інструмент цілеспрямованого впливу). Україні вкрай важливо уважно спостерігати за діяльністю подібних організацій.

У спектрі інститутів громадянського суспільства доцільно виділити ще дві форми самоорганізації, які залежно від обставин (політичної кон'юнктури, іноземного впливу, соціально-економічної ситуації тощо) здатні амбівалентно діяти (справляти як конструктивний, так і деструктивний вплив) у контексті забезпечення національної безпеки. Це неурядові організації національно-патріотичного (перш за все - козацькі) та етнічного спрямування. Відповідальність за обрання цими організаціями вектора свого розвитку значною мірою несе держава. Адже саме вона має консолідувати національну ідентичність, яка створюється в рамках «політичної нації». Під цією ідеальною конструкцією зазвичай розуміють існування ситуації, коли все населення країни вважає себе її відданими громадянами і коли такий патріотизм притаманний як більшості населення (титульному етносу), так і меншинам – незалежно від їх етнічного походження, політичних уподобань, соціального статусу чи релігійної належності.

Отже, держава у взаємодії з неурядовими організаціями в контексті забезпечення національної безпеки повинна керуватися двома основними принципами: контролю (має поширюватися на деструктивну діяльність неурядових громадських організацій) та залучення (має поширюватися на конструктивну діяльність). Неурядові громадські організації як один із суб'єктів національної безпеки мають здійснювати функцію контролю за діяльністю силових структур та органів державної влади у сфері національної безпеки. Основною якісною характеристикою дієвості громадянського суспільства у сфері забезпечення національної безпеки є фінансова й організаційна незалежність його інститутів та наявність механізмів впливу на формування та реалізацію державою політики забезпечення національної безпеки. Держава повинна вести постійний контроль за діяльністю незареєстрованих у державних органах України неформальних громадських організацій.

Проведений аналіз дає змогу зробити висновок, що громадські об'єднання можуть стати одним із ключових елементів недержавної системи

забезпечення національної безпеки України. Їх діяльність сприятиме створенню і розширенню політичного та правового поля з метою ефективного й цілеспрямованого забезпечення безпеки особи, суспільства, держави. Україна має бути країною з розвиненим громадянським суспільством, в якій права людини, громадянські і політичні свободи надійно захищені. Але реалізація цього завдання потребує консолідації зусиль суспільства і держави, а отже, підвищення соціальної ролі особи, реальній участі громадян, їх об'єднань у політиці забезпечення національної безпеки, перетворенні людини з об'єкта в суб'єкт громадського життя. У подальшому в межах зазначеної проблеми потребує розгляду питання розвитку громадського суспільства в країнах Європейського Союзу та їх участі в забезпеченні національної безпеки.

Література

1. Закон України про основи національної безпеки України. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: http://zakon1.rada.gov.ua /laws/show/964-15 (дата звернення: 12.11.2020 р.).
2. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Указ Президента України від 15 вересня 2005 р. № 1276. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: http://www.president. gov.ua/documents/3167.html (дата звернення: 12.11.2020 р.).
3. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. № 976. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: http://zakon2.rada. gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF (дата звернення: 12.11.2020 р.)
4. Конституція України. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 12.11.2020 р.).

Лілія КОРИТКО
lilia1601@ukr.net
Любомира МЕЛЕХ
lmelekh@ukr.net

РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

Людина, її життя і здоров'я багато в чому залежать від впливу створеного нею навколишнього природного середовища. І це при тому різноманітті соціально-економічних, політичних, культурних та інших її прав і свобод, які проголошені та зафіксовані у численних законах і підзаконних нормативно-правових актах, саме права та свободи

визначають певні можливості людини для існування та розвитку в конкретних історичних умовах.

На загальнотеоретичному рівні інтерпретація поняття «права людини» визначена в таких точках зору: це певним чином нормована свобода, потреби людини, інтереси людини, форма існування або спосіб прояву моралі *[1, с.10]*.

Класифікація основних прав людини має велике значення для розуміння феномену історизму в процесі становлення законодавчого регулювання екологічних прав. Прийняті у 1966 р. міжнародні пакти про права «соціальні, економічні і культурні», а також про права «громадянські і політичні» сформулювали відповідну класифікацію, що була відображена у цих назвах і означала значний крок з огляду право регулятивної практики та суспільної науки.

Історично екологічні права громадян спочатку віднайшли своє відображення в міжнародних документах. Усвідомлення людством важливості однієї з глобальних загроз – екологічної загрози – відбувалося поступово, а тому й формування системи екологічних прав людини в міжнародному праві здійснювалося поетапно протягом декількох десятиліть.

Прийняті й проголошені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. Загальна декларація прав людини та Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, прийнята Радою Європи від 4 листопада 1950 р., офіційно не визнавали такої категорії як екологічні права. Статтею 25 Загальної декларації прав людини проголошувалось право кожної людини на такий життєвий рівень, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту. Це ж стосується й прийнятих Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р. Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, у ст. 11, якого передбачалось право кожної людини на достатній життєвий рівень і на необхідність поліпшення умов життя, що дозволило вченим дійти висновку щодо опосередкованого закріплення екологічних прав у даних міжнародних документах *[2]*.

Перша спеціальна міжнародна конференція з проблем навколишнього середовища була скликана в червні 1972 р. в Стокгольмі, за результатами якої були прийняті Декларація про навколишнє середовище та Декларація принципів, що визнали збереження й покращення якості оточуючого людину середовища важливою проблемою, що впливає на добробут народів і економічний розвиток усіх країн світу, а Принцип 1 Декларації принципів закріпив основне право

людини на свободу, рівність і сприятливі умови життя в навколишньому середовищі, якість якого дозволяє вести гідне і процвітаюче життя *[3]*.

Безперечно, Стокгольмська декларація мала велике значення й справила вирішальний вплив на становлення й розвиток екологічних прав в світі в цілому, та в Україні, зокрема. Саме під визначальним впливом рішень даної конференції протягом наступних 20 років склалась система універсальних і регіональних міжнародних конвенцій, угод, договорів, протоколів, присвячених питанням охорони навколишнього природного середовища, серед яких необхідно зазначити прийняту 1 січня 1982 р. Генеральною Асамблеєю ООН Всесвітню Хартію природи, якою були проголошені принципи збереження природи, відповідно до яких повинно спрямовуватися й оцінюватися будь-яка діяльність людини, що стосується природи, оскільки «людини може своїми діями чи наслідками видозмінювати природу й вичерпувати її ресурси, і тому вона повинна в певній мірі усвідомлювати нагальну необхідність збереження рівноваги й якості природи й природних ресурсів» *[4]*.

Необхідність захищати та оберігати навколишнє середовище й покращувати його стан, а також забезпечувати сталий та екологічно безпечний розвиток підтвердила Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля, ухвалена спеціальною сесією Комітету з екологічної політики 16-18 березня 1998 р. (м. Орхус. Данія), яка визнала право «кожної людини нинішнього й прийдешніх поколінь жити в навколишньому середовищі сприятливому для її здоров'я та добробуту» та її обов'язок «як індивідуально, так і спільно з іншими людьми захищати й покращувати навколишнє середовище на благо нинішнього та прийдешніх поколінь» *[5]*.

Вказані міжнародні документи мали вирішальне значення для зародження і розвитку екологічних прав у національній правовій системі, оскільки стали поштовхом для подальшого і більш активного їх дослідження. Закладені у низці міжнародно-правових актів правові основи екологічних прав отримали своє відображення й у національних нормативно-правових актах, не зважаючи на те, що, у цілому, імплементація міжнародних екологічних норм у національному законодавстві, що зумовлена участю України в міжнародних угодах, її вступом до Ради Європи, здійснювалась поетапно й з деякими труднощами *[6, с. 133-136]*.

Термін «екологічні права» вперше в Україні як незалежній, демократичній, соціальній та правовій державі на законодавчому рівні був зафіксований у Законі України «Про охорону навколишнього

природного середовища» від 25 червня 1991 р. Потім він використовувався у документах з підготовки проекту нової Конституції України і, нарешті, у прийнятій 28 червня 1996 р. Конституції України. Але це зовсім не означає, що екологічні права до теперішнього часу були відсутні. Спробуємо зазирнути в минуле та знайти те соціально-правове явище, яке зараз ми називаємо «екологічні права людини», і дати їм відповідну оцінку.

Сучасна постановка питання про екологічні права людини спирається на великий попередній досвід людства, передусім у галузі організації суспільного життя людей, правового способу регуляції їх поведінки, їх ролі та значення в оточуючому світі. Історія прав людини взагалі становить історію прогресуючого розширення правового визнання того чи іншого кола суспільних відносин, історію збагачення й поширення принципу правової рівності на все більш широке коло суспільства і відносин.

Теоретичне уявлення про невідчужувані природні права людини наклали свій відбиток на конструкцію власне прав людини на використання, експлуатацію природних ресурсів, їх охорону від знищення, пошкодження, псування, заподіяння шкоди природі будь-яким іншим способом.

Найперші тексти загально відомих і доступних пам'яток права, які стосуються охорони природи, наочно демонструють, що встановлення прав у цій сфері першопочатково визначається наперед природними чинниками. У тих місцях, де необхідні для життєзабезпечення людей природні ресурси були обмежені, правові норми встановлювали такий режим їх використання, який задовольняв би природні потреби людей у питній воді та родючих землях, розумне ведення господарства в цих природних умовах.

Там, де запаси тих чи інших природних ресурсів були величезні, а масштаби їх використання обмежені, що в сукупності не спричиняло загрози для їх виснаження чи знищення як засобу і умов життя, правове регулювання здійснювалось інакше. У цьому разі природне середовище протистояло людині як сила, з якою необхідно боротися, щоб вижити. Тут права природо користувачів переважно визначалися економічними чинниками, реалізовувався механізм охорони власності (першопочатково общинної, а згодом і приватної).

Збільшення масштабів господарського впливу на природу приводить до структурування прав відносно окремих природних об'єктів, їх використання обмежується або навіть забороняється для одних цілей в

інтересах ведення інших видів господарської діяльності, які визначаються державою як пріоритетні.

Першим писаним документом, який належав до періоду правління Ярослава Мудрого в Київській Русі, є «Руська Правда», від якої бере свій початок природоохоронне законодавство, пов'язане із захистом власницьких прав. «Руська Правда» встановлює право власності на окремі природні об'єкти, які перебувають під охороною держави, її статті передбачають штраф за крадіжку бобра (власності князя), псування княжої борті з бджолами, неумисну порубку дерева.

У подальшому право власності на природні об'єкти з їх флорою і фауною як одне з основних прав не порушилося і, в міру розвитку феодальних відносин, зміцнювало свої позиції, зачіпаючи ті чи інші об'єкти природи – диких тварин, які є об'єктами полювання, рибні ресурси, лісові багатства з різноманіттям фауни і флори, що є в них.

Створення відповідних правових норм, а також їх реалізацію у процесі правового регулювання суспільних відносин природокористування, на думку А. Гетьмана і В. Костицького, слід розглядати як передумову зародження правового явища, яке ми називаємо безпечним для людини середовищем існування. За відсутності відповідного об'єктивного права, держава опосередковано передбачає механізм його захисту, а саме: вибір місця будівництва шкідливих для певних об'єктів природи промислових та інших підприємств, необхідність поглинання або спалювання газів, які справляють негативний вплив на атмосферне повітр'я *[7,с. 182]*.

На початку XX ст., внаслідок різкого підвищення, використання землі для потреб сільського господарства, промисловості, транспорту, виникла реальна загроза зникнення не тільки окремих об'єктів природи, а й цілих природних ландшафтів. Виникла необхідність захисту природного середовища як єдиного комплексу, де суб'єктивне право людини на безпечні умови життя визначається ступенем безпеки її середовища існування.

Уперше, на національному рівні, термін «екологічні права» з'явився з прийняттям 25 червня 1991 року закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» і сьогодні безпосередньо міститься в ст. 9, якою передбачається перелік екологічних прав громадян.

Прагнучи розвивати й зміцнювати демократичну й правову державу, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Конституція України визнала і закріпила екологічні права, уперше вивівши їх у ранг конституційних. Так, відповідно до положень ст. 50

Основного закону кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди; кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена *[8]*.

Певною мірою можна зробити припущення, що саме тенденції активного розвитку міжнародного права відносно екологічних права людини так чи інакше вплинула на розвиток досліджень радянських радянських юристів-екологів у 70-80 рр. XX ст.

На сьогодні, період розвитку екологічних прав триває і характеризується подальшим їх формуванням на міжнародному та національному рівнях. Однак для належної реалізації екологічних прав, окрім їх закріплення, необхідно відпрацювати механізми їх захисту, а тому екологічні права людини і громадянина, їх належна реалізація та захист є саме тією темою дослідження, до якої необхідно звертатись завжди, аби розробити дієві способи їх реалізації.

Література

1. Андрейцев В.І. Право громадян на екологічну безпеку: проблеми конституційно-правового забезпечення. *Юридичний журнал Право України*. 2001. №4. С. 8-11.
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/
3. Стокгольмська Декларація з навколишнього середовища від 16 червня 1972 р.
4. Всесвітня хартія природи від 1 січня 1982 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/
5. Конвенція про доступ до інформації, участі громадськості в процесі прийняття рішень і доступу до правосуддя по питанням, що стосуються навколишнього середовища від 25 червня 1998 р., Орхус (Данія). Збірник міжнародно-правових актів у сфері охорони довкілля. Видання друге, доповнене. Львів: Екоправо-Львів, 2002. С. 101–118.
6. Кравченко С. Розвиток екологічних прав людини у міжнародному праві. *Право України.* 2001. №2.С.133-136.
7. Гетьман А., Костицький В. Становлення та розвиток інституту екологічних прав людини у законодавстві України. *Юридичний журнал Право України.* 2012. №1-2. С.180-202.
8. Конституція України від 28.06.1996р. №254 к/96 ВР. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96 %D0%B2%D1%80

Юлія ЛИСАК
Yuliia.S.Lysak@lpnu.ua

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Одним із елементів правового режиму охорони територій та об'єктів в Україні й ефективним засобом їх збереження є застосування заходів юридичної відповідальності до порушників екологічного законодавства. Єдиною підставою юридичної відповідальності за порушення режиму охорони територій та об'єктів є правопорушення у сфері екологічної безпеки, яка є різновидом екологічних правопорушень.

В юридичній літературі не існує єдиної, усталеної точки зору щодо визначення поняття екологічного правопорушення: С. Байсалов розумі його як діяння (дію або бездіяльність), яке порушує встановлений порядок природокористування та охорони навколишнього середовища і суперечить приписам і вимогам, велінням і заборонам природоохоронного законодавства, завдає певної шкоди природі та її ресурсам, здоров'ю людини і тягне відповідні юридичні наслідки *[1, с. 44]*.

Вчений Ю. Шемшученко визначає екологічне правопорушення як протиправне, винне, соціально шкідливе, а для кримінальних злочинів – суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність), що посягає на встановлений екологічний правопорядок і за скоєння якого законом встановлена юридична відповідальність *[2, с. 22]*.

Дослідник О. Дубовик формулює поняття екологічного правопорушення як суспільно небезпечне протиправне діяння, яке полягає у безпосередньому використанні об'єктів навколишнього природного середовища, що призводить до негативних наслідків, характерною рисою цих правопорушень вона вважає їх екологічність *[3, с. 77]*.

М. Шульга розуміє під цим правопорушенням винну, протиправну дію (бездіяльність), що порушує встановлений державою правопорядок, права і обов'язки громадян і організацій у сфері раціонального використання природних ресурсів, їх відновлення і охорони навколишнього природного середовища, за вчинення якої законом передбачена юридична відповідальність *[4, с. 68]*.

На думку М. Бринчука, ним є протиправне, як правило, винне діяння (дія чи бездіяльність), що скоюється право дієздатним суб'єктом заподіює або несе реальну загрозу заподіяння екологічної шкоди або порушує права та законні інтереси суб'єктів екологічного права *[5, с. 21];* як винну протиправну дію або бездіяльність, що порушує встановлений державою

правопорядок у сфері використання природних об'єктів, охорони природного середовища і відтворення природних ресурсів або створює загрозу заподіяння шкоди навколишньому середовищу, за що чинним законодавством передбачена юридична відповідальність, визначає його І. Каракаш *[6, с. 78]*.

Деякі вчені (С. Байсалов, О. Дубовик) вважає заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу обов'язковою ознакою екологічних правопорушень, не враховуючи того, що зазначені правопорушення можуть характеризуватися створенням реальної загрози її заподіяння.

Дослідник О. Дубовик екологічні правопорушення пов'язує лише із безпосереднім використанням природних ресурсів і прямими контактами із навколишнім середовищем. Але суспільними відносинами з приводу використання природних ресурсів не вичерпується зміст об'єкта екологічних правопорушень. До того ж, у ряді випадків громадяни і посадові особи вчиняють ці правопорушення, безпосередньо не контактуючи з навколишнім середовищем і не використовуючи його ресурсів *[3, с. 77]*.

На обов'язковість встановлення юридичної відповідальності за вчинення екологічного правопорушення вказують у запропонованих ними визначеннях лише Ю. Шемшученко, М. Шульга та І. Каракаш *[7, с. 25]*.

Отже, проаналізувавши визначення екологічного правопорушення, запропоновані юристами-екологами, вважаємо, що під ними слід розуміти протиправне, вчинене право дієздатним суб'єктом, як правило, винне діяння (дію чи бездіяльність), що посягає на встановлений порядок природокористування, охорони навколишнього природного середовища, екологічну безпеку, внаслідок чого заподіюється екологічна шкода (або створюється реальна загроза її заподіяння), за вчинення якого законодавством передбачена юридична відповідальність.

Визначення екологічного правопорушення має бути закріплене у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища», а визначення порушення правового режиму територій та об'єктів у відповідних законах України».

Про наявність будь-якого правопорушення, у тому числі й екологічного, можна говорити лише тоді, коли присутні всі елементи з яких воно складається: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона. Склад правопорушення являє собою систему ознак протиправної поведінки, необхідних і достатніх для притягнення до юридичної відповідальності.

Проблема об'єкта екологічних правопорушень в юридичній науці є дискусійною. В загальній теорії права об'єктом правопорушення, як правило, визначаються відносини, на які посягає правопорушник.

Ю. Шемшученко виділяє загальний (екологічний правопорядок) і спеціальні (групи однорідних суспільних відносин з охорони і раціонального використання землі, надр, вод, лісів, тваринного світу, охорони атмосферного повітря, особливо охоронюваних природних територій та об'єктів та деякі інші) об'єкти екологічних правопорушень *[2, с. 32]*.

Вчений С. Гавриш досліджуючи склад екологічних злочинів, вважає конструкцію об'єкта як суспільних відносин штучною, переважно надуманою. На його думку, суспільні відносини не можуть виступати об'єктом екологічних злочинів *[8, с. 58]*.

Організаційні та правові упущення при формуванні функцій національного рівня управління в частині організації реалізації й захисту екологічних прав громадян приводять до висновку про відповідальність держави за невиконання вказаних обов'язків, легалізованих у Конституції України. Адже хрестоматійно у правознавстві невиконання обов'язку розглядається в якості правопорушення як підстави юридичної відповідальності – превентивної, еколого-правової, адміністративної, кримінальної, майнової відповідно до закону.

Оскільки йдеться про невиконання конституційного обов'язку держави у процесі формування і реалізації екологічної політики, то вочевидь доцільно ставити питання про конституційну відповідальність держави за незабезпечення політико-правовим документом, яким єдино можливо визнати Основні напрями державної екологічної політики, або як офіційно легалізовані Основні напрями державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки.

Враховую і те, як стверджує В. Андрейцев, що прямих розпоряджень у цій частині Основного Закону України не відображено, а тому йдеться про невиконання зобов'язання державою щодо гарантування конституційних екологічних прав, зокрема права на безпечне для здоров'я і життя природне довкілля і на відшкодування заподіяної шкоди унаслідок цього порушення (ст. 50), якому кореспондує обов'язок держави в частині забезпечення екологічної безпеки і підтримка екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду українського народу, які не були реалізовані у процесі розробки, прийняття і внесення відповідних змін до Основних напрямів державної політики у сфері

охорони довкілля, використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки *[9, с. 69]*.

Як наголошується в конституційно-правовій літературі відповідальність за конституційним правом передбачає реалізацію таких стосунків, урегульованих нормами конституційного права, в яких суб'єкти, призначені свідомо виконувати покладені на них обов'язки, навмисно чи з необережності, або через інші причини не виконують їх чи виконують неналежним чином, що призводить до спричинення суттєвої шкоди інтересам держави і суспільства, внаслідок чого виникає юридичний факт, на підставі якого спеціальні суб'єкти вживають до правопорушника заходи впливу.

Основною функцією конституційної відповідальності є не репресія (покарання), а компенсація, тобто відновлення позитивної діяльності потенційного суб'єкта, використання для цього таких заходів, як зміна персонального складу органу, заміна керівництва, посадової особи тощо.

За таких умов реформування парламентаризму в Україні передбачено доцільність внесення відповідних змін і доповнень у частині визначення і порядку застосування конституційно-правової відповідальності держави та органів її влади, зокрема Верховної Ради України, за упущення або ігнорування прав, свобод і законних інтересів громадян у процесі ухвалення законів, постанов та інших актів, передбачених Конституцією України у формі припинення її повноважень за рішенням Президента України як глави держави в порядку, визначеному спеціальним законом України про конституційно-правову відповідальність органів державної влади України, або врегулювання вказаних процесуальних аспектів у пропонованому для прийняття Законі України «Про конституційне судочинство». Тим самим буде реалізована ідея про забезпечення підвищення відповідальності держави перед людиною, посилення гарантій реалізації прав і свобод людини, використання відповідних національних правових механізмів для ефективного захисту прав людини і громадянина в Україні.

Література

1. Байсалов С.Б. Экологическое правонарушение (понятие и состав). *Охрана окружающей среды: Управление, право: Сборник научных трудов.* К.: Наукова думка, 1982. С. 44-47.
2. Шемшученко Ю. С. Правовые проблемы экологии. К.: Наукова думка, 1989. 231.
3. Эффективность юридической ответственности в охране окружающей Среды. Отв. ред. О.С. Колбасов, Н.И. Краснов. М.: Наука, 1985. 225 с.

4. Екологічне право України: Підручник для студ. вищ. навч. закладів. В. К. Попов, А.П. Гетьман, С.В. Розметаєв та ін.; за ред. В.К. Попова і А.П. Гетьмана. Харків: Право, 2001. 468 с.
5. Бринчук М.М. Экологическое право (право окружающей среды). М.: Юристы, 1999. 688 с.
6. Экологическое право Украины: Курс лекций. Бердников Е.С., Бондарь Л.А., Каракаш И.И., Короткий Т.Р. О.: Ластар, 2001. 478 с.
7. Ковтун О.М., Правова охорона територій та об'єктів природнозаповідного фонду України. К., Прецендент. 125 с.
8. Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства. К.: Вид-во Ін-ту законодавства Верховної Ради України, 2002, 458 с.
9. Андрейцев В. І. Тектолого-правові аспекти забезпечення сучасної екологічної політики держави. *Право України.* 2011. № 2. С. 66–84.

Володимир МАРКОВСЬКИЙ
volodymyr.ja.markovskyj@lpnu.ua

КРИТИКА ПОЛОЖЕНЬ МОВНОЇ СТАТТІ ЗАКОНУ ПРО ОСВІТУ В ЄВРОПІ ТА РОСІЇ

У цій публікації здійснено аналіз правових позиції органів Ради Європи, зокрема, Європейської Комісії «За демократію через право» (далі – Венеціанська Комісія), політиків Угорщини та Росії. Важливо, що критичні зауваження ЄС та політичні заяви Угорщини та Росії, були використані у відповідному конституційному поданні, яке ми вже аналізували *[1]*. Однак саме намагання здійснити ретельне юридичне обґрунтування багато у чому декларативних політичних заяв і стало, на нашу думку, найслабшою ланкою конституційного подання (таке конституційне подання за рішенням КСУ було визнане необґрунтованим).

Нагадаємо, 10.10.2017 у Парламентській Асамблеї Ради Європи (далі – ПАРЄ) відбулося обговорення ст. 7 «Мова освіти» Закону «Про освіту». Резолюція ПАРЄ № 2189 (2017) містила критичне зауваження, суть якого полягає в тому, що стаття 7 «Мова освіти» Закону про освіту нібито то «створюватиме неналежний баланс між офіційною мовою та мовами національних меншин», і «спричиняє значне скорочення прав раніше визнаних за національними меншинами щодо їх власної мови навчання *[2]*.

Незабаром 11.12.2017 Венеціанська Комісія оприлюднила власний висновок № 902/2017 щодо положень Закону про освіту від 05.09.2017 р. Отже висновок Венеціанської Комісії містив низку застережень щодо статті 7 Закону про освіту, а саме: 1) різні правові режими для корінних

народів та національних меншин (пп. 40, 41); 2) різні правові режими для різних категорій меншин (пп. 42, 43, 48); У висновку ВК щодо українського Закону про освіту йшлося про нерівне ставлення до національних меншин і недотримання принципу недискримінації щодо російської (пп. 106–115) меншини *[3]*.

Експерти Венеційської Комісії висунули гіпотезу про те, що стаття 7 «Мова освіти» Закону України «Про освіту» 2017 р. суперечить положенням статті 22 Конституції України, оскільки зменшує рівень захисту, гарантований статтею 20 Закону України «Про засади державної мовної політики: Закон України» від 03 липня 2012 р. (далі – Закон про мовну політику 2012р.) *[4]*.

Гіпотеза про суперечність Статті 7 Закону про освіту і Статті 22 української Конституції була взята за основу і використана авторами конституційного подання як аргумент з метою доведення неконституційності Закону про освіту 2017 р. У їхньому баченні це мало слугувати основним доказом того, що в Україні відбувається звуження мовних прав нацменшин порівняно з попередньою практикою, що, на їхню думку, суперечить частині третій ст.22 Конституції України.

Як з'ясувалося такий спосіб нападу на приписи Закону про освіту виявився недоречним, оскільки під час конституційного провадження Закон про мовну політику 2012р. був визнаний неконституційним згідно з рішенням КСУ від 28.02.2018 *[5]*.

Узагальнюючи критику щодо ст. 7 Закону про освіту, його опоненти зійшлися на тому, що новели цього закону звужують права національних меншин, порівняно з правовими нормами ст. 20 «Мова освіти» Закону про мовну політику 2012 (визнаний неконституційним від 28.02.2018). Одним із основних аргументів, критиків статті 7 Закону про освіту стала теза про порушення прав меншин, яка здійснюється, на їхню думку, через нерівне ставлення до меншин і запровадження двомовної моделі освіти у школах, де освітній процес раніше відбувався виключно мовами меншин. Вказаний аргумент не узгоджується з практикою ЄСПЛ, відтак дивно було бачити таке у висновку Венеціанської комісії (вказане також було нами доведено) *[6]*.

Така ситуація в Україні була використана Росією та Угорщиною як привід для тиску і виголошення політичних заяв, що межували із втручанням у внутрішні справи України під приводом захисту прав національних меншин. До слова, фактор мовних відносин використовується росіянами як частина гібридної війни проти, що її провадить Росія проти України. Так, 27.09.2017 Російська Державна Дума заявила, що українське законодавство порушує права російськомовних меншин в Україні і може стати «актом етноциду» *[7]*. Вказана резолюція

також закликала Організацію Об'єднаних Націй, ОБСЄ та Раду Європи вжити заходів щодо захисту національних меншин в Україні. Такі заяви російської влади спонукають українських істориків до аналогій з проблемою судетських німців, яких хотів «захистити» Гітлер отримуючи тим самим привід для анексії частини міжвоєнної (1918 – 1938 рр.) Чехо-Словаччини. Згодом уявний захист німецької меншини нацистський фюрер використав для тиску на Польщу і розв'язування військових дій проти цієї нової жертви.

У перспективі ніщо не завадить Росії захищати російськомовну меншину в, для прикладу, латвійській Ризі – подібно до того, як «захищають» російськомовних в штучному державному утворенні Придністровська Молдавська республіка (ПМР).

Але якщо звинувачення Росією жертв власної агресії в «неправильній» чи навіть «нацистській» національній політиці уже не викликають найменшого здивування, то заяви МЗС Угорщини в мовному питанні в Україні стали певною несподіванкою для української влади. Так голова МЗС Угорщини П. Сіярто 01.03.2018 р. заявив про те, що «Угорсько-мовні школи, яких на сьогоднішній день налічується 71, у строк 4 роки – до 2022 року, мають бути закриті» *[8]*.

Проте, ці заяви не відповідають тій мовній політиці, яку проводить українська влада на підставі статті 7 Закону про освіту. Жодної угорської школи ніхто не закрив і не збирається цього робити, жодних позовів про порушення мовних права угорців, зокрема і в сфері освіти, в державному реєстрі судових справ України станом на листопад 2020 року не має.

Вказане є найкращим доказом безпідставності критики європейців мовної політики України, яку проводила її влада, в період з 2014 до 2020 року. Водночас заяви офіційних осіб Російської Федерації щодо утисків «російськомовних українців» слід сприймати винятково як складову гібридної війни, в рамках військової агресії проти України.

Література

1. Про обґрунтованість позицій суб'єкта права на конституційне подання щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 7 «мова освіти» Закону України "Про освіту" від 5 вересня 2017 року. Науковий вісник Національного університету «Львівська політехніка», № 2145 – VIII. 2017; Випуск 884, №1. С.15 – 23.
2. Новий український закон про освіту – головна перешкода для викладання рідних мов національних меншин: Резолюція ПАРЄ 2189 (2017) // Офіційний веб-сайт Парламентської Асамблеї Ради Європи. URL: http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-

XML2HTMLen.asp?fileid=24218&lang/ en (дата звернення: 12.09.2020).
3. Висновок Венеційської комісії від 11.12.2018 № 902/2017 Available from: [cited 2018 Apr 18] // Офіційний веб-сайт Ради Європи. URL: http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2017)030-e (дата звернення: 15.10.2020).
4. Про засади державної мовної політики: Закон України від 03 липня 2012 № 5029-VI. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/ 5029-17 (*втратив чинність на підставі рішення КСУ* № 2-р/2018 від 28.02.2018) (дата звернення: 15.10.2020).
5. Рішення Конституційного Суду України від 16.07.2019 №10-р/2019 у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про освіту» від 05.09.2017. Справа № 1-75/2018(4072/17). Офіційний сайт ВРУ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-19 (дата звернення: 15.10.2020).
6. Макарчук В.С., Марковський В.Я., Демків Р.Я., Литвиненко А.А. The adjudication of the language of education case in the Constitutional Court of Ukraine – a comparative analysis with ECtHR jurisprudence. *Часопис Київського університету права*. 2020, № 2. С. 93-103.
7. Государственная Дума Федерального Собрания Российской Федерации. Постановление Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации от 27 сентября 2017 года №2296-7 ГД «О недопустимости нарушения фундаментального права коренных народов и национальных меньшинств Украины обучаться на родных языках». URL: docs.cntd.ru/document/456095518 > або duma.consultant.ru/documents/3720226?items=1&page=3 (дата звернення: 15.10.2020).
8. Посольство Угорщини в Києві, Протест проти нового українського закону про мову: офіційний веб-сайт. URL: kijev.mfa.gov.hu/ukr/news/tiltakozas-az-uj-ukran-oktatasi-toerveny-ellen (дата звернення: 15.10.2020)

Роксолана МАТЯШОВСЬКА
roksolana-lawyer@ukr.net

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ОСВІТНЮ СФЕРУ

Останнім часом слово «глобалізація» дедалі більше вживається в засобах масової інформації, науковій літературі та повсякденних розмовах. Глобалізація радикально змінила світ у всіх відношеннях, а особливо

трансформувала світову економіку, яка тепер стала надзвичайно взаємопов'язаною і взаємозалежною. До того ж глобалізація робить світову економіку дедалі конкурентнішою і висуває вимоги до володіння високим рівнем знань. Глобальна освіта поєднує методи навчання з різноманітних світових освітніх систем з метою розвитку світової екологічної безпеки, а також робить свій внесок у розвиток світових галузей. Такі освітні ініціативи надають пріоритет глобальному доступу до школи, починаючи з початкового рівня і закінчуючи університетським рівнем.

Освіта є фундаментальним правом для всіх, що визначається в Загальній декларації прав людини і захищається різними міжнародними конвенціями. Однією з найактуальніших змін є трансформація підходів до освітнього процесу. Право освіти для всіх, освіти протягом життя вже давно визнано основним критерієм забезпечення прав і свобод людини. Право на освіту в сучасному середовищі набуває основоположного значення, оскільки виступає вагомою можливістю не тільки для особистості, але й для суспільства, держави покращити соціально-економічний рівень та забезпечити поступальний розвиток цивілізації. За офіційним визнанням міжнародної спільноти, спостерігається глибока взаємозалежність між низьким рівнем охоплення освітою, високим відсівом і незадовільними результатами навчання та рівнем бідності *[1]*. Тому акцент у бік реформування освітнього середовища не лише зумовлений гуманістичними тенденціями в суспільстві, а й стає передумовою забезпечення добробуту народу і нації.

На сучасному етапі розвитку транзитивного суспільства, формування демократичних цінностей неабиякої ваги набуває зміна підходів до освіти. «Освіта для всіх» – це основний правовий принцип в освітній сфері.

У методологічному аспекті функціонування освітнього процесу можна виділити три підходи до освіти: виключення, сегрегацію і включення. Виключення відбувається, коли дитині безпосередньо або побічно недоступна освіта або заборонений доступ до неї в будь-якій формі. Сегрегація передбачає виховання дітей з певними особливими потребами чи соціальними особливостями в окремих середовищах, які створені безпосередньо тільки для них. Інтеграція – це процес розміщення всіх дітей у межах одного освітньо-виховного середовища. Безліч міжнародних актів визнали інклюзивну освіту єдиним належним рівнем забезпечення прав людей у цій сфері.

Проте слід звернути увагу на розширення змісту включення. Нині це не тільки спільне перебування учнів, це набагато ширша освітня ідеологія,

суспільний рух, який включає в себе не лише освітнє середовище, але й інші соціальні конгломерати.

Неможливе існування повної інклюзивності освітнього середовища без забезпечення початкового і вищого рівня включення. С. Стуббс, посилаючись на досвід бідних країн Півдня Африки, зазначає, що інклюзивна освіта – це не лише школи; це набагато ширше поняття, яке охоплює широке коло громадських ініціатив і альтернативи формальному вихованню, від народження упродовж усього життя. Інклюзивну освіту можна розглядати як рух, що підтримує основні цінності, традиції та принципи стосовно дітей, сутність освіти зводиться до різноманітності та дискримінації, передбачаючи способи участі та ресурси. Інклюзивна освіта є концепцією, що розвивається. Донедавна в розумінні інклюзивної освіти акцент робився на характеристиці учнів або на місці навчання, нині змінив тлумаченні відбуваються у напрямку до концепцій владної участі *[4, p. 155]*.

Дослідники наприкінці XX ст. констатують початок нової епохи в організації суспільних відносин на основі забезпечення інвалідам громадянських прав, їх широкої соціальної участі та окреслення перспектив *[3, p. 5]*.

Трансформація полягає в тому, щоб з боку держави і суспільства була забезпечена система повного освітнього включення на рівні загальних освітніх закладів. Зміст освітнього включення полягає в тому, що державна політика повинна уникати сегрегації та дискримінації у випадках виникнення спеціалізованих освітніх потреб. Включення забезпечує фундаментальне право всіх дітей та дорослих повною мірою брати участь у суспільному житті, зробити свій внесок у всі аспекти життя і культури, без обмеження або загрози маргіналізації. Включення не повинно розглядатися як певний шкільний процес, а як життєва суспільна філософія, щоб забезпечити всім особам можливість повного вияву своєї індивідуальності.

У пункті 3 Декларації визначено основні напрями державної політики щодо створення належних гарантій для інклюзивного навчання. Серед них: визначити політичним пріоритетом, з урахуванням фінансового аспекту, удосконалення національних систем освіти, що дозволило б охопити всіх дітей, незважаючи на індивідуальні відмінності або труднощі; прийняти у формі закону або політичної декларації принцип інклюзивної освіти, який полягає в тому, що всі діти вступають у звичайні школи, якщо тільки немає серйозних причин, які змушують діяти інакше; розробляти демонстраційні проекти і заохочувати обмін з країнами, створити механізми на основі децентралізації і широкої участі громадськості у сфері планування, моніторингу та оцінки організації освіти для дітей і дорослих з

особливими освітніми потребами; заохочувати і полегшувати участь батьків осіб з фізичними та розумовими вадами, забезпечувати систематичний обмін міжнародного досвіду в межах реалізації програм підготовки вчителів.

Значення цього документа полягає в тому, що міжнародне визнання інклюзивної освіти стало умовою демократизації держави, безумовним чинником захисту прав та свобод людини, основним механізмом реалізації освітніх прав. Вагомо, що визначено державні гарантії для належного функціонування освітнього інклюзивного середовища.

Можна констатувати, що з впливом глобалізаційних чинників, розуміння включення (інклюзивного середовища) значно розширилося.

По-перше, суспільство зрозуміло, що виключно шкільним інклюзивним навчанням задовольнити інтереси всіх учасників процесу неможливо. Тому інклюзивність важлива на всіх рівнях освіти, зокрема в дошкільній освіті як на початковому етапі соціалізації; до того ж, не можна оминути увагою професійної освіти. Тому інклюзивна освіта поширюється на методику освіти протягом усього життя.

По-друге, інклюзивна освіта формувалася як така, за якої відбувалась інтеграція дітей з інвалідністю та здорових дітей. Однак доцільність зведення інклюзивної освіти виключно до урівнювання за станом здоров'я є сумнівною. Як визначають іноземні науковці, інклюзивна освіта – це підхід чи процес, що виникає, коли діти з інвалідністю та без неї, ВІЛ-статусом та діти із різноманітних станів, із різними здібностями вчаться разом, взаємодіють соціально один з одним у рамках звичайної школи *[2, p. 45]*. Інклюзивна освіта – це інтеграція всіх дітей із особливими потребами. Залежно від соціально-політичної ситуації та ментальних детермінант окремого народу до цієї категорії можна віднести багато груп дітей. Зокрема, особи з інвалідністю, обдаровані діти, діти-сироти, безпритульні діти, діти з мовних, етнічних, культурних, релігійних меншин, діти з маргіналізованих районів чи кримінальних груп, діти біженців, діти з ЛГБТ-сімей, із родин, які мають членів, хворих на ВІЛ чи інші захворювання тощо.

Отже, глобалізаційні чинники впливають на трансформацію підходів до освітнього процесу дошкільників. Інклюзивне середовище передбачає включення особи з особливими освітніми потребами в загальне освітнє середовище через процес ранньої адаптації. Людиноцентристська ідеологія проникає у всі сфери суспільного життя, зокрема й освіту. Сучасний підхід до освіти характеризується застосуванням принципу «включення» всіх дітей до освітнього процесу, тобто запровадження інклюзивної освіти.

Література

1. Дакарские рамки действий. Образование для всех: выполнение наших коллективных обязательств: текст, принятый Всемирным форумом по образованию, Дакар, Сенегал, 26–28 апр. 2000 г. URL: http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001211/121147r.pdf
2. Patterson C. J. Children of lesbian and gay parents. *Advance sin clinical child psychology*. 1997. Vol. 19. P. 235–282.
3. Peters Susan J. Inclusive Education: an EFA strategy for all children. *World Bank*. November 2004. URL: http://siteresources.worldbank.org/EDUCATION/Resources/278200-1099079877269/547664-1099079993288/InclusiveEdu_efa_strategy_for_children.pdf.
4. Stubbs S. Inclusive Education. Where there are few resources. Oslo: The Atlas Alliance, 2008. P. 155.

Віталій РОГОЗЯНСЬКИЙ

Garasumiv_@ukr.net

ФОРМАЛЬНІ ТА ЗМІСТОВНІ КРИТЕРІЇ ПРАВОМІРНОЇ ПОВЕДІНКИ

При вирішення різноманітних наукових проблем, пов'язаних з сутністю і природою правомірної поведінки, важливо зупинитися на питанні співвідношення правомірної та неправомірної поведінки. При цьому слід зауважити про одне важливе методологічне застереження, яке полягає у тому, що тлумачення поняття «неправомірна поведінка» на основі формального заперечення ознак, які притаманні поняттю «правомірна поведінка, є обмеженим та невиправданим в реаліях сьогодення. Справді, якщо правомірна поведінка є такою поведінкою, що збігається з вимогами правових норм, то чи слід вважати неправомірними будь-які дії, що не збіглися з цими вимогами? Якщо ствердно відповідати на це питання, тоді слід визнати, що межа між ототожненням і розрізненням цих понять є такою, що не допускає жодних проміжних станів або певних умовностей, які повинні існувати та є завжди присутніми у реальному житті у зв'язку із свободою людини та її можливістю самостійно і вільно обирати той чи інший варіант своєї поведінки, у тому числі у правовій сфері. З цього випливає, що поведінка або дії, які формально не відповідають правовим приписам, не можна однозначно оцінювати як неправомірну.

У вказаному контексті мова йде про особливі різновиди поведінки, які перебувають, так би мовити, на межі правомірності/неправомірності. У науковій літературі, зокрема, зазначається про існування особливого, свого роду проміжного варіанту поведінки, який не можна віднести ані до

правомірної, ані протиправної поведінки – зловживання правом. Потрібно визнати, що зловживання правом – це, безумовно, певний варіант соціально шкідливої поведінки, який засуджується як суспільством, так і державою, однак формально у багатьох випадках зловживання правом не є порушенням правових норм. З цим прикрим фактом вимушені миритися і суспільство, і держава, які зацікавлені у тому, щоб подібне шкідливе явище було зведено до мінімуму. При цьому потрібно пам'ятати, що зловживання правом не перетворюється у правопорушення або злочин лише до того моменту, поки відповідна поведінка не набуде ознак суспільної шкідливості або небезпеки, які визначені у законі (наприклад, зловживання повноваження посадовими особами органів державного управління, за що законом передбачається конкретна юридична відповідальність залежно від фактичних обставин відповідної справи, у тому числі кримінальна). Отже, зловживання правом – це такий особливий варіант поведінки, який морально належить до правомірної лише до того моменту, коли держава відповідні зловживання не визнає як протиправні, встановивши це в законі *[1, с. 97–105]*.

Якщо ж аналізувати поняття «неправомірна поведінка», то, з точки зору його формально-логічного тлумачення, вона являє собою таку поведінку, яка суперечить правовим нормам. За таких умов будь-яка неправомірна поведінка є протиправною, тобто поняття «неправомірна поведінка» і «протиправна поведінка» є тотожними. Однак таке твердження не можна вважати прийнятним, оскільки, наприклад, зловживання правом суперечить праву не буквально, а тільки «по духу». Так, Т.Т. Полянський вважає недобросовісність однією з найчастіше вживаних правових характеристик зловживання правом. Зловживання правом завжди було та залишається невід'ємним «атрибутом» функціонування права. Здебільшого воно полягає у дотриманні суб'єктом суспільних відносин формалізованих (об'єктивованих) норм позитивного права за посередництвом їх неадекватного тлумачення й подальшої реалізації та в одночасному порушенні змісту і сутності цих норм через заподіяння шкоди («зла») таким відносинам. Такі – «класичні» – зловживання є характерними для правових систем, в яких зміст позитивного права (окремих його інститутів, норм) відповідає природно-правовим ідеалам або, принаймні, зорієнтованій на їх досягнення *[2]*.

Проте існують зловживання, які ані формально, ані змістовно позитивне право не порушують. Зокрема, вони мають місце саме тоді, коли позитивне право (чи окремі його інститути, норми тощо) з формальної та змістовної сторін суперечить природному праву, є «анти-природно-правовим» (наприклад, у тоталітарних державах). В останньому випадку охарактеризована поведінка є зловживанням власне через

«очевидність» її невідповідності природному, «справжньому» праву, сутності права, людяності, гуманізму, справедливості. Тобто за цих умов особа і формально, і змістовно використовує позитивне право для заподіяння соціально-несправедливої шкоди *[3, с. 9]*.

У формальному сенсі і зловживання правом, а, інколи, і шахрайство не є порушенням норм позитивного права. Крім того, цікаві в цьому відношенні характеристики дій при необхідній обороні, крайній необхідності, затриманні злочинця, перевищенні меж необхідної оборони тощо.

Крім цього, такі ознаки правомірної поведінки, як незаборонена законом, необхідна, дозволена, бажана або припустима поведінка, за логікою суперечать таким ознакам неправомірної поведінки, як заборона на її здійснення, недопустимість такої поведінки, а також її незатребуваність. Водночас, незатребуваність певної поведінки не означає байдужості суспільства до її змісту, того факту, що суспільство не пред'являє жодних вимог до певних дій, а вказує лише на те, що реалізація поведінки або здійснення відповідних дій залежить від розсуду самої людини, а отже, має бути визнана в межах поняття правомірності. Крім цього, належність певних дій до заборонених та недопустимих характеризує їх більш рельєфніше, ніж формально визначена констатація таких дій як неправомірних. Адже слова «заборонена» і «недопустима» визначають у неправомірних діях правопорушення або злочин, а такий чіткий поділ можливий лише за умови тотальної заурегульованості правом важливих суспільних відносин та його відставання у розвиткові. Однак оточуюча фактична дійсність виглядає значно складніше, ніж формально визначені правові поняття *[4, с. 53]*.

Отже, можемо говорити про певну необґрунтованість тлумачення правомірної та неправомірної поведінки як суто антагоністичних понять за будь-яких умов, що є можливим лише за умови застосування при цьому прийомів та засобів формальної логіки. Це означає, що смислове навантаження кожного з названих понять є достатньо об'ємним та, до певної міри, включати в себе протилежні ознаки. Зокрема, неправомірну поведінку також не можна розуміти лише як суто негативну за своїми ознаками, оскільки зміст даного поняття не доцільно обмежувати лише шляхом його протиставлення поняттю «правомірна поведінка», виходячи, зокрема, з його умовності.

У науковій літературі справедливо звертається увага, що саме в основі поведінки, а не окремої дії людини, завжди перебувають внутрішні спонукальні чинники, оскільки сама поведінка являє собою певний складений образ взаємодії людини з оточуючим світом, який залежить від конкретних психофізіологічних, біологічних та соціокультурних, у тому

числі правових умов, ступінь впливу яких є різною для окремих індивідів. Це означає, що проблематика правомірності поведінки не повинна вирішуватися шляхом здійснення співставлення дій з чинними правовими нормами *[5, с. 121]*.

Відтак, коли мова йде про правомірну поведінку, то це означає необхідність звернення до окремого, особистісного в праві, що передбачає формування його більш широкого розуміння, не обмеженого нормативізмом. Крім цього, вказана проблематика потребує пошуку засобів забезпечення і захисту соціально корисної правомірної поведінки, в якій виражається ставлення людини до найважливіших соціальних цінностей, у тому числі до права. З цього випливає необхідність звернення до ціннісної, а не нормативної складової права, тобто відповідність певної поведінки правовим нормам має бути доповнена конкретним ціннісним контекстом, а сама поведінка набути характеру соціально відповідальної діяльності *[6, с. 69]*.

Вищенаведене дає підстави стверджувати про надзвичайну складність визначення єдиного критерію правової оцінки поведінки людини, оскільки такий критерій може мати лише абстрактний характер, який не здатен охопити реальне соціальне життя, яке вимагає здійснення пошуку системи відповідних критеріїв правомірності поведінки, які перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності.

Слід підтримати позицію науковців, які вважають, що можна виокремити формальні або зовнішні та змістовні або внутрішні критерії правомірності поведінки. Формальні критерії засновуються на звичайному співставленні або порівнянні конкретних дій або поведінки з чинними правовими нормами, тобто вони спираються на нормативізм у розумінні права як соціального явища. Правомірна поведінка, таким чином, є ланкою між правовою нормою та тим результатом або соціально корисним ефектом, на досягнення якого розрахована така норма, тобто вона є формальним втіленням законності і правопорядку.

Література

1. Казаков В.Н., Малахов В.П. Правосознание и правомерное поведение. Москва: Московский ун-т МВД РФ им. В.Я. Кикотя, 2002. 203 с.
2. Полянський Т.Т. Зловживання правом (загальнотеоретичне дослідження): монографія. Київ: «Право України»; Харків: Право, 2013. 376 с.
3. 3.Мухаев Р.Т. Теория государства и права: учебник для вузов. Москва: Изд-во «ПРИОР», 2002. 464 с.
4. Шульга А.М. Загальнотеоретичні аспекти правомірної поведінки особи: монографія. Харків: Майдан, 2013. 412 с.

5. Казаков В.Н. Правовой порядок в юридической теории и практике: дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.01. Московский ун-т МВД России. Москва, 2003. 372 с.
6. Голубовський В.Є. Правомірна поведінка: теоретико-методологічний аспект дослідження. *Часопис Київського університету права. 2012. № 1.* С. 68–72.

Богдан СЛИВКА
tfp2014@i.ua

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ОСНОВНИХ ЧИННИКІВ РОЗВИТКУ ХРИСТИЯНСЬКОЇ МОРАЛІ ДОШКІЛЬНИКІВ

Історіографічне поняття «час» є у двох видах: фізичний «рахівний», що застосовують у хронології, та історичний. Історичний час змістовний, сповнений подій і залежить від ознак цих подій, а визначений часовий відтинок і процес, пов'язаний з ним, становлять єдине ціле. Конкретність історичного часу безпосередньо полягає в достеменній хронологічній локалізації аналізованих процесів. Хронологічні межі історико-педагогічного дослідження, які ми обрали, визначають рахівний час (кінець XX – початок XXI століття).

Варто відзначити наукові дослідження з історії професійної освіти й педагогіки (Аніщенко, 2003; Артемов, 2006; Бабанский, 1983; Берехівська, 2010; Огієнко, 2007; Бобрышев, 2007; Бучківська, 2004; Ващенко, 2000; Вишневський, 1997; Гупан, 2002; Даниленко, 2018; Носуля, 2018; Подоляк, 2017; Стражнікова, 2015; Улюкаєва, 1993; Черкасов, 2009 тощо).

Загалом еволюція (лат. evolutio, від evolvo – розгортання) – це поступовий (на відміну від стрибкоподібного, революційного) розвиток сутності, процес зміни, розвитку, перетворення чогось, когось. Еволюцію конкретної педагогічної проблеми ми розуміємо як результат аналізу наукового дослідження за певний період (три десятиріччя) у хронологічному порядку, а саме як розвивались парадигмальні, методологічні, педагогічні та богословські погляди на формування у дошкільників християнської моралі.

Важливими методологічними засадами педагогічних досліджень є поділ проаналізованих праць на історичні та джерельні. Іноді неможлив провести чітку межу між історіографічними джерелами та джерелами з досліджуваної проблеми (Довбня, 2017).

Утім, вважаємо за доцільне зауважити, що періодизацію розвитку християнської моралі дошкільників засобами пастирської діяльності як педагогічну проблему спеціально не досліджували.

Відповідно до аналізу досліджень із розвитку християнської моралі дошкільників засобами пастирської діяльності, для обґрунтування періодизацій визначено такі основні методи історико-педагогічного дослідження: історико-генетичний, діахронічний, бібліографічний, хронологічний, термінологічний, періодизації та порівняльно-історичний.

Наступним завданням було обґрунтувати вибір методів періодизації, передусім, діахронного, що забезпечує розкриття якісних змін упродовж розвитку аналізованих подій і явищ, їх форми і змісту (Аніщенко, 2003). Завдяки такому методу можливе не тільки виявлення певних кількісних та якісних змін педагогічних явищ, а й пояснення причин їхніх змін, що підтверджують його адекватність, ефективність та відповідність вирішуваним завданням.

Наприкінці XX – на початку XXI століття відбувалися події й явища, сутність яких показано в архівних, новітніх державних документах і педагогічній періодиці. Методологія історії застосовує звичні спеціально-історичні методи аналізу. Діахронічний метод притаманний структурно-діахронічному аналізу як виду дослідницької діяльності, завдання якого – виявити особливості побудови під час різних процесів. Поняття «діахронія» визначає систематичність розвитку історичних явищ у конкретній сфері дійсності (Васильєва, 2015).

За термінологічним аналізом, терміни «діахронний» і «діахронічний» є похідними від терміна «діахронія». Застосовуючи дані структурно-діахронічного дослідження й ознаки «діахронії», користуються діахронічним методом, аби виявити процес розвитку християнської моралі дошкільників засобами пастирської діяльності в часі.

Через можливість застосування в історико-педагогічному дослідженні міждисциплінарних методів, ми застосовуємо методологію історії, як концептуальну складову аналізу наукової дисципліни історії України для виявлення чітких правил застосування обраних методів.

Водночас, одне з важливих питань дослідження полягає в обґрунтуванні періодизації розвитку християнської моралі дошкільників засобами пастирської діяльності, позаяк наше дослідження охоплює чималий часовий період.

Завдяки термінологічному дослідженню довідкових джерел вдалося осягнути загальну характеристику термінів «період», «періодизація», «критерій періодизації».

Поняття «період» позначує проміжок історичного часу, впродовж якого відбувається соціальний розвиток суспільства. Період є часовим проміжком, обмеженим датами чи подіями; триванням якоїсь події, продовжуваної дії, розгортанням чиєїсь діяльності; часовим відрізком, якому притаманні наявність чогось; певний історичний період у

суспільному й культурному розвитку країни, народу, характерний важливими подіями, явищами чи процесами; відлік часу, за який відбуваються певні процес чи рух, регулярно повторюючись.

Періодизація – це поділ на періоди. Інакше кажучи, історико-педагогічна періодизація розвитку є чітким розподілом історичного часу на етапи (часові межі), завдяки хронологічній локалізації такого процесу. Отож, наше завдання – розподіл історичного часу чіткою хронологічною локалізацією аналізованого процесу, тобто процесу в часових межах.

Мірилом періодизації слугує міра для аналізу історико-педагогічного чинника – рушія, власне, розвитку у певний етап дослідження.

Василь СТРОЇЧ
stroichvv@gmail.com

ПРАВОВІ СТАНДАРТИ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ: ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ

На сучасному етапі розвитку української держави одним із найболючіших каталізаторів соціального невдоволення державною політикою залишається високий рівень корупції в системі державного управління, що вимагає вдосконалення формування й реалізації антикорупційної політики в системі державної служби України, зокрема нормативного забезпечення запобігання та протидії корупції в цій сфері.

Досліджуючи сучасний стан та шляхи вдосконалення формування й реалізації антикорупційної політики в системі державної служби України, визначимо сутність державної антикорупційної політики в системі державної служби як складного правового і суспільно-політичного явища, що має певні ознаки:

- відповідно до форм, напрямів, завдань, сфер впливу антикорупційної політики в системі державної служби вона розглядається як скоординована взаємодія діяльності всіх державних органів, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, громадян, спрямована на протидію будьяким корупційним проявам у суспільстві;
- антикорупційна політика в системі державної служби в адміністративноправовому значенні є різновидом державної політики та державного управління;
- державна антикорупційна політика в системі державної служби реалізується шляхом здійснення цілеспрямованої, вольової діяльності конкретних людей, що є посадовими особами органів державної влади (суб’єктів антикорупційної політики);

● антикорупційна політика в системі державної служби має системний характер, оскільки здійснюється виключно в межах складної соціальної системи; ця системність є внутрішньою характеристикою антикорупційної політики держави, що забезпечує погодженість, координацію, субординацію, необхідну цілеспрямованість, раціональність та ефективність вказаного процесу; реалізація антикорупційної політики є постійним щоденним процесом;

● антикорупційна політика в системі державної служби здійснюється виключно на основі чинного законодавства певної держави на певному конкретноісторичному відрізку;

● антикорупційна політика в системі державної служби полягає в здійсненні регулятивного та організаційного практичного впливу на об'єкти державного управління, якими є суспільні відносини в будь-якій сфері життєдіяльності суспільства, при цьому відбувається взаємодія суб'єктів та об'єктів у межах єдиної складної системи;

● загальним завданням антикорупційної політики в системі державної служби є реалізація антикорупційної функції держави в правовій, політичній, соціальній, економічній, культурній та інших соціально важливих сферах регулятивного впливу *[1, с. 28]*.

Відповідно до цього можна надати таке узагальнене визначення: антикорупційна політика в системі державної служби – це особливий різновид державної політики, що системно та комплексно здійснюється шляхом цілеспрямованої, вольової діяльності належних суб'єктів державної влади виключно на підставі чинного законодавства з метою запобігання та протидії корупції як негативному соціальному явищу і полягає у впровадженні конкретних заходів впливу на об'єкти правових відносин у системі державної служби, створенні нормативних актів, проведенні організаційних заходів, спрямованих на реалізацію антикорупційної функції держави. Антикорупційна політика в системі державної служби – це система офіційно визнаних цілей, завдань, пріоритетів і принципів діяльності держави з організації та регулювання процесів запобігання та протидії корупції.

Величезну увагу на протидію корупції в усіх сферах публічного управління звертає ЄС. На всій його території особливо наголошується на реалізації антикорупційних механізмів: правового, інституційного, інформаційного та політичного. Це пояснюється тим, що інститути ЄС прагнуть виробити єдині правові стандарти у вигляді комунітарних актів та спільні для країн-членів ЄС інституції зі здійснення координації та інформаційно-аналітичного забезпечення антикорупційних заходів на міждержавному рівні.

Аналіз рівня корупції, який проводить щороку Міжнародна організація з вивчення прозорості за показниками світового індексу сприйняття корупції у 2018 р. показав, що лідерами серед 180 країн є Данія, Нова Зеландія, Фінляндія, Сінгапур та Швеція, у яких найменший рівень корупції. Країною із найбільшим індексом корупції у світі досі залишається Сомалі (10 балів). Україна у 2018 р. посіла 120-те місце (антикорупційний індекс 32 бали). Такий самий індекс мають Ліберія, Малаві та Малі *[2, с. 140]*.

Міжнародні організації вказують, що для ефективної антикорупційної політики в системі державної служби необхідні єдині підходи та має бути забезпечена тісна й чітка співпраця між органами, відповідальними за формування й реалізацію антикорупційної політики, також обов'язкова співпраця з громадськістю та міжнародними організаціями.

Слід зазначити, що в Україні майже в кожному державному органі існують відділи з боротьби з корупцією, але вони проводять здебільшого просвітницьку роботу, не існує єдиної ієрархії, підзвітності Національному агентству з питань запобігання корупції.

На думку П. Гамана, рівень корупції можна знизити лише шляхом реалізації таких завдань: попередження корупційних правопорушень; створення правового механізму, який перешкоджає підкупу осіб, що мають публічний статус; забезпечення відповідальності за корупційні правопорушення в усіх випадках, безпосередньо передбачених нормативно-правовими актами; відшкодування збитків, заподіяних корупційними правопорушеннями; моніторинг корупційних факторів та ефективності заходів антикорупційної політики; формування антикорупційної суспільної свідомості; сприяння реалізації прав громадян і організацій на доступ до інформації про факти корупції, а також на їх вільне висвітлення в засобах масової інформації; створення стимулів для заміщення державних посад, посад державної і муніципальної служб непідкупними особами *[3]*.

Основною метою державної політики в галузі протидії корупції є створення ефективної системи запобігання і протидії корупції, виявлення та подолання її соціальних передумов і наслідків, викриття корупційних діянь, обов'язкової відповідальності винних. Успішна протидія корупції можлива за умови наявності належного антикорупційного законодавства, ефективного його застосування відповідними органами державної влади та координованості, поінформованості громадськості про здійснення заходів із запобігання та протидії корупції, взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами державної влади у сфері формування та реалізації державної антикорупційної політики, підтримки антикорупційних заходів громадянським суспільством. Тому ефективність реалізації заходів щодо

запобігання корупційній злочинності не може бути досягнута шляхом поодиноких і несистемних дій на різних рівнях, необхідні довгострокові соціально-економічні, політичні та правові перетворення. Ця діяльність має ґрунтуватися на поєднанні низки запобіжних і репресивних заходів *[1, с. 30]*.

Враховуючи зазначене, автор вважає, що найбільш ефективним засобом подолання корупції є прагнення зробити її ризикованою та невигідною. Допоки державному службовцю буде вигідно брати хабарі й зловживати владою, а ризик покарання буде мінімальним, жодні вжиті заходи не матимуть позитивного результату. Основою антикорупційної політики в системі державної служби слід вважати збільшення соціального значення державної служби (престиж, матеріальна забезпеченість) і ризикованість учинення корупційних злочинів.

Отже, для вдосконалення формування й реалізації антикорупційної політики в системі державної служби доцільно здійснити такі антикорупційні заходи: розробити концепцію державної антикорупційної політики та затвердити антикорупційну програму; прийняти закон «Про лобіювання» та кодекс етичної поведінки державного службовця; забезпечити виконання принципу рівності всіх перед законом; увести кримінальну відповідальність за корупційну діяльність не лише для фізичних, а й для юридичних осіб; впровадити перевірку державних службовців на поліграфі; забезпечити відсутність імунітету для посадових осіб будь-якого рівня, включно президента України; створити інститут донесення про випадки корупції в органах державної влади, а також законодавчий захист осіб, які надали таку інформацію, від звільнення з місця роботи та дискримінації; на законодавчому рівні чітко розмежувати функції між органами, які здійснюють антикорупційну діяльність; сприяти розвитку активної громадської діяльності та залученню громадських організацій у сфері протидії корупції; забезпечити звітування політичних партій про фінансування передвиборчої кампанії та безперешкодне висвітлення проблем корупції в засобах масової інформації.

Аналіз сучасного стану формування й реалізації антикорупційної політики в системі державної служби України показав, що незважаючи на низку проведених заходів, рівень корупції в системі державного управління залишається досить високий. Саме тому потребує розроблення і законодавчого затвердження наукова Концепція державної антикорупційної політики, у якій мають бути чітко визначені поняття, сутність і зміст державної антикорупційної політики; її місце і роль у публічному управлінні; механізми взаємодії держави і громадських організацій, політичних партій у виробленні державної антикорупційної політики тощо. Сучасний етап розвитку національного антикорупційного законодавства як основи здійснення антикорупційної політики в системі

державної служби характеризується активною законотворчою роботою, однак до антикорупційного законодавства України вкрай необхідно внести такі зміни: поширити кримінальну відповідальність на більшу частину корупційних правопорушень (зміни до кримінального та кримінального процесуального кодексів); розширити спеціальні обмеження щодо державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямовані на попередження корупції; запровадити більш жорсткі вимоги до фінансового контролю державних службовців.

Література

1. Западинчук О.П., Гончарук Н.Т. Механізми мінімізації корупції в системі державної служби. Стратегічні пріоритети: наук.-аналіт. щокварт. зб. 2014. № 4(33). С. 26–33.
2. Кустова Т. Формування й реалізація антикорупційної політики в системі державної служби України: сучасний стан та шляхи вдосконалення. *Державне управління та місцеве самоврядування.* 2019. Вип. 3(42). С. 137–143.
3. Гаман П.І. Антикорупційна державна політика: проблеми та перспективи розвитку. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2018. № 10. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1316 (дата звернення:13.11.2020 р.)

Олексій ТЕРЛЮК
oleeksiy2807@gmail.com

ВІТЧИЗНЯНЕ ІТ-ПРАВО І BLOCKCHAIN ЯК ОДНА З НАЙБІЛЬШ ПЕРСПЕКТИВНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Ускладнення суспільних відносин неодмінно призводить до появи нових форм їх правового регулювання. Відтак розвиток ІТ-сфери, і пов'язані з ним складні завдання у галузі впорядкування відносин, що складаються у зв’язку з використанням інформаційних технологій та забезпеченням прав та інтересів їхніх учасників, об'єктивно – інтерес не лише вітчизняного права як суспільного регулятора, але й вітчизняної правової науки.

Інтерес останньої – у пошуку відповіді на питання про сутність «ІТ-права» як галузі права чи інституту права. З цього приводу звернемо увагу на два взаємовиключні твердження навколо яких провадяться дискусії в українській науковій спільноті. Так, відомі цивілісти з Одеси Є.О. та О.І. Харитонови у низці публікацій *[Див.: 1]* проводять думку, що оптимальною методологічною основою визначення сутності ІТ-права є

розгляд його як концепту, що має певне «нормативне наповнення». На їх думку, це означає, що спроби кваліфікувати комплексне правове регулювання відносин інформаційного суспільства як сукупності норм – нової галузі права, некоректні, оскільки, з позицій нормативістського праворозуміння, ІТ-права, Інтернет-права, інформаційного права тощо як галузей права не існує. Такий підхід позбавляє необхідності оцінювати ІТ-право як систему правових норм, що утворюють галузь права, відповідні правові інститути тощо. При цьому доцільним убачається розуміння концепту «ІТ-право» у широкому, вузькому та спеціальному значеннях із відповідним структуруванням. Нам особисто ближчим видається підхід харківського професора-цивіліста О.Е. Сімсона, згідно з яким ІТ-право – це галузь права, предметом якої виступають відносини у цифровому середовищі, а саме відносини з приводу створення, зберігання, передачі та захисту інформації в електронному вигляді, обробка якої відбувається у глобальних та локальних інформаційних системах з використанням інформаційних технологій *[Див.: 2]*. І серед останніх за потенційною значимістю провідне місце насамперед належить (і найближчим часом ця тенденція лише посилюватиметься) технології блокчейн (Blockchain). Технічно - вона - постійно зростаючий ланцюг блоків, перевірених та захищених за допомогою криптографії відкритого ключа; крім інформації про транзакції, кожен блок містить посилання на попередній блок ланцюга, а також дані про час, коли блок було створено.

Завдяки таким своїм перспективам технологія блокчейн (у світовій практиці щодо неї частіше застосовується визначення DLT – distributed ledger technology – технологія розподіленого реєстру – *О.Т.*) останніми роками привертає до себе підвищену увагу, а створювані на її основі рішення вже вирішують низку практичних завдань як у «традиційних» для неї сферах застосування, як-то фінанси, до, здавалося б, непоєднуваних сфер. Так, в одному зі своїх останніх випусків журнал ForkLog здійснив огляд найбільш цікавих ініціатив щодо можливостей застосування блокчейн-рішень: від інтенсифікації видобутку алмазів і до створення блокчейн-систем для громадського транспорту *[3]* або спроб поставити технологію блокчейн і штучний інтелект в арсенал боротьби з пандемією коронавірусу COVID-19 *[4]*.

Крім того, технологію Blockchain можливо успішно використовувати і у сфері організації й планування праці. Основна перевага – при використанні Блокчейн зникає потреба у повторній верифікації даних, їх дублюванні і резервуванні. А застосування технології на загальнодержавному рівні дозволить зберігати, а відтак і використовувати дані громадян, скорочуючи штат державних органів. Очевидно, що подібний підхід зацікавить і бізнес-сферу. Властивості технології

фактично у недалекому майбутньому роблять зайвими низку професій. Передовсім, професій, пов'язаних з підтвердженням, перевіркою і уведенням інформації. Припускають, що банківська, правова і інші системи зазнають значних змін *[5, p. 180-184]*.

Широкі можливості застосування Blockchain у виборчому процесі. Між іншим, в Україні активно обговорюють цю проблему, і активно працюють над її реалізацією *[Див: 6]*.

Отже, на нашу думку, широкі потенційні можливості використання Blockchain у різних сферах життєдіяльності суспільства свідчить про неї як про одну з перспективних і провідних технологій вітчизняного ІТ-права. У фаховому середовищі українських вчених як провідна залишається думка про те, що незважаючи на соціальні, правові, нормативні та технологічні проблеми, з якими стикається ця нова технологія, перспектива створення автоматизованої, надійної, ефективної та дієвої системи охорони даних і управління нею створює значний стимул для подолання потенційних труднощів і реалізації інтеграції Blockchain у різних сферах суспільного регулювання.

Література

1. Харитонов Є.О., Харитонова О.І. Юридична сутність «ІТ-права». *ІТ - право : проблеми та перспективи розвитку в Україні : збірник матеріалів ІІ-ї Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 17 листопада 2017 р.).* Львів : НУ «Львівська політехніка», 2017. С. 199-205. **Їх же.** Сутність ІТ-права: пошук парадигми. *Юридичний журнал «Право України» (україномовна версія). 2018. № 1.* С. 18-29 та ін.
2. Сімсон О.Е. ІТ-право V. Інформаційного права: на зламі епох. *ІТ - право : проблеми та перспективи розвитку в Україні: збірник матеріалів ІІ-ї Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 17 листопада 2017 р.).* Львів : НУ «Львівська політехніка», 2017. С. 180-187.
3. Блокчейн в добыче алмазов и другие инициативы с использованием технологии. *ForkLog.* 25.04.2020. URL: https://forklog.com/blokchejn-v-dobyche-almazov-i-drugie-initsiativy-s-ispolzovaniem-tehnologii/ (дата звернення: 2.11.2020)
4. Блокчейн в борьбе с пандемией COVID-19 и другие инициативы с использованием технологии *ForkLog.* 18.04.2020. URL: https://forklog.com/blokchejn-v-borbe-s-pandemiej-covid-19-i-drugie-initsiativy-s-ispolzovaniem-tehnologii/ (дата звернення: 2.11.2020)
5. Zyskind G., Oz N. Decentralizing privacy: Using blockchain to protect personal data // Security and Privacy Workshops (SPW). IEEE, 2015.

6. Букраба О.М., Мазепа Ф.С., Карнишов К.Р., Яковенко О.О., Кушніренко Н.І. Система електронного голосування на основі технології блокчейн. *Системи обробки інформації*. 2018. Вип. 4(155). С. 41-46; Бучин М. Впровадження електронного голосування в Україні: проблеми та перспективи. *Інформація, комунікація, суспільство 2015: матеріали 4-ої Міжнародної наукової конференції ІКС-2015*, 20–23 травня 2015 року, Україна, Львів, Славське / Національний університет "Львівська політехніка", Кафедра соціальних комунікацій та інформаційної діяльності. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. С. 126–127; Волкович О.Ю. Перспективи запровадження електронного голосування як чинника реалізації демократичних засад держави. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2019. № 1.* / Херсонський національний технічний університет. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2019_1_16 (дата звернення: 2.11.2020); Сіденко І.Г. Перспективи впровадження електронного голосування в Україні. URL: http://www.kbuapa. kharkov.ua/ebook/conf/2012-2/doc/1/12.pdf/ (дата звернення: 2.11.2020) та ін.

Ольга ЦИЦИК
great_master@ukr.net

ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО ДЕФІНІЦІЇ «ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА»

У процесі вивчення інститутів локальної демократії крізь призму наявних міжнародно-правових стандартів у сфері місцевого самоврядування варто визначити низку особливостей. Так, згідно з Європейською хартією місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 року, його провідними суб'єктами є не органи влади й управління, а відповідні місцеві спільноти (територіальні колективи, громади, комуни тощо). І хоча фактично основний тягар покладено на організовані структури (державні органи, посадові особи), цей акцент є невипадковим, оскільки саме він відображає сутність і зміст місцевого самоврядування.

У Конституції України територіальний колектив визначено як територіальну громаду, що відповідає національним історичним традиціям України. Статтею 140 Основного Закону закріплено конституційну правосуб'єктність територіальної громади і визначено, що саме їй належить право на здійснення місцевого самоврядування, яке реалізується через самостійне вирішення громадою питань місцевого значення в межах чинногозаконодавства *[1]*. Наявність правосуб'єктності є головною умовою створення територіальної громади. Зазначене конституційне

положення ґрунтується на самобутніх традиціях українського народу та враховує демократичний досвід організації місцевого самоврядування в інших країнах. Таким чином, воно вимагає формування і функціонування територіальної громади не як простої сукупності жителів певного населеного пункту, а як дієздатного суб'єкта, соціально й політично активного, самодостатнього в контексті забезпечення матеріально-фінансовими ресурсами, а також здатного до ефективного і відповідального управління власними справами.

Територіальна громада постає первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень. Характеристика територіальних громад як первинних соціальних суб'єктів публічної влади на місцях, розмаїття форм безпосередньої й опосередкованої демократії в місцевому самоврядуванні, а також визнання провідної ролі територіальних громад у формуванні всієї системи органів публічної влади (від вищих до місцевих) дає змогу визначити суть місцевого самоврядування як особливої форми публічної влади. Місцеве самоврядування – це система організації діяльності місцевих жителів на відповідній території, що є комплексом різноманітних інститутів, який функціонує як єдиний цілісний механізм, а його провідною ланкою постає територіальна громада.

Якщо говорити про форму, то територіальна громада – це вид територіальної спільності, утвореної жителями (громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства, біженці, вимушені переселенці) відповідних адміністративно-територіальних одиниць (село, добровільне об'єднання в спільну громаду декількох сіл, селище, місто), які постійно або переважно мешкають в їх межах, володіють там певним нерухомим майном, сплачують податки, комунальні послуги тощо.

Варто зазначити, що, попри значний інтерес сучасної наукової спільності до проблематики локальної демократії, дослідження правового статусу територіальних громад як первинних суб'єктів місцевого самоврядування є недостатнім. Це, безперечно, негативно впливає на нормативну регламентацію статусу згаданих соціальних спільнот. Доцільність теоретичного обґрунтування статусу територіальних громад визначає необхідність мати науково обґрунтовану систему знань про зазначений інститут конституційного та муніципального права, що надасть можливість вибудувати стабільну правову базу, на засадах якої має здійснюватись конкретизація їх правового статусу.

Водночас Конституція України дещо відійшла від європейської демократичної державно-правової традиції, яка в Європейській хартії 1985 року тлумачить територіальну громаду як право і реальну здатність органів місцевого самоврядування регламентувати значну частину державних

справ, діючи в межах закону та в інтересах місцевого населення. На відміну від хартії, в Основному Законі провідну роль відіграють не органи місцевого самоврядування, а територіальна громада. Це засвідчує, що Конституція України регулює питання місцевого самоврядування відповідно до концептуальних положень доктрини громади місцевого самоврядування.

Дефініція «територіальна громада» у вітчизняній науці постійно видозмінюється, що свідчить про неодностайність думок серед науковців щодо її змістових і сутнісних характеристик. Так, за час конституювання інституту місцевого самоврядування законодавці оперували різними термінами: «територіальна самоорганізація громади», «громадяни, які проживають на території», «територіальний колектив громадян» тощо.

Очевидно, що це поняття донедавна не використовували в жодній суспільній науці. Попри те, що майже не викликає заперечень визначення територіальної громади як суб'єкта місцевого самоврядування, законодавство багатьох країн світу ігнорує це поняття, а визначення її як суб'єкта місцевого самоврядування в країнах з розвинутою демократією взагалі немає *[2, с. 145]*. Відсутнє воно і у вітчизняному законодавстві, хоча саме поняття територіальної громади в Конституції України наведено.

З огляду на необхідність визначення окресленого поняття відповідно до соціальної парадигми розвитку і функціонування місцевого самоврядування в Україні, автор спирається на результати досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Зокрема, М.П. Орзіх визначає територіальну громаду як первинний суб'єкт місцевого самоврядування, що має власні інтереси, до складу якого належать громадяни України, іноземці, особи без громадянства, які постійно мешкають, працюють на цій території, володіють нерухомим майном, сплачують місцеві податки і збори *[3, с. 67]*.

Інший вітчизняний дослідник М.О. Баймуратов пропонує визначати територіальну громаду (місцеву спільноту) як сукупність фізичних осіб, які постійно мешкають на відповідній території та об'єднані територіально-особистими зв'язками системного характеру *[4, с. 18]*.

Слушним вважаємо твердження О.І. Сушинського, який наголошує, що найважливішим у розумінні сутності місцевого самоврядування, є не сама наявність у територіальної громади права на самоврядування, а функціональне начало, тобто реалізація цього права *[5, с. 36]*.

Іншої думки дотримується О.В. Батанов, який розробив нову теоретичну модель територіальної громади. Науковець визначає її як складну «кумулятивну форму суспільної організації, сукупність людей (місцевих жителів), асоційованих на публічних засадах у межах певної території та об'єднаних різноплановими ознаками системного характеру.

За такого підходу відбувається реалізація приватних цілей у публічно-правовій формі» *[6, с. 52]*.

Влучно визначив сутність місцевого самоврядування А.І. Коваленко. Дослідник вказав, що це – одна з форм суто громадської активності, яка випливає з природного права громадян держави розв'язати на власний розсуд (але відповідно до законодавства) питання, що постають в процесі повсякденного управління територіальними справами без безпосереднього втручання органів державної влади *[7, с. 306]*.

Територіальна громада – це сукупність громадян України, які спільно проживають у міському чи сільському поселенні, мають колективні інтереси і визначений законом правовий статус. На відміну від простої територіальної одиниці, поселення, яке має статус територіальної громади, наділяють певними правами, зокрема правом на самоврядування.

Територіальна громада лише тоді стає самостійною сформованою одиницею громадянського суспільства, коли більшість її членів буде ідентифікувати себе з нею, усвідомлюючи наявність спільних інтересів і сприяючи їх реалізації. Процес становлення територіальної громади передбачає перетворення ординарної сукупності індивідів на єдину спільноту.

З огляду на вищенаведені тлумачення та підходи, вважаємо, що нині в юридичній науці сформовано дві основні концепції щодо територіальної громади як соціального явища. Перша концепція (О. Батанов, Ю. Волошин, С. Маліков) має суто правовий зміст, де територіальну громаду визначають як можливість (право) територіальної громади на самостійне управління місцевими справами. Друга концепція має переважно політологічний зміст, тобто акцентує на процесі реалізації самоврядними одиницями власних інтересів. Прихильники цієї концепції у більшості визначень місцевого самоврядування роблять наголос на «діяльності».

Література

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Дегтярьова І. О. Стратегії місцевого самоврядування: порівняльний аналіз. *Актуальні проблеми державного управління:* зб. наук. пр. Вип. 2. Харків: Магістр, 2004. С.289–297.
3. Орзіх М. П. Концепція правового статусу самоврядних територій і органів місцевого самоврядування. *Місцеве та регіональне самоврядування України. Вип. 1–2. Київ, 1995*. С. 61–69.

4. Баймуратов М.А. Европейские стандарты максимальной демократии и местное самоуправление в Украине. Харьков, 2000. 211 с.
5. Сушинський О.І. Місцеве самоврядування в Україні: концептуальні засади статусу та діяльності виконавчих органів. Львів: Афіша, 2003. 176 с.
6. Батанов О.В. Територіальна громада – первинний суб'єкт муніципальної влади в Україні: поняття та ознаки. *Вісник центральної виборчої комісії.* 2008. № 2 (12). С.51–57.
7. Коваленко А. І. Розвиток виконавчої влади в Україні на сучасному етапі: теорія і практика. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. 512 с.

Олена ЧОРНОБАЙ
labau@i.ua

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ

Проблема дослідження основних положень юридичної аргументації полягає у необхідності глибинного системного аналізу засадничих принципів юридичної аргументації задля формування чіткої структури, яка б якісно відображала функціонування цього процесу.

Юридична аргументація як явище базується на ряді принципів, що водночас формують як її межі, так і засади. Природа таких принципів різниться – в глибинній основі лежать принципи юридичного пізнання, що, у свою чергу, витікають із загальнонаукових. Наступну категорію складають ті принципи, які в тому чи іншому обсязі характерні для різних судів та судових процесів.

Перш за все необхідно розглянути базові принципи юридичної аргументації – всебічність, повноту та об'єктивність дослідження. Досить часто їх об'єднують в один, оскільки вони становлять основу будь-якого судового процесу загалом і взаємодоповнюють одне-одного. Тим не менш варто розглянути кожен з них окремо для їх глибшого розуміння.

Всебічність юридичної аргументації – це перевірка всіх можливих версій у справі, пояснень, що виходять від обвинуваченого, отримання і перевірка в повному обсязі необхідних доказів, виявлення обставин, що як викривають, так і виправдовують обвинуваченого, пом'якшують і обтяжують його покарання. Однобічністю називають недостатній розгляд будь-якої суттєвої обставини справи, її ігнорування, залишення без уваги однієї чи більше версій.

Повнота – це встановлення всіх обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному впровадженні, серед яких детальне вивчення складу злочину, винності особи й його скоєнні, мотиву, школи заподіяної

злочином, обставин, що обтяжують чи пом'якшують покарання, тощо. Повнота означає також перевірку даних про вчинення обвинуваченим або іншими особами інших злочинів і прийняття за цими фактами відповідних рішень, констатацію відсутності події або складу злочину, або недоведеності участі обвинуваченого у вчиненні злочину. Неповнота попереднього розслідування – є звуження меж доказування, недостатність доказів, що ставлять під сумнів достовірність висновків в межах конкретної справи. Варто зауважити, що під повнотою мають на увазі той обсяг інформації і доказів, який необхідний для вирішення конкретної справи. При цьому не обов'язково досліджувати об'єкти в категоріях, які такої справи не стосуються.

Об'єктивність – це неупереджене дослідження обставин справи, збирання як обвинувальних, так і виправдувальних доказів, а також доказів, що говорять «за» і «проти», встановлення всіх даних, що характеризують особистість обвинуваченого. Об'єктивність дослідження передбачає також належне та неупереджене ставлення до скарг та клопотань підозрюваного і обвинуваченого. Необ'єктивне варто вважати розслідування вироблене упереджено, з метою визнати підозрюваного і обвинуваченого винним, таке, що зацікавлене виключно у доведенні правоти однієї зі сторін, а не справедливому вирішенні проблеми.

Вказані вище принципи є загальнонауковими принципами пізнання, що трансформувалися в межах юридичної практики для задоволення потреб сфери. Враховуючи їх початкову філософську природу доцільно зауважити, що дотримання цих принципів лежить переважно у морально-етичній площині. Виключення становлять лише серйозні викривлення, які радше наближені до фальсифікації доказів, в такому разі часто передбачені різні міри відповідальності (залежно від законодавства, що діє на території тієї чи іншої держави або адміністративної одиниці). Ці принципи, як вже вказувалось, взаємопов'язані, але не можуть замінювати одне-одного. Таким чином юридична аргументація повинна всебічно розглядати об'єкт аргументації повною мірою і об'єктивно, максимально абстрагуючись від суб'єктивного досвіду *[3, с. 9-10; 4, с. 103]*.

Принципи всебічності, повноти та об'єктивності юридичної аргументації діють в судах усіх типів однаково. Незмінною залишається і їх дія в різних законодавствах, що мають різну природу та засади. Таким чином застосування цих принципів стале, але може призводити до різних результатів відповідно до чинного законодавства у конкретному суді.

До засадничих принципів юридичної аргументації відносять також змагальний і дослідницький (інквізиційний). Вони, на відміну від принципів всебічності, повноти та об'єктивності різною мірою присутні в різних судах, але в той же час не можуть бути відсутніми повністю. Ці

принципи сформувалися разом із відповідними типами судових процесів – інквізиційним (дослідницьким) та змагальним. Принцип змагальності переважно присутній в судах загальної юрисдикції *[2, с. 7]*. Його основною ознакою є розподіл функцій між судом, захистом та обвинуваченням, а також рівність сторін судового процесу. Цей принцип з'явився разом із появою змагального судового процесу в період зародження капіталізму. Його основною ознакою є спрямованість на «перемогу над опонентом» за посередництва та регулювання суду шляхом аргументації сторін *[1, с. 56; 5, с. 46-55]*.

Ще одним важливим принципом юридичної аргументації є принцип вільної оцінки доказів. Він засновується на тому, що слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд оцінюють докази за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом (ст. 94 КПК України).

Законодавче регулювання процесу оцінки доказів полягає у регламентації правил і процедури збирання та перевірки доказів, усунення неприпустимих доказів, тощо, що спрямовані на формування бездоганного доказового матеріалу. Задля виключення можливості неоднозначного трактування доказів в процесі оцінки необхідно уникати об'єктів та інформації, що викликають сумніви. Таким чином мінімізується людський фактор у оцінці доказів уповноваженими особами *[5, с. 13-14]*.

Базові принципи юридичної аргументації слугують основою для її функціонування як явища загалом та регулюють процес формування аргументів. Змагальний та дослідницький принципи допомагають визначити вирішенню яких саме завдань має підпорядковуватись аргументація в кожній окремій справі. Принцип вільної оцінки доказів надає простір для гнучкого відбору об'єктів та інформації і їх визнання доказами в конкретному судовому процесі. Таким чином формується цілісна, але гнучка система засадничих принципів юридичної аргументації, що слугує як підставою для її функціонування, так і обмежує її.

Юридична аргументація за своєю суттю базується на ряді принципів, що мають загальнонауковий характер або ж стосуються судових процесів, у яких застосовуються. В глибинній основі юридичної аргументації лежать принципи, властиві усім наукам, але при цьому видозмінені задля задоволення потреб цього правового явища: всебічність, повнота та об'єктивність. Ці принципи тісно взаємопов'язані, а тому часто сприймаються як один складний. Незважаючи на їх загальність та морально-етичне походження, вони складають підґрунтя для більш спеціалізованих та вузьких за своєю суттю та сферою використання.

Література

1. Кістяник В. (2015) Особливості аргументації в судах загальної юрисдикції. *Наукові записки*. Т. 168. С. 52-56
2. Козюбра М. (2013) Моделі (типи) юридичної аргументації. *Наукові записки НаУКМА*. Т. 144-145. С. 4-7.
3. Кучук А. (2016) Принципи пізнання правових явищ як елемент методології. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 4. URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2016/4.pdf
4. Юркевич М. (2012) Юридична аргументація. О.М. Юркевич, В.Д. Титов, С.В. Куцепал та ін. Х. : URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/1493/1/Jr_Argum_2012.pdf
5. Савенко М. Юридична аргументація в конституційному судовому процесі: методологічний аспект. *Наукові записки*. К. : НаУКМА. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2210/Savenko_Yurydychna_arhumentatsiia_v_konstytutsiinomu.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Роман ШАК
Roman.I.Shak@lpnu.ua

ВПЛИВ ІДЕОЛОГІЧНОГО ЧИННИКА НА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Впровадження правових регуляторів у становлення інформаційного суспільства зумовлене актуальністю ведення активного ритму життя сьогодення та засобом підвищення конкурентоспроможності держави на міжнародних ринках, надання своїм громадянам можливості отримати освіту та працевлаштування у сучасному інформаційному світі, створити сприятливі умови для регулювання інформаційних відносин та подальшої розбудови якісно нової інформаційної ери.

Головним завданням правового регулювання інформаційного суспільства є вироблення концептуальних соціальних засад створення підвалин такого суспільства, закцентуванням уваги на способах досягнення цієї мети: «як можна цього домогтися з найкращими результатами», враховуючи не тільки переваги, але й ризики, пов'язані з процесами трансформації та глобалізації *[1]*.

Правове регулювання інформаційного суспільства відбувалося за різних обставин, чинників та соціальних факторів, які так чи інакше впливали на формування та функціонування появи такого феномену, як інформаційне суспільство: економічний, технологічний, соціологічний, комунікативний, культурологічний, політичний, ідеологічний, історичний

тощо. Зрозуміло, що така варіативність соціальних факторів зумовлена достатньою увагою з боку науковців та обумовлена нагальною потребою пояснення формування, визначення та побудови нової епохи у суспільстві.

Правове регулювання інформаційного суспільства уявляється як досить сильно навантажене ідеологічним змістом та ідеологічною природою. В.В. Кавка, передусім, пояснює його нерівністю і владними відносинами *[2]:* коли інформація та знання стають основними методами «приховування, замовчування недоліків домінуючої реальності» або мають недостовірний характер для досягнення певної мети державою та політичними силами.

Суть ідеологічного впливу на правове регулювання інформаційного суспільство полягає у надзвичайно значущому специфічному сучасному способові поєднання політики з технологією, з використанням маніпуляції та надбання розвитку інформаційних технологій, коли суспільство стає заручником несправедливого шляху його становлення (можливість впливу політичних дій, невідання та замовчування стосовно прийнятих рішень або їх істинного змісту, вплив на духовні цінності та мораль).

Зокрема, ще Ст. Лем у праці «Сума технології» («SummaTechnologia») зазначив, що основною проблемою майбутньої інформаційної ери стане не розв'язання тих чи інших технократичних завдань, а культурологічна та психологічна профілактика можливого аксіологічного колапсу, потенційного руйнування мотиваційних основ людської життєдіяльності, запобігання негативного впливу інформаційного середовища на людину *[3, с. 4]*.

Як видно, ідеологічний вплив є дуже неоднозначним за свої змістом. І яку сторону медалі необхідно обрати для розбудови інформаційного суспільства та його правового регулювання залежить тільки від напрямку національної політики держави та цілей, яких вона переслідує.

Таким чином, як справедливо зазначає В.В. Кавка, роль ідеології у формуванні правового регулювання інформаційного суспільства полягає у достовірному, правильному та об'єктивному обґрунтуванні необхідності розбудови інформаційного суспільства та забезпеченні правового механізму правильного поєднання політики з технологією *[2]*.

Прийом впливу ідеології на формування інформаційного суспільства згодом переймає політика, політично впливаючи таким чином на інформаційне суспільство, який, відверто кажучи, є «найефективнішим» у приховуванні істинних ідеалів державного впливу на становлення правового регулювання інформаційного суспільства та ще більш завуальованим у своїй реалізації. Адже сутність його полягає у тому, щоб доступність інформації, що, наприклад, стосується державної діяльності та політичних процесів, була правильно представленою перед громадськістю; розширення можливостей для встановлення ефективного зворотного

зв'язку влади та населення, яка сприяє розвиткові соціальних ініціатив та громадянського суспільства *[4, с. 2]*.

Суть ідеологічного впливу на правове регулювання інформаційного суспільства полягає у достовірному, правильному та об'єктивному обґрунтуванні необхідності розбудови інформаційного суспільства та забезпеченні правового механізму правильного поєднання політики і технології.

Як правило, розбудова «необхідного» інформаційного суспільства та його правове регулювання є соціальним замовленням політичних сил країни, саме вони диктують «необхідне політичне навантаження» у його становленні та розвиткові, використовуючи різні прийоми та методи впливу.

Так було за Радянського Союзу, коли народ був «забезпечений» гаслами про найкраще та забезпечене життя, так є і на теперішній час – з екранів телевізорів, радіо та через Всесвітню павутину ми «віримо» у покращання, але, на жаль, ці гасла не є істинними «для народу», вони приховують інший, вигідний політикам, аспект. Так само політичний аспект, як і ідеологічний, може мати інше «позитивне» навантаження у розбудові інформаційного суспільства: «удосконалення демократичних процедур, підвищення політичної активності населення, встановлення більш активного діалогу держави з громадськістю» [5, с. 5], зміцнення та пропаганда колективного духу, відродження віри до самих себе, поширення могутності своєї держави на політичній карті світу (що є дуже актуальним нині) та патріотизму, упевненість в обраному шляху, завтрашньому дні тощо.

Проаналізувавши ідеологічний фактор, який впливає на якість становлення та правове регулювання інформаційного суспільства, можна зазначити таке: вищеназваний соціальний фактор впливу хоча і є за своєю природою багатоаспектним та різноплановим за змістом, але однаково впливає на становлення та функціонування інформаційного суспільства: від того, який буде цей вплив, позитивний чи негативний, залежить напрямок розвитку національної політики регулювання інформаційно-комунікаційних технологій, впровадження правових принципів, норм у регулювання інформаційного суспільства та політичної волі уряду розвивати якісне інформаційне суспільство.

Вплив соціальних факторів на правове регулювання інформаційного суспільства має дуже важливе значення: від їх вивчення та дослідження залежать якість формування концепції правового регулювання інформаційного суспільства в умовах глобалізації, а також створення цілісної системи законодавства з метою підвищення ефективності розвитку інформаційного суспільства з урахуванням соціально-економічних та соціально-культурних особливостей.

Література

1. В Україні можливо створити інформаційне суспільство. Вісник Інформаційного бюлетеня Міжнародного центру перспективних досліджень. Заголовок. № 152. 2002. URL: http://lib.academy.gov.ua/cgibin/irbis64r_13/cgiirbis_64.exe?LNG (Дата звернення: 16.11.2020 р.).
2. Кавка В.В. Інформаційне суспільство: ідеологічний аспект. URL: http://conf.vntu.edu.ua/humed/2006/txt/06kvvsia.pdf (Дата звернення: 16.11.2020 р.).
3. Капуш А. Концепція інформаційного суспільства: культурологічний аспект. URL: http://inf.oa.edu.ua/dopovid/ kapush.pdf (Дата звернення: 16.11.2020 р.).
4. Рубанов А. В. Информационное общество: методология и опыт исследования. *Постсоветское пространство XXI века: приоритеты, особенности, будущее.* Минск, Медиафакт. 2011. С. 2–4.
5. Пожуєв В.І. Стратегічні цілі і задачі переходу України до інформаційного суспільства. *Гуманітарний вісник ЗДІА.* Вип.39. 2009. С. 12–14.

Марта ШЕПТИЦЬКА
mshm1103@gmail.com

ПРАВОВІ ФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ УМОВАХ

Функціональний простір релігійних організацій не обмежується межами віроповчальної активності та культової практики. У діяльності конфесійних спільнот вагоме місце завжди відводилося місії соціального служіння. Церкви і деномінації з давніх часів долучалися до облаштування внутрішнього устрою тих суспільств, у структуру яких були інтегровані, – надавали сакрального статусу владним інституціям, на підставі божественних приписів санкціонували принципи суспільних взаємовідносин, опікувалися системами виховання і освіти тощо. Чимало відомих церков створили власні соціальні вчення, в яких акумулювали багатовіковий досвід соціальної роботи.

Якісно нова сторінка в історії соціального служіння українських конфесій пов’язана з подіями семирічної давнини. Революція Гідності та подальша російська агресія істотно позначилися на змісті й структурі суспільної активності релігійних організацій. Майдан 2013-2014 рр. чи не вперше представив церкву як доволі потужну інституцію громадянського суспільства, довів її спроможність гуртуватися навколо обстоювання

базових прав і свобод українських громадян, європейського поступу України. В умовах суспільно-владного протистояння релігійні організації у своїй переважній більшості засвідчили солідарність з українською громадою. Гасло «Церква з народом» стало одним із символів Революції Гідності. Релігійна складова проявлялася на Майдані у багатьох вимірах, духовенство різних конфесій надавало як духовну, так і моральну підтримку учасникам протестних акцій.

У постмайданний період релігійні організації виступили в якості одного із генераторів національних реформ. Зокрема, очільники УПЦ КП та УГКЦ увійшли до складу Наглядової ради Національного форуму «Трансформація України», створеного восени 2015 р. з метою сприяння координації зусиль різних акторів суспільного життя в розробці та реалізації євроінтеграційної моделі розвитку України. ВРЦіРО долучилася до процесу конституційної реформи та сформулювала власні пропозиції до Основного Закону держави. Серед них – закріпити право людини на життя від зачаття й до природної смерті; розглядати шлюб виключно як союз між чоловіком і жінкою; гарантувати таємницю сповіді у приватному житті; визначити відносини між державними інституціями та релігійними організаціями як партнерські тощо. Представники церков і деномінацій виступили з різкою критикою законопроєкту про внесення змін до Кодексу законів про працю України. Свою позицію духовенство пояснювало тим, що введення у правове поле понять «гендерна ідентичність», «сексуальна орієнтація» призведе до пропаганди непритаманних українській спільноті ціннісних норм, дискримінації представників інших частин суспільства *[1]*.

Натомість, вони підтримали медичну реформу та висловилися за необхідність реформування системи пенсійного забезпечення. З цього приводу у липні 2017 р. УПЦ КП поширила заяву, адресовану, передусім, Парламентові та Уряду, в якій зазначила, що нинішня пенсійна система є застарілою, не відповідає суспільним запитам, демографічній ситуації та станові національної економіки. На думку духовенства, підсумком пенсійної реформи повинно стати підвищення рівня забезпечення пенсіонерів, встановлення справедливої кореляції між розміром пенсії та трудовим стажем особи, котра на неї претендує, тощо *[2, с. 106]*.

Не залишаються релігійні організації й осторонь розв'язання такої наболілої суспільної проблеми, як корупція. Остання розглядається церквою як великий гріх, що є однією з найбільших внутрішніх загроз для України, перешкоджає розвиткові її економіки та громадянського суспільства. Тема посилення боротьби з корупцією систематично озвучується під час зустрічей ВРЦіРО з державною владою. Так, приміром, УГКЦ у 2016 р. спочатку ухвалила Пасторальну програму

протидії корупції, а потім створила Центр протидії корупції. Його основне завдання – формувати нульову толерантність до означеного явища *[1]*.

Ще один важливим напрямком суспільної діяльності, на якому присутня церква, пов'язаний із подоланням наслідків російської агресії та тимчасової окупації українських територій на Донеччині та Луганщині. Йдеться, насамперед, про необхідність забезпечення духовної опіки військовослужбовців на фронті, соціально-психологічної реабілітації учасників АТО, облаштування тимчасово переміщених осіб із зони бойових дій, спростування завідомо неправдивої інформації, масово тиражованої ворогом щодо України.

У цьому контексті доречно відзначити низку ініціатив за участі релігійних організацій. Так, синодальне управління соціального служіння УПЦ КП «Eleos-Ukraine» у 2015 р. започаткували проєкт «Дорога додому», покликаний сприяти поверненню до мирного життя українських вояків з травмованою психікою. Благодійний фонд УГКЦ «Карітас» у 2016 р. розпочав реалізацію проєкту «Комплексна освітньо-консультативна програма з допомоги внутрішньо переміщеним особам та ветеранам АТО». Програма на безкоштовній основі надає доступ до якісної правової, фінансово-економічної та психологічної допомоги (у вигляді навчання та консультування). У тому ж році УПЦ КП презентувала відкриття Центру практичної допомоги захисникам України AXIOS. Його місія полягає підтримати починання та відкрити нові перспективи перед демобілізованими українцями та членами їхніх родин. Окрім того, релігійні організації безпосередньо займаються душпастирюванням українських воїнів на лінії зіткнення з ворогом шляхом підготовки і направлення на передову військових капеланів, регулярно надають значну гуманітарну допомогу жителям прифронтових територій, опікуються оздоровленням дітей переселенців та військовослужбовців, задіяних у зоні проведення АТО, тощо *[3, с. 56]*.

Особливо прикметне місце у суспільному служінні конфесій посідає робота в дипломатичному аспекті. З одного боку, вона передбачає просування євроінтеграційного вибору України, а з іншого – стосується формування позитивного іміджу країни на міжнародній арені. Упродовж кількох останніх років церковна дипломатія розвивалася вельми активно. Починаючи з 2013 р. очільники українських конфесій регулярно ведуть діалог з7 чиновниками ЄС щодо європейських перспектив України, труднощів інтеграції, ролі релігійного чинника у суспільному житті, ціннісних засад суспільного розвитку. Приміром, пастирські поїздки предстоятеля УГКЦ патріарха Святослава до Австралії та Канади, окрім суто духовної місії, передбачали ознайомлення місцевої аудиторії з подіями на Майдані, російською агресією щодо України, станом міжконфесійних

відносин тощо. Так, зокрема, архієпископ Чернігівський і Ніжинський Євстратій (УПЦ КП) відвідував Страсбург і Брюссель, де обговорював широке коло питань з представниками різних інституцій ЄС *[1]*.

Релігійні організації причетні й до реалізації локальних проєктів. Скажімо, церкви (УГКЦ, УПЦ КП, РКЦ, УАПЦ, УПЦ (МП)) Львівщини домовилися з місцевою владою стосовно акумуляції спільних зусиль, спрямованих на подолання негативних явищ у суспільстві.

Прямим свідченням значущості соціальної діяльності конфесій виступають високі рейтинги довіри до них з боку громадян. За результатами соціологічного опитування, проведеного Центром Разумкова у березні 2019 р., церкві довіряє 67 % респондентів.

Продуктивна діяльність церков і деномінацій на ниві соціального служіння сприяє зміні підходів у рамках державної політики у сфері свободи совісті та свободи релігії. Упродовж останніх років релігійні організації отримали право на заснування загальноосвітніх навчальних закладів, домоглися державного визнання дипломів та наукових ступенів, отриманих у системі духовної освіти. Інтенсивно відбувається процес законодавчого врегулювання функціонування інституту капеланства. На рівні підзаконних актів військове священство запроваджене у Збройних Силах України та Національній гвардії. Харитативна діяльність релігійних організацій віднаходить визнання на загальноукраїнському рівні. Так, за результатами щорічного Національного конкурсу «Благодійна Україна» серед його лауреатів завжди є благодійні фонди, діючі під патронатом конфесій *[4, с. 111]*.

Таким чином, соціальне служіння є одним із ключових різновидів функціональної активності релігійних організацій. В Україні діючі на її теренах конфесії інтенсифікували свою суспільно значущу роботу після відновлення державної незалежності у 1991 р. Соціально корисна діяльність церков і деномінацій вирізняється багатовекторністю. Її зміст і спрямованість обумовлюються суспільними запитами та відповідно актуальною на поточний момент суспільною проблематикою.

Революція Гідності та війна Росії проти України довели, що релігійні організації відносяться до розряду важливих системоутворюючих інституцій громадянського суспільства, та істотно вплинули на конфігурацію соціального служіння конфесій.

Отже, у нинішніх суспільно-політичних умовах релігійні організації причетні до проведення внутрішніх реформ, подолання наслідків російської агресії, іміджевої презентації України на міжнародній арені, вирішення болючих суспільних проблем (алкоголізм, наркоманія, дитяча безпритульність, збереження традиційних культурно-історичних цінностей). Індикатором визнання місії соціального служіння конфесій

слугує суспільна довіра до них, яка значно перевищує аналогічні показники до ключових інститутів влади, а також процес розбудови державно-конфесійних відносин на партнерських засадах.

Література

1. Токман В.В. Соціально значуща діяльність релігійних організацій України в сучасних суспільно-політичних умовах. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-09/relig_org_Ukr-953c2.pdf (дата звернення: 11.11.2020 р.)
2. Мякінченко І.О. Участь церков і релігійних організацій у законотворчому процесі в період незалежності України. *Гілея: науковий вісник.* 2018. Вип. 131. С. 105–108.
3. Слубська А.Я. Громадянська релігія в українських реаліях: філософсько-релігієзнавчий аналіз: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук. Київ, 2017. 210 с.
4. Функціональність релігії: український контекст. Монографія. За редакцією професорів А. Колодного та Л. Филипович. Київ: УАР, 2017. 339 с.

Іванна ЩЕРБАЙ
ivashkakaktys@gmail.com

ЧЕСТЬ І ГІДНІСТЬ ЯК ЦІННОСТІ ЛЮДИНИ

Гідність людини випливає з того, що вона сама себе довершує в культурному бутті. Тобто людська культурологічна діяльність завдяки волі, інтелігібельним і сенсибельним факторам сприяє можливості максимально наблизити власний мікрокосмос до макрокосмосу. Усвідомлення свого метаантропологічного значення у Всесвіті має викликати самоповагу, повагу до ближнього й володіти почуттям онтологічних прав і свобод. Сповнена такої гідності людина відчуває свою потребу в земному житті. Ця потреба змінює світ завдяки культурологічним діям. Добре, якщо ці зміни можна належно оцінити. До основних детермінантів гідності зараховуємо розум і волю, які довершують проекти людськості і за допомогою основних богословських чеснот віри, надії і любові здійснюють максимальне наближення мікрокосмосу до макрокосмосу. На сьогоднішній день питання честі та гідності є досить актуальним у наш час. Чимало науковців вивчають дане питання.

Сьогодення характеризується зневажливим ставленням членів нашого суспільства до таких найважливіших особистісних людських цінностей, якими є честь і гідність. Незважаючи на те, що ці особисті

права (блага) охороняються нормами основних законодавчих актів країни (Конституції, Цивільного та Кримінального кодексів тощо), стан забезпечення правового захисту розглядуваних цінностей є вкрай незадовільним *[1, с. 248]*.

Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя й здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Як відомо, цінність будь-чого визначається значущістю для суб'єкта того, що складає цінність. Гідність і честь, безумовно, мають власну цінність, оскільки вони є похідними від природи самої людини. У сучасній моральній і політико-правовій свідомості гідність і честь людини визнаються основоположними цінностями демократичного суспільства. Тому порушення гідності та честі отримували відповідне до уявлень людей різних часів адекватне суспільне реагування й завжди були та залишаються об'єктом захисту як з боку моралі, так і з боку права *[2, с. 40]*.

На мою думку, суспільство має звертати свою увагу на цінності, оскільки теперішні люди стали дуже байдужими та пасивними по відношенню до інших, їх цікавлять тільки фізичні та матеріальні речі.

Закріплення на конституційному рівні правового статусу гідності й честі як найвищих соціальних цінностей свідчить не тільки про те, що стара, традиційна філософська точка зору на гідність як на певну моральну цінність, точка зору, покладена в основу поглядів багатьох правознавців, яка зберегла значення до наших днів, отримала своє юридичне закріплення, а й про те, що таке уявлення про гідність є свого роду доказом того об'єднувального начала, до якого прагнули вчені різних наукових напрямків. Досвід дослідження показує, що єдине всеосяжне визначення гідності виробити практично неможливо внаслідок її специфіки, а тому безліч моделей, створених теоретиками, мають право на існування. Однак, на наш погляд, усі вони потребують певного об'єднувального вихідного положення, яким можна вважати поняття «цінність», що є до цього часу не тільки складовою аксіології, а й значущою правовою категорією *[2, с. 67]*.

Оскільки людську гідність часто пов'язували з релігійністю людини, наступним філософом, про якого необхідно згадати в цьому контексті, є середньовічний філософ-богослов Фома Аквінський. Він вважав, що людська особистість є «найблагородніша» у всій розумній природі. Ґрунтуючись на античних ідеях природного права, Фома Аквінський стверджував, що мета держави – це забезпечення умов для гідного життя людських індивідуумів. При цьому Фома вважав, що природний закон наказує поважати гідність людей, а кожна людина володіє не лише божественною за своїм першоджерелом гідністю, а й має природне право

на гідність. Можна говорити і про важливий внесок Фоми Аквінського в концепцію людської гідності: він визнавав за народом «право на непокору» до тиранічної влади, яка принижує його гідність *[3, с. 32]*.

Отже, цінності відповідають за духовний світ людини, що є важливим у наш час. Адже зараз люди хоч і розвиваються в науці, здобувають успіхів у технічних прогресах, проте втрачають свій духовний світ, стають схожими на роботів, яких самі створюють. А природне право допоможе перебувати в здоровому духовному стані, адже саме при порушенні духовного балансу людина починає хворіти, що може призвести і до гірших наслідків. Тому хоч честь і гідність закріплені на законодавчому рівні, проте право повинно виводитись з огляду на моральні та духовні цінності, серед яких є і гідність людини.

Література

1. Качала І.І. Кримінальна відповідальність за вчинення злочинів проти честі та гідності особи. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Випуск 55*. Одеса: Юридична література, 2010 С. 248-252.
2. Жданенко С.Б. Правовий захист честі й гідності: історія та сучасність. *Вісник НТУ «ХПІ». Серія: філософія. Харків: НТУ «ХПІ».* 2012. № 43 (949). С. 40-47.
3. Дробышевский С.А., Протопопова Т.В. Идея человеческого достоинства в политико-юридических доктринах и праве: монография. Красноярск: ИПК СФУ, 2009. 160 с.

Роксолана ГУЦУЛ
prosto.roksa@gmail.com

ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ КОРИСЛИВИХ ЗЛОЧИНІВ НЕПОВНОЛІТНІХ

Наукову базу щодо системи принципів індивідуальної профілактики не можна оцінити однозначно. Навіть у кульмінаційний (заідеологізований та політизований) період уваги до кримінології вивченню принципів профілактики корисливої злочинності майже не відводилося місце або присвячувалося стосовно окремих аспектів одночасно з тим, що по принципах різних галузей права їх налічувалося більше десятка. Дослідженню принципів індивідуальної профілактики корисливих злочинів неповнолітніх приділяють увагу українські вчені

В.В. Голіна, А.Ф. Зелінський, В.С. Зеленецький та ін. Цьому питанню також відводиться місце майже в усіх підручниках "Кримінологія".

У науковій літературі наводяться різні визначення поняття індивідуальної профілактики, але найбільш конкретизованим є таке: індивідуальна профілактика – система цілеспрямованого, організованого, з урахуванням педагогічних вимог, виховного впливу на свідомість, почуття, волю особи, що профілактується, з метою усунення, нейтралізації, блокування у неї негативних і, одночасно, формування позитивних якостей, стереотипів і звичок законослухняної поведінки. Пріоритетним напрямком протидії корисливої злочинності неповнолітніх, а саме крадіжки, грабежу та розбою є індивідуальна профілактика.

Індивідуальна профілактика – складний вид діяльності, оскільки вона завжди пов'язана з конкретною особою, її індивідуальною неповторністю, зі специфікою її життєвого досвіду. Тому, оцінюючи її результативність, необхідно враховувати, що *[1, с. 308]*:

- по-перше, ефективність профілактики злочинів досягається завдяки застосуванню не одного окремо взятого заходу, а цілого їх комплексу;
- по-друге, результат профілактичної роботи, за тих самих форм і методів, суттєво змінюється залежно від ступеня криміногенності кожного із трьох основних детермінантів злочинної поведінки - особи, мікросередовища та конкретної ситуації;
- по-третє, інтенсивність профілактичних заходів перебуває у прямій залежності від ступеня вияву названих криміногенних факторів.

Для здійснення індивідуальної профілактики корисливої злочинності неповнолітніх органами державної влади та громадськості потрібно вживати заходи щодо цілеспрямованого коригування відхилень у розвитку особистості на початкових етапах соціалізації, щоб не допустити вчинення неповнолітніми протиправних дій, а також злочинного рецидиву. З цією метою необхідно *[2, с. 325]*:

- створити об'єктивну інформаційну базу стосовно підлітків так званої «групи ризику» (наркоманів, токсикоманів, проституток, жебраків, безпритульних, осіб, які вчиняють різного роду правопорушення, схильних до хуліганства, вандалізму, активних членів неформальних угрупувань негативної спрямованості тощо);
- налагодити ефективну взаємодію між різними суб'єктами профілактики і посилити контроль за вищевказаним контингентом, у тому числі відновити відвідання цих осіб відповідними органами і службами за місцем проживання з обов'язковим обстеженням умов

проживання і виховання, та у разі виявлення негативного впливу дорослих членів сім'ї вирішувати питання про усунення такого впливу;

● на ранніх етапах розвитку особистості слід корегувати негативні риси характеру, життєві установки, ціннісні орієнтації, з тим щоб не допустити формування антисоціальних установок особи;

● обов'язкове залучення до виховного процесу, окрім педагогів фахівців-психологів, правоохоронців, працівників кризових центрів для молоді, медиків, авторитетних громадських діячів, спортсменів та інших осіб, які нададуть своєчасну допомогу і зможуть переконати підлітків, що належать до групи ризику, змінити криміногенну поведінку;

● ізолювати неповнолітніх із нестійкими формами поведінки від впливу антигромадського вуличного оточення шляхом залучення до корисних занять за інтересами і покликанням;

● добиватися невідворотності відповідальності посадових осіб за безпідставну відмову у прийомі неповнолітніх на роботу, а також за недотримання трудового законодавства щодо їх умов праці *[3, с. 110]*.

Суб'єктами індивідуальної профілактики злочинності (злочинів) є органи, установи, організації, підприємства, а також посадові особи (службовці) й окремі громадяни, на яких законом покладено завдання та функції із виявлення, усунення, послаблення, нейтралізації причин і умов, які сприяють існуванню та поширенню злочинності загалом, певних видів і конкретних злочинів, а також утримання від переходу на злочинний шлях та забезпечення ресоціалізації осіб, схильних до вчинення злочинів (рецидиву). Діяльність усіх суб'єктів індивідуальної профілактики корисливих злочинів неповнолітніх повинна організовуватися на основі таких принципів *[4, с. 43]*:

● цілеспрямоване здійснення індивідуальної профілактики злочинних функцій;

● зв'язок з елементами системи "по горизонталі" (взаємодія) і "по вертикалі" (підпорядкування);

● неухильне виконання команд нерівного механізму системи;

● вибір лінії поведінки відповідно до стану об'єкта профілактичного впливу.

Вирішення цих завдань покладене на суб'єктів, яким законодавчо закріплено здійснення індивідуальної профілактики корисливих злочинів неповнолітніх. До таких суб'єктів належать: Генеральна прокуратура України, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство юстиції України, Державний департамент України з питань виконання покарань, Служба безпеки України, Міністерство охорони здоров'я України, навчальні заклади, громадські організації з охорони громадського порядку

тощо. Але основний обсяг цієї діяльності здійснюють органи внутрішніх справ у взаємодії з іншими правоохоронними органами та громадськістю.

Індивідуальна профілактика корисливих злочинів неповнолітніх повинна розглядатись не тільки як окремий вид соціального контролю за поведінкою неповнолітніх засуджених у формі нагляду та охорони, а і як один з елементів системи заходів виправлення та ресоціалізації цих осіб. Тому, як можна побачити з вище переліченого, всі ці принципи - загальні та спеціальні - можуть працювати тільки комплексно, у взаємозв'язку, доповнюючи і навіть детермінуючи один одного.

Література

1. Бандурка О.М., Бандурка І.О. Злочинність і сучасність: монографія. Харків: ХНУВС, Майдан, 2020. 408 с.
2. Профілактика злочинів: підручник /О.М. Джужа, В.В. Василевич, О.Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О.М. Джужи. Київ: Атіка, 2011. 720 с.
3. Психологічні дослідження: наукові праці студентів соціально-психологічного факультету. Вип. 4. / за ред. О.Л. Музики, Ю.Ю. Дем'янчук. Житомир, 2012. 126 с.
4. Особливості кваліфікації та розслідування злочинів, учинених організованими групами та злочинними організаціями: метод. рекоменд. / Вознюк А.А., Чернявський С.С., Татаров О.Ю., Василевич В.В. та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2013.

Юрій КОВНИЙ
YuK@gmail.com

БЕЗПЕКОВІ ПИТАННЯ В ЕТНОНАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ

Інклюзивні суспільства - це ті, які гарантують рівність прав та сприяють толерантності, тим самим зменшуючи напругу між громадами. інтегровані та інклюзивні суспільства є гарантією миру, демократичної безпеки та стабільності, забезпечують повагу до прав людини і групи людей, сприяють їх охороні та захисту.

Важливим внутрішньо суспільним атрактором, що може спровокувати проблеми безпекового характеру чи навіть становити проблему національній безпеці є неналежність забезпечення і гарантування представників національних менших та тих, що володіють особливою етнічною приналежністю. Засобами досягнення цього є інститут прав

меншин і визнання національних меншин і осіб, які до них належать, як невід'ємної та цінної частини суспільства.

Вагомо розуміти, що інклюзивне середовище передбачає налагодження суспільної комунікації прийнятної для всіх. Надання національним та етнічним меншинам комплексу притаманних їм прав на сучасному етапі розвитку людської цивілізації не свідчить про юридичну «послугу» з боку держави та її системи законодавства, не є ознакою нелояльності до них, а навпаки це ознака зрілості держави як організації влади, що прагне забезпечити інтереси всього суспільства. Сучасна держава здатна, ефективно захищаючи права меншин, інтегрувати різновекторність груп суспільства і, таким чином, цінують різноманітність як її невід'ємну частину.

Вказане є питанням безпеки, оскільки процеси соціального, національного, політичного характеру між собою дуже пов'язані. «Без вироблення цілісної державної політики у сфері національної безпеки України та забезпечення її реалізації неможливе вирішення проблем державотворення, створення ефективного механізму соціального захисту населення, стабілізації політичних процесів» *[1, с. 70]*.

Всеосяжне обговорення та безперервне спілкування є найкращим способом вирішення поточних проблем і, тільки таким чином гарантувати ефективну реалізацію прав меншин як постійного соціально-правового процесу.

У останньому (одинадцятому) Звіті про діяльність Консультативного комітету з питань Рамкової конвенції про захист національних меншин за період з 1 червня 2016 р. по 31 травня 2018 р. вказується, що з часів розпаду радянської системи у 1990 -х роках саме цей період відзначається часом аналогічних потрясінь. І дійсно у звіті згадується триваючий конфлікт в нашій державі та незаконна анексія Криму, претензії до проголошення незалежності Каталонією та Brexit, а також прибуття до Європи великої кількості мігрантів і біженців, що похитнули стабільність держав та європейські інституції. «Геополітика зростає в Європі та у всьому світі, тим самим посилюючи занепокоєння щодо безпеки в багатьох державах» *[2, с. 9]*. Безпекові занепокоєння були ще більше підживлені тероризмом, у тому числі в кількох європейських столицях та інших великих містах, що викликає побоювання та підозри щодо можливих злочинців в середині суспільства. Це стрімкі і досить несподівані події та тенденції по всій Європі вплинули на функціонування режиму прав людини в цілому.

Література

1. Лагодіна В. Національна безпека як зміст і мета державної політики України. *Правова інформатика*. 2007. № 2. С. 69-76.

2. Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities: Eleventh activity report covering the period 1 June 2016 to 31 May 2018. Council of Europe. 2018. 48 p.

Учасники конференції

АНДРЕЙКО МАРІЯ ВАСИЛІВНА, *аспірантка кафедри цивільного права і процесу (НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: : к. і. н. В.З. Чорнописька).*

АНДРУСЯК ІРИНА ПАВЛІВНА, *доцентка кафедри кафедри теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права, кандидатка юридичних наук, доцентка (НУ «Львівська політехніка»).*

АНДРУСЯК ТАРАС ГРИГОРОВИЧ, *доцент кафедри історії держави, права та політико-правових учень, кандидат юридичних наук, доцент (Львівський національний університет ім. І. Франка).*

БАРАН АНАСТАСІЯ ВАСИЛІВНА*, асистентка кафедри кафедри теорі та, філософії права, конституційного та міжнародного права (НУ «Львівська політехніка»).*

БІЛИК ПАВЛО БОГДАНОВИЧ, *аспірант кафедри цивільного права і процесу (НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к. ю. н., доц. Н.П. Павлів-Самоїл).*

ВАВРИК ХРИСТИНА БОГДАНІВНА, *аспірантка кафедри цивільного права і процесу (НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д. ю. н., проф. Т.З. Гарасимів).*

ВАТАМАНЮК ЛЮБОВ ВАСИЛІВНА, *аспірантка кафедри теорії, історії та філософі права (НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д. ю. н., проф. Т.З. Гарасимів).*

ВЕРГЕЛЕС КОСТЯНТИН МИКОЛАЙОВИЧ, *професор кафедри філософії та суспільних наук, доктор філософських наук (Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова)*

ВЕРГЕЛЕС ТЕТЯНА МИХАЙЛІВНА, *викладач кафедри загальної гігієни та екології (Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова)*

ГАРАСИМІВ ТАРАС ЗЕНОВІЙОВИЧ, *професор кафедри кафедри теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права, доктор юридичних наук, професор (НУ «Львівська політехніка»).*

ГУК НАЗАР ІГОРОВИЧ, *аспірант кафедри цивільного права та процесу (НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к. ю. н., доц. Н.П. Павлів-Самоїл).*

ГУЦУЛ РОКСОЛАНА РОМАНІВНА, *аспірантка кафедри кримінального права і процесу (НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к. ю. н., доц. С.В. Якимова).*

ДАВИДЮК ВАЛЕНТИН ВІКТОРОВИЧ, *аспірант кафедри кримінального права і процесу (НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к. ю. н. Н.Д. Слотвінська).*

ЖАРОВСЬКА ІРИНА МИРОСЛАВІВНА*, професорка кафедри теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права, докторка юридичних наук, професорка (НУ «Львівська політехніка»).*

ЖУРАВСЬКИЙ РОСТИСЛАВ ТАРАСОВИЧ*, аспірант кафедри теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права (НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д. ю. н., проф. Т.З. Гарасимів).*

ЗАХАРЧЕНКО ПЕТРО ПАВЛОВИЧ, *професор кафедри теорії та історії держави та права Інституту права, доктор юридичних наук, професор (Київський національний університет ім. Т. Шевченка).*

КОВАЛЬЧУК ВІТАЛІЙ БОГДАНОВИЧ, *в.о. завідувача кафедри теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права, доктор юридичних наук, професор (НУ «Львівська політехніка»).*

***КОВНИЙ ЮРІЙ ЄВГЕНОВИЧ**, к.е.н., адвокат.*

***КОРИТКО ЛІЛІЯ ЯРОСЛАВІВНА,** завідувачка кафедри загально правових та гуманітарних дисциплін Івано-Франківського юридичного інституту, докторка юридичних наук, доцентка*

(Національний університет «Одеська юридична академія», м. Івано-Франківськ).

***КРАВЧУК МИКОЛА ВОЛОДИМИРОВИЧ**, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, доктор права Українського вільного університету (м. Мюнхен, Німеччина), кандидат юридичних наук, доцент, Заслужений юрист України*

(Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль)

***КРАВЧУК ВАЛЕНТИНА МИКОЛАЇВНА**, доцентка кафедри теорії та історії держави і права, кандидатка юридичних наук, доцентка*

(Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль)

***КУЛІШ ПАВЛО ЛАВРЕНТІЙОВИЧ,** доцент кафедри філософії та суспільних наук, кандидат філософських наук*

(Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова)

***ЛЕВИЦЬКА ОКСАНА ВОЛОДИМИРІВНА,** доцентка кафедри теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права, кандидатка юридичних наук*

(НУ «Львівська політехніка»).

***ЛИСАК ЮЛІЯ СЕРГІЇВНА**, аспірантка кафедри цивільного права і процесу*

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к. ю. н., доц. Н.П. Павлів-Самоїл).

***МАКАРЧУК ВОЛОДИМИР СТЕПАНОВИЧ**, професор кафедри теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права, доктор юридичних наук, професор*

(НУ «Львівська політехніка»).

***МАКАРЧУК ВІТАЛІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ**, асистент кафедри конституційного права та теоретико-правових дисциплін, кандидат юридичних наук*

(Білоцерківський національний аграрний університет)

***МАКАРЧУК КСЕНІЯ ВОЛОДИМИРІВНА**, пошукувачка, бакалавр права, мігістр філології*

(м. Київ)

***МАКСИМЕНКО НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА,** доцентка кафедри права та правового забезпечення міжнародної авіаційної діяльності, кандидатка юридичних наук, доцентка*

(Льотна академія Національного авіаційного університету, м. Кропивницький).

***МАРКОВСЬКИЙ ВОЛОДИМИР ЯРОСЛАВОВИЧ**, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного та міжнародного права, кандидат юридичних наук*

(Львівський державний університет внутрішніх справ).

***МАТЯШОВСЬКА РОКСОЛАНА ЮРІЇВНА**, асистентка кафедри теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права, кандидатка юридичних наук*

(НУ «Львівська політехніка»).

***МЕЛЕХ ЛЮБОМИРА ВОЛОДИМИРІВНА**, професорка кафедри господарсько-правових дисциплін, кандидатка юридичних наук, доцентка*

(Львівський державний університет внутрішніх справ).

***РОГОЗЯНСЬКИЙ ВІТАЛІЙ ІГОРОВИЧ,** аспірант кафедри теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права*

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д. ю. н., проф. Т.З. Гарасимів).

***СЛИВКА БОГДАН СТЕПАНОВИЧ**, асистент кафедри педагогіки та інноваційної освіти, доктор філософії в галузі педагогіки*

(НУ «Львівська політехніка»).

***СЛИВКА СТЕПАН СТЕПАНОВИЧ**, професор кафедри теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України*
(НУ «Львівська політехніка»).

***СТЕЦЮК БОГДАН РОМАНОВИЧ**, завідувач кафедри права та правового забезпечення міжнародної авіаційної діяльності, доктор юридичних наук, професор*
(Льотна академія Національного авіаційного університету, м. Кропивницький).

***СТРОЇЧ ВАСИЛЬ ВАСИЛЬОВИЧ**, аспірант кафедри кримінального права і процесу ІППО*
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д. ю. н., проф. О.М. Гумін).

***ТЕРЛЮК ІВАН ЯРОСЛАВОВИЧ**, доцент кафедри теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права, кандидат історичних наук, доцент*
(НУ «Львівська політехніка»).

***ТЕРЛЮК ОЛЕКСІЙ ІВАНОВИЧ,** аспірант кафедри адміністративного та інформаційного права*
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к. ю. н., доц. Р.І. Радейко).

***ТОКАРСЬКА АНТОНІНА СЕМЕНІВНА**, професорка кафедри теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права, докторка юридичних наук, професорка*
(НУ «Львівська політехніка»).

***УХАЧ ВАСИЛЬ ЗІНОВІЙОВИЧ**, доцент кафедри теорії та історії держави і права, кандидат історичних наук, доцент*
(Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль)

***ЦЕБЕНКО СОЛОМІЯ БОГДАНІВНА**, доцентка кафедри теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права, кандидатка юридичних наук*
(НУ «Львівська політехніка»).

***ЦИЦИК ОЛЬГА ІГОРІВНА,** аспірантка кафедри теорії та історії держави і права, конституційного та міжнародного права*
(Львівський держуніверситет внутрішніх справ, наук. керівник: д. ю. н., проф. О.М. Балинська).

***ЧОРНОБАЙ ОЛЕНА ЛЕОНІДІВНА**, доцентка кафедри теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права, кандидатка юридичних наук, доцентка*
(НУ «Львівська політехніка»).

***ЧОРНОПИСЬКА ВІКТОРІЯ ЗІНОВІЇВНА**, старша викладачка кафедри цивільного права та процесу, кандидатка історичних наук*
(НУ «Львівська політехніка»).

***ШАК РОМАН ІГОРОВИЧ**, аспірант кафедри цивільного права і процесу*
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к. ю. н., доц. Н.П. Павлів-Самоїл).

***ШЕПТИЦЬКА МАРТА МИКОЛАЇВНА,** аспірантка кафедри цивільного права і процесу*
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к. і. н. В.З. Чорнописька).

***ШКОЛЬНІКОВА ТЕТЯНА ЮРІЇВНА,** старша викладачка кафедри філософії та суспільних наук*
(Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова)

***ЩЕРБАЙ ІВАННА РОМАНІВНА**, ст. лаборантка кафедри кримінального права і процесу*
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д. ю. н., проф. С.С. Сливка).

Зміст

ЧАСТИНА І.
Національна держава і право й національне державотворення: питання історії та сучасності

АНДРУСЯК Т.Г.

ПРИРОДА РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ (рефлексії щодо антинаціональної та антиправової сутності радянського ідеократичного державного утворення)……..……...….**3**

ВАВРИК Х.Б.

УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ОСНОВА ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ…….**5**

ВЕРГЕЛЕС К.М., КУЛІШ П.Л., ШКОЛЬНІКОВА Т.Ю., ВЕРГЕЛЕС Т.М.

ІДЕЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ ТА ЇЇ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ ОБГРУНТУВАННЯ В УКРАЇНІ КІНЦЯ XIX – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX ст...……..……**9**

ГАРАСИМІВ Т.З.

ФЕНОМЕН ПРАВА:
ОКРЕМІ АСПЕКТИ НАУКОВОГО ОСМИСЛЕННЯ У XX СТОЛІТТІ……..……**14**

ДАВИДЮК В.В.

ПРАВО НА ІДЕНТИЧНІСТЬ: АНАЛІЗ КРІЗЬ ПРИЗМУ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ…..**18**

ЖАРОВСЬКА І.М.

НАЦІОНАЛЬНА ДЕРЖАВА ТА РОМИ ЯК ПРЕДСТАВНИКИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН….**20**

ЗАХАРЧЕНКО П.П., МАКАРЧУК В.В.

РЕЄСТРОВЕ КОЗАЦТВО ЯК НАЦІОНАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН: ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ……...…..…**23**

КОВАЛЬЧУК В.Б.

ЛЕГІТИМАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ГРОМАДЯНСЬКА ПРАВОСВІДОМІСТЬ……..**28**

КРАВЧУК В.М.

ТОПОГРАФІЧНИЙ І ТОПОЛОГІЧНИЙ ПІДХОДИ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ПРАВОВОГО ПРОСТОРУ…….…….**33**

КРАВЧУК М.В.

ВІЙСЬКОВИЙ ФАКТОР У РОЗБУДОВІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ…..**36**

ЛЕВИЦЬКА О.В.

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ОСОБИ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я І МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД……...……..**40**

МАКАРЧУК В.С.

СПРАВА МИКОЛИ КРАЙНИКА ПРО «ДЕКЛАРАЦІЮ ГРУПИ УКРАЇНСЬКИХ ПАТРІОТІВ» ТА ЇЇ СУЧАСНЕ ПРОЧИТАННЯ……..**43**

МАКАРЧУК К.В.

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ У ГАЛУЗІ ПРОТИДІЇ COVID-19
(на прикладі України, Російської Федерації та Білорусі)……..……**47**

МАКСИМЕНКО Н.В.

КОЛАБОРАЦІОНІЗМ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ПОШУК ЗАКОНОДАВЧОГО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ В КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ……..**55**

СЛИВКА С.С.
ФЕНОМЕНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ПОЛЕ КАФЕДРИ (непретензійні нотатки щодо наукової школи)….**58**
СТЕЦЮК Б.Р.
ВПЛИВ ДЖ. ГАРРІНГТОНА НА ПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ Т. ДЖЕФФЕРСОНА У ФОРМУВАННІ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ США……..…**60**
ТЕРЛЮК І.Я.
НАЦІОНАЛЬНІ САМОСВІДОМІСТЬ, ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА СВІДОМІСТЬ ЯК ОСНОВНІ КРИТЕРІЇ НАЦІЇ ТА СКЛАДОВІ НАЦІОГЕНЕЗУ……**63**
ТОКАРСЬКА А.С.
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ В УКРАЇНІ І ТРЕНДОВІ ТЕХНОЛОГІЇ МАНІПУЛЮВАННЯ СВІДОМІСТЮ ГРОМАДЯН……..**69**
УХАЧ В.З.
СУЧАСНА ВІТЧИЗНЯНА ІСТОРІОГРАФІЯ АНТИРАДЯНСЬКОГО ПОВСТАННЯ ОУН (ЖОВТЕНЬ 1939 – ЛИПЕНЬ 1941 РОКІВ)……..…….**71**
ЦЕБЕНКО С.Б.
ЗАХИСТ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ……..……...….**75**
ЧОРНОПИСЬКА В.З.
СУЧАСНА ПРАВОВА ДОКТРИНА УКРАЇНИ У ВЗАЄМОДІЇ ЗІ СИСТЕМОЮ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА……...…….**79**

ЧАСТИНА ІІ.
Асоційовані питання

АНДРЕЙКО М.В.
МОРАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ОСОБЛИВОСТІ КАТЕГОРІЇ «ВИНИ» У ПРАВОВОМУ КОНТЕКСТІ……...…...….**83**
АНДРУСЯК І.П.
ЮРИДИЧНА ТЕХНІКА В ЗАКОНОДАВЧОМУ ПРОЦЕСІ…….....….**87**
БАРАН А.В.
ПРАВОВЕ СТИМУЛЮВАННЯ, ЯК ФОРМА ЕФЕКТИВНОГО ВПЛИВУ ДЕРЖАВИ НА ПРАВОВУ КУЛЬТУРУ ОСОБИСТОСТІ…….....…**90**
БІЛИК П.Б.
РОЛЬ ІНТЕГРАТИВНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРАВОСВІДОМОСТІ В СТРУКТУРИЗАЦІЇ СИСТЕМИ ПРАВА……..……...….**93**
ВАТАМАНЮК Л.В.
КОНЦЕПЦІЯ ПРАВОСУДДЯ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ: ОСНОВНІ АСПЕКТИ……...….**97**
ГУК Н.І.
СУДОВА ВЛАДА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПРАВОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ……...……**101**
ЖУРАВСЬКИЙ Р.Т.
ПОТЕНЦІАЛ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ……..……**105**
КОРИТКО Л.Я., МЕЛЕХ Л.В.
РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН……...……..**109**
ЛИСАК Ю.С.
ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ……..……**115**

МАРКОВСЬКИЙ В.Я.
КРИТИКА ПОЛОЖЕНЬ МОВНОЇ СТАТТІ ЗАКОНУ ПРО ОСВІТУ В ЄВРОПІ ТА РОСІЇ…...**119**
МАТЯШОВСЬКА Р.Ю.
ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ОСВІТНЮ СФЕРУ……..**122**
РОГОЗЯНСЬКИЙ В.І.
ФОРМАЛЬНІ ТА ЗМІСТОВНІ КРИТЕРІЇ ПРАВОМІРНОЇ ПОВЕДІНКИ……...……**126**
СЛИВКА Б.С.
ПЕРІОДИЗАЦІЯ ОСНОВНИХ ЧИННИКІВ РОЗВИТКУ ХРИСТИЯНСЬКОЇ МОРАЛІ ДОШКІЛЬНИКІВ……...……**130**
СТРОЇЧ В.В.
ПРАВОВІ СТАНДАРТИ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ: ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ……..…….**132**
ТЕРЛЮК О.І.
ВІТЧИЗНЯНЕ ІТ-ПРАВО І BLOCKCHAIN ЯК ОДНА З НАЙБІЛЬШ ПЕРСПЕКТИВНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ……...……..**136**
ЦИЦИК О.І.
ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО ДЕФІНІЦІЇ «ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА»……...……..**139**
ЧОРНОБАЙ О.Л.
ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ……...……**143**
ШАК Р.І.
ВПЛИВ ІДЕОЛОГІЧНОГО ЧИННИКА НА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА……...…….**146**
ШЕПТИЦЬКА М.М.
ПРАВОВІ ФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ УМОВАХ……...…….**149**
ЩЕРБАЙ І.Р.
ЧЕСТЬ І ГІДНІСТЬ ЯК ЦІННОСТІ ЛЮДИНИ…….**153**
ГУЦУЛ Р.Р.
ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ КОРИСЛИВИХ ЗЛОЧИНІВ НЕПОВНОЛІТНІХ……..……**155**
КОВНИЙ Ю.Є.
БЕЗПЕКОВІ ПИТАННЯ В ЕТНОНАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ……..……..……**158**

Учасники конференції….....**161**

Наукове видання

ФЕНОМЕН НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА:
український та світовий досвід і перспективи

Матеріали Дванадцятої Всеукраїнської наукової конференції

www.lp.edu.ua/idp/zbirnyky-naukovyh-internet-konferenciy-kafedry

Відповідальний за випуск – проф. *Ковальчук В.Б.*

Упорядкування й макетування – доц. *Терлюк І.Я.*

Для заміток